

DORPEN BEDREIGD?

**De maatschappelijke gevolgen van
grootschalige bouwprojecten op bestaande
dorpen in de provincie Groningen**

P.J. de Graaf
Culturele Geografie
Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen
Rijksuniversiteit Groningen

In samenwerking met:
Vereniging Kleine Dorpen Groningen

DORPEN BEDREIGD?

**De maatschappelijke gevolgen van
grootschalige bouwprojecten op bestaande
dorpen in de provincie Groningen**

P.J. de Graaf
2004

Onder begeleiding van:
prof. dr. P.P.P. Huigen, RuG
N. Vellema, consulent VKDG

Samenvatting

Op het platteland hebben de laatste 100 jaar ingrijpende veranderingen plaatsgevonden. Dorpen hebben ook direct te maken gehad met deze veranderingen. Een voorbeeld hiervan zijn grootschalige bouwprojecten. In de provincie Groningen zijn er op dit moment twee grootschalige bouwprojecten, waarbij de bestaande dorpen in de plangebieden zullen veranderen. Onderzoek is gedaan bij de grootschalige bouwprojecten Meerstad en de Blauwe Stad. De hoofdvraag die centraal staat in het onderzoek is: wat zijn de maatschappelijke gevolgen van grootschalige bouwprojecten op bestaande dorpen in de provincie Groningen.

Als uitgegaan wordt van de behaviorale benadering kan het dorp gezien worden als een sociale constructie. Een sociale constructie is het collectief vormen van een beeld of representatie van de werkelijkheid uit ervaringen, uitspraken, handelingen en emoties van individuen van een bepaalde groep. In het onderzoek staat de sociale constructie van de bewoners van de onderzoeksdorpen centraal. Een dorp is tevens een plaats en heeft een bepaalde identiteit. Plaatsen hebben een betekenis voor individuen en een identiteit kan door individuen toegeschreven worden aan een ruimtelijk eenheid, zoals bijvoorbeeld een dorp.

In de wetenschap en in het bijzonder de geografie is er beperkt aandacht besteed aan het dorp. Het onderscheid wat er wordt gemaakt tussen ruraal en urbaan is een polariteit die belangrijk is voor het dorp. Hierbij wordt het dorp gerekend tot ruraal gebied. Tönnies maakte onderscheid tussen *gemeinschaft* en *gesellschaft*. Het gaat om de sociale relaties die individuen met elkaar hebben. In het rurale gebied is het idee van *gemeinschaft* overheersend en in het urbane gebied het idee van *gesellschaft*. Bell (1994) heeft uitvoerig onderzoek gedaan in een Engels dorp en komt tot een onderscheid tussen *country people* en *city people*. Het dorp wordt dus gezien als een sociale groep.

In Nederland heeft het wetenschappelijk onderzoek met betrekking tot dorpen in de laatste decennia zich met name gericht op de leefbaarheid op het platteland. Centraal stonden de maatschappelijke veranderingen met betrekking tot de schaalvergroting van de plattelandssamenleving. Groot (1974) beschrijft de sociale reactie op deze schaalvergroting, waarbij het begrip dorpsbinding naar voren komt. Dorpsbinding is de emotionele verbondenheid die mensen met een lokale samenleving waar zij toebehoren hebben. In later onderzoek komt Groot (1989) met een andere theorie. Er wordt gesproken over lokaal bewustzijn. De bewoners proberen zich als dorp te onderscheiden van de buitenwereld.

Een verklaring voor de verandering van de dorpen komt in het onderzoek van Thissen (1995) naar voren. Het dorp als ruimtelijk kader voor de activiteiten van de mensen heeft plaatsgemaakt voor de regio. De belangrijkste functie van het dorp is de kwaliteit van wonen geworden. Het is een weg naar nieuwe verscheidenheid, een proces van integratie en specialisatie van de dorpen op regionaal niveau.

De dorpen die zijn geselecteerd voor het onderzoek zijn: de dorpen Engelbert en Harkstede, die direct betrokken zijn bij Meerstad en de dorpen Beerta en Midwolda, die direct betrokken zijn bij de Blauwe Stad. Verder is het dorp Stedum geselecteerd als nulmeting, omdat dat dorp niet te maken heeft met grootschalige bouwprojecten.

Met behulp van enquêtes onder de bewoners en focusgroepen met de plaatselijke belangenverenigingen is een beeld gekregen van de dorpen.

De plannen voor Meerstad verschillen sterk van de plannen voor de Blauwe Stad. Meerstad is een stadsuitbreiding van de stad Groningen. Naast ruimte voor woningen is er ruimte gepland voor natuurgebieden en een groot meer. De bewoners van de bestaande dorpen hebben inspraak gekregen in de planvorming. In de plannen wordt zoveel mogelijk geprobeerd de bestaande lintstructuren en dorpen in stand te houden.

De Blauwe Stad is een grootschalige landschappelijk ingreep in het Oldambt gebied. Er komt een groot meer met daarom heen veel ruimte voor natuur en recreatie. Op vijf verschillende locaties in en om het meer komen woningen voor de hoogste inkomensklassen. Het initiatief voor de Blauwe Stad is genomen om de regio op te krikken. Door de crisis in de landbouw heeft het Oldambt het economisch en sociaal zwaar te verduren gekregen.

De betekenis van het dorp verschilt per individuele bewoner. Bij de rol die het dorp speelt zijn voornamelijk de woonduur en de hoogst genoten opleiding van de bewoners van belang. Tevens heeft de ligging van de dorpen en dan met name de afstand tot de stad Groningen een sterke invloed op deze rolbepaling. De sociaal-culturele elementen van het dorp zijn voor de meeste dorpsbewoners het belangrijkste.

Net als bij de rol die het dorp speelt voor de bewoners is de sociale en emotionele betrokkenheid afhankelijk van de specifieke eigenschappen van de bewoners. De sociale en emotionele betrokkenheid met het dorp neemt toe naarmate de bewoners langer in het dorp wonen. Opmerkelijk is het verschil in de mate van sociale en emotionele betrokkenheid tussen kleinere dorpen en wat grotere dorpen. Ook opvallend is dat de mate van sociale en emotionele betrokkenheid groter is in de dorpen in het gebied van Meerstad dan in de dorpen in het gebied van de Blauwe Stad.

Aan de hand van de genoemde kansen en bedreigingen die genoemd zijn door de bewoners is een inschatting te maken van de gevolgen van de grootschalige bouwprojecten op de bestaande dorpen. De verschillen in het soort genoemde kansen en bedreigingen tussen de dorpen van Meerstad en de dorpen van de Blauwe Stad zijn heel groot.

In de dorpen van Meerstad wordt voornamelijk de in stand houding of komst van voorzieningen gezien als kans voor het dorp en in de dorpen van de Blauwe Stad gaat het voornamelijk om een economisch impuls voor het dorp en meer recreatie/toerisme. Ook het aantal genoemde kansen is significant hoger in de dorpen van Meerstad dan in de dorpen van de Blauwe Stad.

De genoemde bedreigingen verschillen sterk van elkaar. Bij de dorpen van Meerstad gaat het voornamelijk om fysieke en sociale bedreigingen voor het dorp. Met ander woorden het idee van rust en ruimte wordt door de komst van Meerstad in gevaar gebracht. In de dorpen van de Blauwe Stad is de beleving van de nadelige effecten van het grootschalige bouwproject compleet anders. De genoemde bedreigingen zijn voor het grootste gedeelte economisch/ financieel van aard.

De beoordeling van de plannen voor Meerstad en de Blauwe Stad is in alle vier de dorpen, Engelbert, Harkstede, Beerta en Midwolda, over het algemeen gematigd negatief. Dat wil zeggen dat er door de bewoners een klein aantal meer bedreigingen dan kansen is genoemd ten aanzien van de grootschalige bouwprojecten. Opvallend is dat in de dorpen van de Blauwe Stad verschillen bestaan in de beoordeling, als gekeken wordt naar de sociaal-economische kenmerken van de bewoners. Groepen bewoners beoordelen de komst van de Blauwe Stad positief. Het gaat voornamelijk om bewoners die minder dan 10 jaar in het dorp wonen, hoog opgeleid zijn en in het dorp wonen om het wonen zelf, dus voornaamste woonredenen noemen uit de categorie wonen.

Naast de grote verschillen tussen de twee plannen speelt de betekenis van het dorp een rol in de grote verschillen tussen de dorpen van Meerstad en van de Blauwe Stad. De vijf onderzochte dorpen kunnen aan de hand van de eerste associatie met het dorp en de voornaamste woonredenen ingedeeld worden in de mate waarin het referentiepunt van het zelfstandige dorp plaats gemaakt heeft voor het referentiepunt van het dorp als woonwijk van de uitgelegde stad. De indeling van meest zelfstandige dorp naar woonwijk van de uitgelegde stad is dan Beerta, Midwolda, Stedum, Harkstede en Engelbert. Beerta en Midwolda, de dorpen van de Blauwe Stad, staan dus dichterbij het referentiepunt van zelfstandig dorp dan Harkstede en Engelbert, de dorpen van Meerstad.

Inhoud

SAMENVATTING	3
WOORD VOORAF	8
1. INLEIDING.....	9
1.1. Aanleiding en probleemstelling.....	9
1.2. Doel en vraagstelling.....	10
2. HET DORP ALS SOCIALE CONSTRUCTIE.....	11
2.1. Sociale constructies.....	11
2.2. Plaats en identiteit.....	12
2.3. Het dorp in de wetenschap: dorpsbinding en lokaal bewustzijn.....	14
3. METHODOLOGIE.....	19
3.1. Ruimtelijke afbakening	19
3.2. Dataverzameling	22
3.2.1. De enquêtes.....	22
3.2.2. Focusgroepen	24
4. GROOTSCHALIGE BOUWPROJECTEN.....	26
4.1. Meerstad.....	26
4.2. De Blauwe Stad	27
5. DE BETEKENIS VAN HET DORP	29
5.1. De rol van het dorp.....	29
5.2. De sociale en emotionele betrokkenheid met het dorp..	37
5.3. Conclusie: de betekenis van het dorp.....	45

6. KANSEN EN BEDREIGINGEN VAN GROOTSCHALIGE BOUWPROJECTEN VOOR HET DORP	47
6.1. Kansen voor het dorp	47
6.2. Bedreigingen voor het dorp.....	51
6.3. De kansen en bedreigingen afgewogen	52
7. CONCLUSIE.....	52
BRONNEN.....	52
BIJLAGE 1. ENQUÊTE BEERTA/ ENGELBERT/ HARKSTEDE/ MIDWOLDA.....	52
BIJLAGE 2. ENQUÊTE STEDUM.....	52
BIJLAGE 3. VRAGENLIJST FOCUSGROEP/ INTERVIEW	52
BIJLAGE 4. CONCEPT-MASTERPLAN MEERSTAD.....	52
BIJLAGE 5. CATEGORISERING EERSTE ASSOCIATIE MET HET DORP	52
BIJLAGE 6. CATEGORISERING VOORNAAMSTE WOONREDENEN.....	52
BIJLAGE 7. CATEGORISERING KANSEN GROOTSCHALIGE BOUWPROJECTEN	52
BIJLAGE 8. CATEGORISERING BEDREIGINGEN GROOTSCHALIGE BOUWPROJECTEN	52

Woord vooraf

In de volgende hoofdstukken volgt het verslag van het afstudeeronderzoek dat is gedaan ter afronding van de studie sociale geografie. Het onderzoek onder begeleiding van prof. dr. P.P.P. Huigen valt binnen de afstudeerrichting culturele geografie.

De interesse in het platteland en in het bijzonder dorpen is tijdens mijn studie gewekt. Met name de plattelandsgeografie als specialisatie binnen de sociale geografie heeft bij mij een streepje voor. Naar mijn mening is het een veelal onderbelicht thema als gekeken wordt naar de misschien wel revolutionaire veranderingen die er na de Tweede Wereldoorlog hebben plaatsgevonden op het platteland van Nederland. Dit wordt, vind ik, prachtig geïllustreerd in de boeken van Mak (1996) en Van Esterik (2003).

Toen de Vereniging voor Kleine Dorpen Groningen kwam met een onderzoeksvoorstel voor een afstudeeronderzoek ben ik daar dan ook snel op ingegaan. De Vereniging voor Kleine Dorpen Groningen (VKDG) zet zich in voor de belangen van de bewoners van het platteland en dan met name de kleine dorpen. Dorpsorganisaties uit 149 verschillende Groningse dorpen zijn aangesloten bij de VKDG. De in 1978 opgerichte vereniging zet zich met name in voor de bevordering van de leefbaarheid op het Groningse platteland. De VKDG houdt zich voornamelijk bezig met het adviseren, informeren, de belangenbehartiging en het ondersteunen en begeleiden van onderzoek voor de dorpen. Een goed voorbeeld hiervan zijn de dorpsvisies, die in samenwerking met de VKDG, door de bewoners van het dorp worden ontwikkeld.

In mijn geval was de vraag van de VKDG om onderzoek te doen naar de maatschappelijke gevolgen van grootschalige bouwprojecten op bestaande dorpen. In samenwerking met de VKDG heb ik hiernaar een half jaar lang onderzoek gedaan. Door middel van mijn onderzoeksverslag heb ik geprobeerd inzicht te verkrijgen in deze problematiek en geprobeerd de VKDG een zinvol hulpmiddel te geven voor de ondersteuning van de kleine dorpen.

Onder de uitermate inspirerende begeleiding van prof. dr. P.P.P. Huigen heb ik mijn afstudeeronderzoek tot een succesvol einde weten te brengen. Tevens de coördinator van de VKDG, Nienke Vellema wil ik op deze manier bedanken. Dit alles was mij zeker niet gelukt zonder de hulp van Maaïke, Johanna, Hendrik, Ben, Imke, Marno, Victor en Jeroen die een of meer avonden opgeofferd hebben om mij van zinvolle data te voorzien. 456 afgenomen enquêtes is het resultaat van hun inzet. Verder wil ik de dorpsbelangenverenigingen van de dorpen Harkstede, Engelbert en Beerta bedanken voor de organisatie van de discussieavonden en die bewoners van Midwolda die bereid waren gevonden om geïnterviewd te worden.

Als laatste wil ik alle mensen die ik nog reeds niet genoemd heb en die op een of andere manier een bijdrage hebben geleverd aan het succesvol afronden van mijn studie en mijn afstudeeronderzoek in het bijzonder bedanken.

Pieter de Graaf
Groningen, juni 2004

1. Inleiding

In het volgende hoofdstuk zal achtereenvolgens de aanleiding voor het onderzoek, de probleemstelling die centraal staat in het onderzoek en de doel- en vraagstelling van het onderzoek worden besproken.

1.1. Aanleiding en probleemstelling

Iedereen heeft een bepaald beeld bij het dorp. Bell formuleert het populaire beeld van het dorp dat gangbaar is in Engeland als volgt:

'A village is supposed to have ancient origins, or so the popular idea of the perfect English vilage suggests. That misty image also portrays a village of half-timbered thatched cottages, of a grand manor house, and of a pub, church, school, and cricket pitch nestled around a lush green and village pond.' (Bell 1994: blz. 11-12)

Bell benadrukt voornamelijk de fysieke structuur of opbouw van het dorp. Maar naast deze fysieke structuur spelen de bewoners van het dorp een belangrijk rol bij de beeldvorming. De bewoners van een dorp kunnen gezien worden als een sociale groep. Van Esterik (2003) beschrijft in zijn boek over het dorp Ingen de verbondenheid binnen het dorp rond 1950 als volgt:

'Wij zijn Ingenaren ondanks alle rangen en standen, onderlinge roddels en tegenstellingen, verschillen tussen rijk en arm. We zijn geen familie, maar we kennen elkaar van haver tot gort en zo reizen we samen als minuscuul dorp door de tijd en niets zal onze saamhorigheid als dorpelingen kunnen aantasten.' (blz. 163-164)

Iedereen heeft zijn eigen opvattingen over wat een dorp is. Het dorp wordt meestal gezien vanuit het oogpunt van stedelingen. Er is altijd een tegenstelling geweest tussen de stad en het dorp en die is onderhevig geweest aan vele sociale veranderingen. De laatste 100 jaar hebben er ingrijpende veranderingen plaatsgevonden op het platteland in Nederland, die ook direct effect hebben gehad op het dorp. De vraag is of de betekenis van het dorp daardoor veranderd is? Mak merkt het volgende op over het lot van het dorp:

'Dorpen hebben honderden – soms duizenden – jaren overleefd, dorpen hebben gezichten, dorpen hebben verhalen, dorpen hebben rimpels en lijnen die niet weg te vegen zijn. Maar hun geluiden zijn zacht geworden, en hun kleuren grijs, en hun perpetuum mobile lijkt soms te staken' (Mak 1996: blz. 51)

Ook grootschalige bouwprojecten zijn veranderingen waar dorpen met name in de laatste decennia mee te maken hebben gekregen. De bekendste voorbeelden hiervan zijn steden die uitbreiden, waarbij de dorpen vastgroeien aan de nieuwbouw van de stad en als het ware worden opgeslokt. Een voorbeeld hiervan in de provincie Groningen is de stadsuitbreiding Meerstad. Een ander voorbeeld van een grootschalig bouwproject in de provincie Groningen is de Blauwe Stad in het Oldambt. De Blauwe Stad kan niet gezien worden als een stadsuitbreiding maar als de ontwikkeling van exclusieve woonomgeving gecombineerd met ruimte voor natuur en recreatie. Binnen het plangebied en de directe omgeving van deze twee plannen zijn dorpen die hier direct mee te maken krijgen. Om alle effecten van dit soort grootschalige bouwprojecten op bestaande dorpen te voorspellen is onmogelijk. De benadering waar in dit onderzoek voor gekozen is, is om dit vanuit het oogpunt van de bewoners van deze dorpen te bekijken.

De eerste insteek van het onderzoek is om te kijken naar de gevolgen van grootschalige bouwprojecten op bestaande dorpen. Hierbij gaat het om de sociaal-cultureel of maatschappelijke gevolgen hiervan. Omdat deze gevolgen pas in de toekomst duidelijk zullen worden richt het onderzoek zich op de kansen en bedreigingen van deze grootschalige bouwprojecten, die er volgens de bewoners van de bestaande dorpen zijn. Het dorp als sociale constructie staat hierbij centraal. Het gaat er om hoe de bewoners hun dorp construeren en welke veranderingen grootschalige bouwprojecten daar in kunnen brengen.

1.2. Doel en vraagstelling

Doel van het onderzoek is om ten eerste inzicht te krijgen in de betekenis en de sociale constructie van het dorp. De vragen die hierbij kunnen worden gesteld zijn bijvoorbeeld: Blijft het dorp bestaan? Verandert het karakter van het dorp? Verandert de identiteit van het dorp? Wat is eigenlijk een dorp? Staat het dorp synoniem voor traditioneel, platteland, sociale controle, gemoedelijkheid, kleine gemeenschap, vergrijzing, enzovoort? Door middel van het stellen van dit soort vragen kan onderzocht worden wat het dorp als sociale constructie inhoudt.

Ten tweede richt het onderzoek zich op de gevolgen van grootschalige bouwprojecten op bestaande dorpen en dan bezien vanuit het standpunt van de bewoners. Hierbij staan de maatschappelijke gevolgen centraal. Dus wat zien de bewoners als kansen en bedreigingen voor het dorp en op welke manieren zal het dorp in de toekomst veranderen.

De onderzoeksvragen die aan de hand van deze doelstelling gesteld kunnen worden zijn:

Als hoofdvraag:

- *Wat zijn de maatschappelijke gevolgen van grootschalige bouwprojecten op bestaande dorpen in de provincie Groningen?*

Met als subvragen:

- *Wat is een dorp?*
- *Hoe construeren de bewoners hun dorp?*
- *Wat betekent het dorp voor de bewoners?*
- *Welke binding hebben de bewoners met het dorp?*
- *Waarom wonen mensen in een dorp?*
- *Hoe kan de sociale constructie van het dorp veranderen bij grootschalige bouwprojecten?*

2. Het dorp als sociale constructie

Voor het onderzoek is van belang dat enkele definities worden toegelicht en gekeken wordt naar vergelijkbare onderzoeken die in het verleden zijn uitgevoerd. In de eerste paragraaf zal het begrip sociale constructie ter sprake komen. In de tweede paragraaf staat de relatie tussen plaats en identiteit centraal en ten slotte zal gekeken worden naar eerder onderzoek dat verricht is en aansluit bij dit onderzoek. Speciale aandacht is er voor de begrippen dorpsbinding en lokaal bewustzijn.

2.1. Sociale constructies

Om inzicht te krijgen in hoe mensen omgaan met het dorp is volgens de behaviorale benadering de beeldvorming van mensen van belang. De behaviorale benadering is een reactie op het fysisch deterministisch denken dat voor die tijd de geografische studies beheerste. De behaviorale benadering kan als volgt gedefinieerd worden:

'Mensen handelen en gedragen zich dus niet op grond van hoe de ruimte is, maar overeenkomstig hun perceptie van de ruimte' (De Pater en Van der Wusten 1996: blz. 177).

Met andere woorden: het ruimtelijk handelen van mensen wordt niet bepaald door zijn omgeving, maar wordt bepaald door hun eigen perceptie van de werkelijkheid. Door het van een andere kant te bekijken kan men zeggen dat de keuzevrijheid van een individu niet beperkt wordt door ruimtelijke kenmerken (fysisch determinisme), maar enkel en alleen beperkt wordt door de psychische en sociale vermogens van het individu. De opkomst van de behaviorale benadering moet vanuit de grotere maatschappelijke processen van individualisering en globalisering worden gezien.

De individualisering van de maatschappij is terug te zien in de nadruk die bij de behaviorale benadering wordt gelegd op het individueel handelen van de mens. Het effect van globalisering op de sociale geografie is terug te zien in een vergroting van de afstand van een individu tot zijn omgeving. Deze vergrote afstand heeft logischerwijs effect op de perceptie van de werkelijkheid (Crang 1998). Globalisering wordt ook als een grote bedreiging gezien voor het voortbestaan van de geografie (Holloway en Hubbard 2001). Hierbij wordt gesproken over de 'ontgeografisering' van de samenleving. Door de toenemende uniformiteit ontstaat er een mondiale cultuur en verdwijnen alle ruimtelijke verschillen, met andere woorden het overstijgen van de beperkingen van de fysieke ruimte (Burgers 1988). Maar als reactie hierop is, volgens het postmodernistische denken, juist een versterking van regionale en lokale eigenschappen te verwachten. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de toename van het aantal historische verenigingen, waarbij de historie van plaatsen wordt benadrukt (Groot 1989).

Een belangrijk instrument om inzicht te krijgen in deze subjectieve omgevingskenmerken is het idee van sociale constructies. Een sociale constructie is het collectief vormen van een beeld of representatie van de werkelijkheid uit ervaringen, uitspraken, handelingen en emoties van individuen van een bepaalde groep. Bijvoorbeeld de sociale constructie van een dorp is hoe de bewoners collectief denken over het dorp, met andere woorden het beeld dat de bewoners van het dorp

hebben. Dit beeld of deze voorstelling wordt gecommuniceerd en dan is het een representatie.

De betekenis van een representatie wordt bepaald door signalen, zoals geluid, teksten, geur, enzovoort. Bij de vorming van representaties moet er van uitgegaan worden dat er een gedeeld begrippensysteem bestaat, dat individuen in staat stelt om met elkaar te communiceren. Collectief gedragen representaties dragen bij aan de beeldvorming van bepaalde plaatsen. Doordat er verschillende representaties worden gevormd door verschillende groepen zijn representaties zelden conflictloos of zelden tegenstrijdig. De groep met de meeste macht kan hun representatie als middel gebruiken om controle te krijgen over een plaats (Holloway en Hubbard 2001). Bijvoorbeeld bepaalde elementen die niet bij de representatie van een bepaalde plaats passen worden geweerd uit die plaats.

Representaties worden door verschillende actoren gecommuniceerd en gevormd, hierbij is het gebruik van discours heel belangrijk. Een discours is vergelijkbaar met taal en het is een manier om te praten over bepaalde elementen, te denken over bepaalde elementen of om bepaalde elementen te representeren (Holloway en Hubbard 2001). De verschillende soorten discourses die er gevormd kunnen worden beïnvloeden het beeld dat individuen hebben van een plaats. Deze verschillende soorten discourses kunnen ingedeeld worden in vier groepen (Jones 1995):

1. De leken discours (bijvoorbeeld bewoners)
2. Een populaire discours (bijvoorbeeld de media)
3. Een professionele discours (bijvoorbeeld ambtenaren)
4. Een academische discours (bijvoorbeeld wetenschappers)

Bekend is dat de representaties van de media een hele sterke rol spelen in de beeldvorming van plaatsen. De representaties van leken kunnen per individu verschillen en afhankelijk zijn van de leeftijd, het opleidingsniveau, de opbouw van het huishouden, ervaringen enzovoort (Van Dam et al 2002).

2.2. Plaats en identiteit

Het begrip plaats speelt een centrale rol binnen de sociale geografie en is daarom ook van belang voor het onderzoek. Het dorp wordt in de eerste plaats gezien als een plaats. Er bestaat geen eenduidigheid over het begrip plaats en daarom is het begrip op vele manieren te definiëren. Een voorbeeld hiervan is de definitie:

'Plaats is een deel van de geografische ruimte die meestal gezien wordt als afgesloten eenheden waarbinnen sociale relaties en identiteiten worden gevormd' (Johnston et al 2000: blz. 582).

Bij Crang gaat de definitie van plaats nog verder:

'Plaatsen zijn niet zomaar plekken op het aardoppervlak, maar staan voor een set van culturele karakteristieken. Plaats zegt niet zomaar iets over waar je woont of waar je vandaan komt, maar ook over wie je bent' (Crang 1998: blz. 103).

Om dit probleem wetenschappelijk te benaderen zal geprobeerd worden de belangrijkste aspecten van het begrip, die in de meeste definities naar voren komen, weer te geven.

Ten eerste kan het begrip plaats verbonden worden met *a sense of place*, dat wil zeggen dat plaats een betekenis heeft voor een individu. Individuen hebben een

emotionele band met een bepaalde plaats en hiermee wordt een plaats gekenmerkt (Holloway en Hubbard 2001). Binnen de humanistische geografie wordt het contrast tussen *place* en *space* benadrukt. *Place* is in de perceptie van individuen een bekend en duidelijk afgegrensd gebied. Daar tegenover staat *space*, de onbekende buitenwereld waar het individu weinig affiniteit mee heeft (De Pater en Van der Wusten 1996). Tevens hebben plaatsen een verleden en een toekomst die mensen met de plaats verbinden. Dit idee is ook voortgekomen uit de humanistische geografie en duidelijk terug te vinden in de definitie van Crang (1998). Deze kenmerken van een plaats is van belang voor de sociale constructie en representatie van het dorp als een plaats.

Ten tweede, een plaats kan een plek van ontmoeting betekenen. In dat geval moet minimaal een individu een associatie hebben met een plaats en moet er interactie plaatsvinden met een ander individu of object (Holloway en Hubbard 2001). Plaatsen maken het op deze manier mogelijk om met andere individuen ervaringen uit te wisselen en zich in gemeenschappen te vormen (Crang 1998). Zo wordt het dorp gevormd als een sociaal-culturele eenheid met een eigen discours. Tevens zijn plaatsen het decor waar het dagelijks leven van mensen zich afspeelt en aan dat decor kunnen mensen aflezen wie ze zijn, hou ze zouden moeten denken en zich zouden moeten gedragen (Knox en Marston 1998).

Ten derde kan een plaats gezien worden als een fysiek object, waarbij je bijvoorbeeld kan denken aan een gebouw. Veel mensen zullen het dorp associëren met dit soort van fysieke objecten en ten eerste denken aan de gebouwde omgeving van het dorp.

Ten vierde kan een plaats gezien worden als een sociale positie of rangorde. Een voorbeeld van een plaats als een sociale positie of rangorde is de plaats die een individu inneemt in een bepaalde groep. Dit is vooral terug te vinden in de economische geografie waar gezocht wordt naar een theorie om plaatsen te zien als specialisaties in de context van grotere economisch-ruimtelijke processen (Johnston et al 2000). Net als bij een plaats als fysiek object, zullen veel mensen het dorp associëren met de economische positie die het inneemt.

De begrippen identiteit en plaats zijn nauw verweven met elkaar. Plaatsen vormen een eigen identiteit en identiteiten worden gevormd door een plaats. Identiteiten van individuen worden voor een gedeelte gevormd door de betekenis die bepaalde plaatsen hebben voor een individu. Regionale identiteiten worden logischerwijs gevormd door eigenschappen die aan een plaats worden verbonden. Net als bij het begrip plaats is er tevens geen eenduidige definitie voor het begrip identiteit en zijn er vele verschillende vormen van identiteit. Voor het onderzoek is het van belang om inzicht te krijgen in regionale identiteiten.

Volgens Haartsen et al (2000) zijn er binnen de academische wereld aspecten van het begrip identiteit waar enige consensus over bestaat. Zo wordt een regionale identiteit door actoren toegeschreven aan een ruimtelijke eenheid, maar die bestaat niet uit fysieke kenmerken. Regionale identiteiten zijn niet conflictloos, omdat verschillende actoren verschillende belangen hebben en dus ook verschillende identiteiten toekennen aan een ruimtelijke eenheid. Tenslotte is identiteit een proces, doordat de belangen van actoren in de tijd veranderen. Hieruit komt naar voren dat de identiteit van een dorp voor een groot gedeelte wordt gevormd door de sociale constructie en representatie van het dorp. Dit gebeurt binnen verschillende discoursen, waardoor er ook verschillende belangen zijn.

2.3. Het dorp in de wetenschap: dorpsbinding en lokaal bewustzijn

Het dorp is in vergelijking met de stad onderbelicht in de wetenschap. Veel sociaal-geografische onderzoeken in Nederland hebben zich in het verleden gericht op de problematiek van de stad. Vanuit maatschappelijk oogpunt is dit logisch te verklaren, omdat het gros van de mensen woont in de stad of waarbij de stad een of andere rol speelt in het dagelijkse leven. Volgens Engbersen et al (2003) is 40% van de Nederlandse bevolking woonachtig in landelijk gebied, dat zijn ruim 6 miljoen mensen. Een gangbaar criterium voor het onderscheid tussen een stad en een dorp is dat een nederzetting tot 10.000 inwoners een dorp is en een nederzetting met meer inwoners een stad. Nederzettingen met enkele tientallen inwoners worden aangeduid als buurten of gehuchten. Volgens dit criterium zijn er 2400 dorpen in Nederland waar 30% van de totale bevolking woont (Thissen 1995). Het CBS hanteert de volgende definitie voor nederzettingen of plaatsen:

'Alle territoriale groeperingen van woningen en bijbehorende gebouwen, die onder een gemeenschappelijke naam bekend staan' (Atzema et al 1990: blz.4)

Een van de belangrijkste eigenschappen van een dorp is de tegenstelling met de stad. Deze tegenstelling kan aan de hand van talloze variabelen berekend worden. Op deze manier bestaan er meer definities van een dorp dan dat er dorpen zijn in Nederland. Het is daarom ook moeilijk aan te geven waar het dorp eindigt en de stad begint.

In Nederland waren de steden in het verleden, tot in de 19^e eeuw, bij de wet bepaald, als een plaats stadsrechten bezat was het een stad. De dorpen zijn van oudsher kleine nederzettingen met een open en losse bouwwijze, waarin iedereen elkaar kende. De dorpen waren georiënteerd op het platteland en voornamelijk de agrarische functie daarvan. In de stad waren daarentegen van oudsher andere functies vertegenwoordigd en werd gekenmerkt door een compacte bouwwijze. Een van de belangrijkste functies van de stad was de marktfunctie voor het omliggende land. Een voorbeeld hiervan is de stad Groningen, waar aan het einde van de middeleeuwen al gesproken werd van de stad en het ommeland.

In de loop van de 19^e eeuw ontstaan er twee tegenstrijdige typeringingen van de stad. De tegenstelling tussen urbaan en ruraal staan daarbij centraal, waarbij het dorp gerekend kan worden tot het rurale gebied. Als eerste werd de stad gezien als Babylon, een verdorven, wilde plaats en als tweede werd de stad gezien als Jeruzalem, een hemel op aarde. Deze polariteit is weergegeven in tabel 2.1.

<i>De stad als Babylon</i>		<i>De stad als Jeruzalem</i>	
ruraal	urbaan	urbaan	ruraal
Gemeenschap	Crimineel	Gemeenschap	Samenleving
Orde	Chaos	Vrijheid	Onderdrukking
Rustoord	Werk	Vooruitgang	Achteruitgang

Tabel 2.1 Bron: Short 1991

Tönnies was een van de meest vooraanstaande onderzoekers die uitvoerig onderzoek heeft gedaan naar de sociale verschillen tussen urbane en rurale gebieden. Hij maakte onderscheid tussen *gemeinschaft* en *gesellschaft*. *Gemeinschaft* staat in het Nederlands voor gemeenschap en daarmee bedoelde Tönnies dat sociale relaties

bepaald worden door traditie, gevoelens en dat deze sociale relaties van een permanent karakter zijn. Volgens Tönnies hebben deze sociale relaties een sterke verbondenheid met plaatsen. Daartegenover staat het idee van *gesellschaft* dat vertaald kan worden als maatschappij, daarbij worden sociale relaties bepaald door interesses en deze sociale relaties zijn ingecalculeerd en van een onpersoonlijk karakter. Tönnies benadrukte bij deze theorie dat het geen onderscheid is tussen de rurale en urbane samenleving, maar dat wel aangenomen mag worden dat *gemeinschaft* overheersend is in de rurale samenleving en *gesellschaft* in de urbane samenleving. Met andere woorden het verschil tussen urbane en rurale gebieden kunnen worden gezien als een continuüm model met aan de ene kant *gemeinschaft* en aan de andere kant *gesellschaft* (Bell 1994; Robinson 1990; Walmsley 1993).

Deze sociale verschillen tussen de stad en het platteland komen ook in het onderzoek van Bell (1994) naar voren. Bell heeft uitvoerig onderzoek gedaan in een dorp op het Engelse platteland en daar wordt door de inwoners het onderscheid gemaakt tussen *country people* en *city people*. Opvallend daarbij is dat mensen die in het dorp wonen niet automatisch gezien worden als *country people*, maar daar nog meer voorwaarden aan verbonden worden. Bell maakt onderscheid in vier algemene voorwaarden waar de mate waarin mensen behoren tot de groep *country people* kan worden afgeleid. Ten eerste moet er sprake zijn van *localism*, de desbetreffende persoon moet een substantieel aantal jaren woonachtig zijn in het dorp en ideaal gezien familiebanden hebben die terugleiden naar het dorp. De tweede voorwaarde is *ruralism*, wat inhoudt dat de desbetreffende persoon in ieder geval al langer woonachtig is op het platteland en/of werk heeft van een ruraal karakter of werk in het dorp zelf. Tevens wordt ook aan deze voorwaarde voldaan als naaste familie aan het voorgaande voldoet. De derde voorwaarde is *countryism*, wat betekent dat men kennis bezit van het rurale leven en activiteiten ontplooit ten aanzien van het leven op het platteland, bijvoorbeeld paardrijden of het eten van typische plattelandsgerechten. Ten slotte is de vierde voorwaarde *communalisme*, wat duidt op de betrokkenheid die men toont ten aanzien van kerkgenootschappen, verenigingen en plaatselijke voorzieningen in het dorp (Bell 1994).

De laatste decennia heeft het wetenschappelijk onderzoek met betrekking tot dorpen zich voornamelijk gericht op de leefbaarheid op het platteland. Bij het begrip leefbaarheid gaat het om de vraag naar de kwaliteit van het platteland als menselijke leefomgeving, waarbij niet alleen de bewoners worden bedoeld, maar alle gebruikers van het platteland, zoals bijvoorbeeld recreanten (Boomars en Hidding 1997).

In Nederland is in de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw, voornamelijk door Groot (1968 en 1974), uitvoerig onderzoek verricht naar het effect van de grote maatschappelijke veranderingen met betrekking tot schaalvergroting op de plattelandssamenleving. Een plattelandskern was volgens Groot:

'Een verzameling van individuen die voor een deel gewoonlijk in een concentratie van beperkte omvang, meestal voor een ander deel in verspreide bebouwing bijeen wonen, zich voor de voorzieningen in tenminste een deel van hun dagelijkse levensbehoeften niet naar andere plaatsen hoeven te begeven en gewoonlijk worden gekenmerkt door het feit dat het bijeen wonen heeft geleid tot een zeker bewustzijn van een eigen collectieve identiteit' (Groot 1974: blz. 19).

Uit deze definitie zijn een aantal aannames op te maken. Ten eerste de bewoners van een dorp kunnen dus als een te onderscheiden sociale groep gezien worden en ten tweede een dorp is alleen een dorp als er minimaal een voorziening voor de dagelijkse levensbehoeften aanwezig is. Deze definitie heeft voornamelijk praktische

waarde bij de afbakening van het onderzoeksgebied. De definitie van Groot is in zekere zin gedateerd, want met name de processen van schaalvergroting en toegenomen mobiliteit hebben in die 30 jaar niet stilgestaan. Vele kleinere dorpen hebben hun voorzieningen verloren en de vraag is of de aanwezigheid van een voorziening een vereiste is om een nederzetting daadwerkelijk een dorp te noemen.

Centraal in het onderzoek van Groot (1974) stond de sociale reactie vanuit het dorp op de toenemende schaalvergroting en daarbij kwam hij tot het begrip dorpsbinding. Dorpsbinding is de emotionele verbondenheid die mensen met een lokale samenleving waar zij toebehoren hebben, dit met betrekking tot het sociale leven binnen de lokale samenleving van het dorp (Groot 1974: blz. 97). Belangrijk bij dorpsbinding is het onderscheid wat er gemaakt wordt met andere lokale samenlevingen of bovenlokale samenlevingen. Dit proces, dat ook wel aangeduid wordt als *othering* (Crang 1998), kan tot een versterking van de dorpsbinding binnen de lokale samenleving leiden. Binnen verschillende onderzoeken is gesignaleerd dat deze traditionele dorpsbinding over de gehele linie afneemt. Bijvoorbeeld Van Engelsdorp Gastelaars (1996) stelt de vraag in hoeverre de dagelijkse routines zich nog afspelen binnen specifieke territoriale kaders en dat het traditionele idee van een lokale gemeenschap waarbinnen de bewoners werken, wonen en recreëren zo goed als niet meer bestaat. Van Engelsdorp Gastelaars concludeert dat lokale woonmilieus in de postindustriële samenleving talloze functies verliezen aan andere gespecialiseerde plaatsen en daarom meer en meer beoordeeld worden op de enig overgebleven functie; het woongenot. De sterkte van de dorpsbinding in een dorp is een belangrijke indicatie voor de waardering van de levensomstandigheden. Mensen met een sterkere dorpsbinding blijken hun leefomgeving positiever te waarderen. (Groot 1989)

In het latere onderzoek van Groot (1989) komt hij met een nieuwe theorie om sociale verhoudingen in kleine dorpen voor een gedeelte te kunnen verklaren. Hij spreekt over lokale bewustwording of lokaal bewustzijn, wat gezien kan worden als een reactie op het culturele nivelleringsproces wat gaande is in de hedendaagse samenleving. Kleine dorpen gaan steeds meer op elkaar lijken door processen van massaproductie, massamedia, het verdwijnen van klederdracht, het verdwijnen van dorpsdialecten enz. De bewoners proberen zich hier op een of andere manier tegen af te zetten en zich als dorp te onderscheiden van de buitenwereld. Dit gebeurt dan doordat de bewoners een lokaal bewustzijn vormen door betekenis te geven aan bepaalde elementen van het dorp en dorpsleven (Groot 1989). Een voorbeeld hiervan zijn acties vanuit het dorp om de monumentale kerk in een dorp te redden van de ondergang en daarbij gaat het dan niet alleen om de leden van de desbetreffende kerkgemeenschap, maar is een zeer groot gedeelte van de bewoners bereid mee te werken.

Het onderscheid tussen dorpsbinding en lokaal bewustzijn is niet altijd duidelijk, omdat deze twee processen naast elkaar kunnen bestaan en allebei min of meer dezelfde reacties te weeg kunnen brengen bij de dorpsbevolking. Bijvoorbeeld het verlangen om zich als dorp te onderscheiden van de buitenwereld speelt bij dorpsbinding en bij lokaal bewustzijn een belangrijke rol. Het belangrijkste verschil is dat dorpsbinding gebaseerd is op traditionele structuren en verhoudingen. Dorpsbinding heeft om die reden ook een vrij statisch karakter. Er zijn daarom wat raakvlakken met het begrip *gemeinschaft*. Lokaal bewustzijn daarentegen is een veel dynamischer proces, dat pas de laatste decennia opgekomen is als reactie op de processen van schaalvergroting. Lokaal bewustzijn heeft daarom in tegenstelling tot dorpsbinding wat raakvlakken met het begrip *gesellschaft*. Dus in zekere zin kan

gesteld worden dat stedelijke types van sociale relaties zich hebben verspreid over rurale gebieden.

Een publicatie van grote importantie binnen de rurale geografie is het werk van Mak (1996). In 'Hoe god verdween uit Jorwerd' beschrijft Mak aan de hand van het Friese dorp Jorwerd de veranderingen die hebben plaatsgevonden op het platteland in Nederland vanaf 1945. Hij noemt dit de stille revolutie op het platteland. Hiermee worden de eerder genoemde processen van schaalvergroting en modernisering bedoeld.

Het dorp transformeerde in enkele decennia van een min of meer op de eigen voorzieningen aangewezen, producerende samenleving naar een consumerende samenleving afhankelijk van regionale voorzieningen. De belangrijkste oorzaken hiervan zijn: ten eerste dat in die jaren de werkgelegenheid in de landbouw bijna volledig verdween. Vlak na de oorlog draaide de hele economie van het dorp op de landbouw en 50 jaar later is daar vrijwel niks meer van over gebleven. Ten tweede met het verdwijnen van de werkgelegenheid in de landbouw trokken veel jonge mensen weg uit het dorp. Ten derde maakten veel minder mensen uit het dorp gebruik van de plaatselijke voorzieningen in het dorp door de toegenomen mobiliteit. Vanaf de jaren '50 tot de jaren '70 verdwenen dan ook alle voorzieningen uit het dorp (Mak 1996). Ten vierde kwamen veel stedelingen naar het platteland om daar te komen wonen, omdat het platteland niet meer werd gezien als achtergesteld gebied maar werd gewaardeerd om zijn woonkwaliteiten, zoals rust en ruimte (Ostendorf en Thissen 2001).

In Mak (1996) komt het idee van een verzwakte dorpsbinding en de opkomst van een lokaal bewustzijn naar voren. Mak zegt daarover,

'In plaats van de traditionele bindingen begon zo een nieuw bewustzijn te ontstaan, een nieuwe gehechtheid aan het dorp en alles wat daaromheen hing. In Jorwerd werd bijvoorbeeld gezamenlijk actie gevoerd tegen het opheffen van bushaltes en de sluiting van de school (...) Men moest samen standhouden tegen de stad, en dat schiep banden.' (Mak 1996: blz. 229).

Mak heeft het over dorpstrots of zelfs dorpsnationalisme, het dorp streeft er naar om zich te onderscheiden van andere plaatsen. De sociale verbondenheid van de inwoners met het dorp is voor een belangrijk gedeelte getransformeerd van een sterke historisch-emotionele band naar een enkel emotionele band waarbij het dorp als woonmilieu centraal staat.

Naast de onderzoeken van Mak en Groot komt deze transformatie in dorpen ook in het onderzoek van Thissen (1995) naar voren. Thissen vat dit als volgt samen:

'Op het Nederlandse platteland is steeds duidelijker sprake van een positieve oriëntatie van bewoners op hun woonplaats. Niet meer vanwege een gesloten plattelandscultuur, maar vanwege de aantrekkelijkheid van de woonomgeving van veel plattelandskernen.' (Thissen 1995: blz. 214)

Het dorp als ruimtelijk kader voor activiteiten heeft plaatsgemaakt voor de regio als ruimtelijk kader. De lokale aanwezigheid van werk en voorzieningen speelt nog maar een kleine rol in de keuze van een woonplek. De belangrijkste functie van het dorp is de kwaliteit van het wonen geworden. Thissen noemt dit de weg naar een nieuwe verscheidenheid, een proces van integratie en specialisatie van de nederzettingen op regionaal niveau (Ostendorf en Thissen 2001). Integratie in de zin van dat dorpen

onderdeel gaan maken van grotere regionale systemen, waarbinnen activiteitenpatronen plaatsvinden. Specialisatie in de zin van dat dorpen ontwikkelen op grond van hun ruimtelijke positie en hun mogelijkheden binnen een regionaal systeem en de eisen die worden gesteld aan specifieke woonmilieus (Thissen 1995). Er is een ontwikkeling gaande van autonoom dorp naar woondorp en deze ontwikkeling verschilt per dorp. Naast het oude referentiepunt van autonomie is een nieuw referentiepunt ontstaan van de specifieke functie die het dorp speelt in regionaal verband (Ostendorf en Thissen 2001).

3. Methodologie

Om een antwoord te vinden voor de onderzoeksvragen die in hoofdstuk 1 ter sprake zijn gekomen is er naast secundaire bronnen gebruik gemaakt van primaire bronnen. Deze primaire bronnen zijn verkregen door veldonderzoek in een aantal geselecteerde dorpen. In paragraaf 3.1. zal de selectie van de dorpen besproken worden en in paragraaf 3.2. zal de wijzen waarop de data is verzameld worden toegelicht.

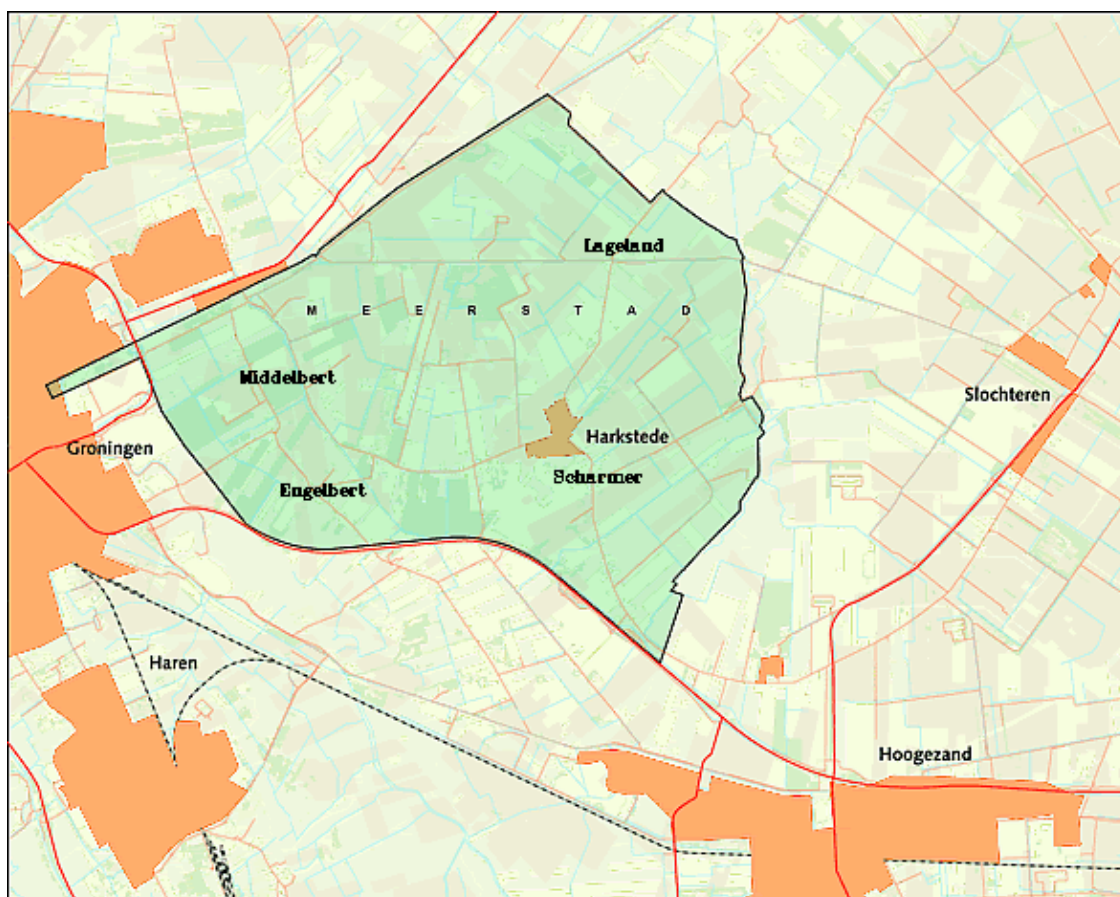
3.1. Ruimtelijke afbakening

De dorpen die zijn geselecteerd zijn Engelbert en Harkstede bij het grootschalige bouwproject Meerstad en Midwolda en Beerta bij het grootschalige bouwproject de Blauwe Stad. Het dorp Stedum is als nulmeting geselecteerd, omdat dat dorp niet te maken heeft met grootschalige bouwprojecten. Uit praktische overwegingen van tijd en geld is er voor gekozen om 5 dorpen te selecteren voor het onderzoek.

Bij de selectie van de twee dorpen in het gebied van Meerstad zijn de volgende selectiecriteria gehanteerd. Ten eerste moeten de dorpen direct beïnvloed worden door de komst van de stadsuitbreiding van de stad Groningen in de vorm van Meerstad. De dorpen Harkstede, Scharmer, Engelbert, Middelbert en Lageland vallen binnen dit criterium (zie figuur 3.1). Tussen de verschillende bronnen bestaan er grote verschillen in het bestaan van bepaalde gehuchten. Daarom is er voor gekozen als bron voor het bestaan van deze gehuchten de kerngegevens in de Staatscourant (Redactie Staatsalmanak 2004) te gebruiken.

Ten tweede is het voor het onderzoek zinvol dat er in het dorp enkele voorzieningen zijn en er sprake is van een verenigingsleven. Dit is omdat er dan een zekere mate van dorpsbinding en lokaal bewustzijn aanwezig zal zijn in de onderzoeksdorpen. Voor de dorpsbinding is het van belang dat er voldoende plaatsen zijn waar tussen de bewoners sociale interacties kunnen plaatsvinden. Volgens de definitie van Groot (1974) van een klein dorp moet er tenminste een voorziening voor de dagelijkse levensbehoeften zijn, waarvoor men niet op een andere plaats is aangewezen. Ook de aanwezigheid van een vereniging voor dorpsbelangen is belangrijk. Dit omdat er 'dorpsexperts' zijn in het dorp, die geïnterviewd kunnen worden over het dorp (zie paragraaf 3.2.2.).

Ten derde betreft Meerstad een samenwerking tussen de gemeente Groningen en de gemeente Slochteren en is Meerstad op het grondgebied van beide gemeenten gepland. Van de dorpen liggen Engelbert en Middelbert in de gemeente Groningen en Harkstede, Scharmer, Lageland in de gemeente Slochteren. Om de variatie tussen de cases zo groot mogelijk te houden is er voor gekozen om een dorp uit de gemeente Groningen en een uit de gemeente Slochteren te selecteren (Swanborn 1996).

Figuur 3.1 Plangebied Meerstad met de bestaande dorpen (Bron: <http://www.meerstad-groningen.com>)

Ten vierde is als selectiecriteria de omvang van het dorp bepalend, zodat de doelpopulatie voldoende groot is. Op basis van inwoneraantallen kunnen de dorpen als volgt geclassificeerd worden (Volgens de classificatie uit Atzema et al (1990)): Harkstede, Engelbert en Scharmer zijn kleine dorpen met 500 – 3000 inwoners en Middelbert en Lageland zijn gehuchten met minder dan 500 inwoners. Uiteindelijk blijven het dorp Engelbert voor de gemeente Groningen en het dorp Harkstede voor de gemeente Slochteren over, mede omdat het dorp Scharmer voornamelijk is georiënteerd op Harkstede en de inwoners voornamelijk gebruik maken van de voorzieningen aldaar.

Tabel 3.1 (Bron: CBS StatLine 2004)

dorp	voorzieningen/ verenigingen ¹	gemeente	indeling CBS	inwoneraantal (2001)	aantal huishoudens (2001)
Engelbert	Ja	Groningen	<i>Buurt:</i> Engelbert	850	370
Harkstede	Ja	Slochteren	<i>Buurt:</i> Harkstede	1940	790
Lageland	Nee	Slochteren	<i>Buurt:</i> Hamweg	200	100
Middelbert	Nee	Groningen	<i>Buurt:</i> Middelbert	170	70
Scharmer	Ja	Slochteren	<i>Buurt:</i> Scharmer	600	240

1. Tenminste twee voorzieningen in de dagelijkse levensbehoefte en een verenigingsleven aanwezig.

Bij de Blauwe Stad zijn dezelfde selectiecriteria gehanteerd om tot een selectie van twee dorpen te komen. Onder het eerste criterium vallen de dorpen Midwolda, Oostwold, Finsterwolde, Beerta, Ekamp, Goldhoorn, Kromme-Elleboog en Oostereinde (Redactie Staatsalmanak 2004), want die dorpen worden direct beïnvloed door de Blauwe Stad en liggen aan de randen van het geplande meer (zie figuur 3.2).

Figuur 3.2 Plannen voor De Blauwe Stad en de ligging van de dorpen, 26 augustus 2003 (Bron: <http://www.deblauwestad.nl>)

Ten tweede is de aanwezigheid van voorzieningen en een verenigingsleven van belang. Bij dit criterium vallen de dorpen Ekamp, Goldhoorn, Kromme-Elleboog en Oostereinde af.

Ten derde is er gekeken naar de verschillende gemeenten die bij De Blauwe Stad zijn betrokken. De Blauwe Stad omvat grondgebied van de drie gemeentes: Reiderland, Scheemda en Winschoten. De dorpen Midwolda en Oostwold liggen in de gemeente Scheemda, de dorpen Finsterwolde, Beerta, Ekamp, Goldhoorn, Kromme-Elleboog en Oostereinde in de gemeente Reiderland en in de gemeente Winschoten ligt geen van de dorpen. Dus is er hier ook voor gekozen om een dorp uit elke gemeente te selecteren.

Ten vierde is weer gekeken naar de omvang van de dorpen en als dezelfde classificatie als bij Meerstad wordt gebruikt zijn: Midwolda, Oostwold, Finsterwolde en Beerta kleine dorpen met 500 – 3000 inwoners en zijn Ekamp, Goldhoorn, Kromme-Elleboog en Oostereinde gehuchten met minder dan 500 inwoners.

Ten slotte is er getracht een zo groot mogelijke variatie te krijgen tussen de onderzoeksdorpen (Swanborn 1996). De veranderingen per dorp zullen verschillen op grond van de plannen voor de Blauwe Stad. Midwolda en Oostwold komen aan het meer te liggen en zullen zich voornamelijk op het gebied van toerisme en recreatie richten, terwijl Finsterwolde en Beerta veel meer te maken hebben met de nieuwe bewoners in het gebied. Dit komt omdat de nieuwe bewoners naar verwachting meer gebruik zullen maken van de voorzieningen in Beerta en Finsterwolde, door de ligging van de bouwkavels aan de oost- en zuidkant van het meer. Om deze verschillen in het onderzoek naar voren te laten komen zijn de dorpen Midwolda en Beerta, die het verst van elkaar afliggen, geselecteerd voor het onderzoek.

Tabel 3.2 (Bron: CBS StatLine 2004). (Gegevens over Ekamp, Goldhoorn, Kromme-Elleboog en Oostereinde zijn niet beschikbaar).

dorp	voorzieningen/ verenigingen ¹	gemeente	indeling CBS	inwoner- aantal (2001)	aantal huishoudens (2001)
Beerta	Ja	Reiderland	Buurt: Beerta-Centrum, Beerta-Nieuwbouw, Beerta-Centrum-West	1990	840
Finsterwolde	Ja	Reiderland	Buurt: Finsterwolde- Centrum, Finsterwolde Hardenberg, Finsterwolde nieuwbouw	1760	750
Midwolda	Ja	Scheemda	Buurt: Midwolda	2080	830
Oostwold	Ja	Scheemda	Buurt: Oostwold	1090	460

1. Tenminste twee voorzieningen in de dagelijkse levensbehoefte en een verenigingsleven aanwezig.

Als nulmeting is voor het onderzoek tevens het dorp Stedum (1000 inwoners) geselecteerd. Stedum ligt in de gemeente Loppersum, een plattelandsgemeente die zich voornamelijk richt op de landbouw. Tevens is de meeste nieuwbouw in de gemeente geconcentreerd in het hoofddorp van de gemeente, het dorp Loppersum. Dit zijn de belangrijkste redenen waarom er geen plannen zijn voor grootschalige bouwprojecten in de omgeving van het dorp. Het dorp Stedum is vergelijkbaar met de andere vier onderzoeksdorpen. Stedum valt ook in de categorie van kleine dorpen en er zijn enkele voorzieningen en een verenigingsleven aanwezig.

3.2. Dataverzameling

Om inzicht te krijgen in hoe de bewoners van het dorp hun dorp construeren en de kansen en bedreigingen zien van grootschalige bouwprojecten is het van belang om data hierover onder de bevolking van de geselecteerde dorpen te verzamelen. In dit onderzoek is de dataverzameling verricht aan de hand van afgenomen enquêtes en focusgroepen in de geselecteerde dorpen.

3.2.1. De enquêtes

Vooraf aan het enquêteren van de inwoners in de onderzoeksdorpen is een steekproef getrokken. Voor het trekken van een steekproef voor de onderzoeksdorpen is als doelpopulatie alle huishoudens in de dorpen gesteld, zoals berekend door het CBS (afgerond op tientallen). Als doelpopulatie is gekozen voor

het totaal aantal huishoudens, omdat door middel van de wijze van enquêteren, aan de deur, altijd maar een respondent per huishouden wordt ondervraagd. Om een representatief beeld te krijgen is een voldoende grootte steekproef getrokken. In tabel 3.3 is de omvang van de steekproef te zien en het aantal afgenomen enquêtes per dorp.

Tabel 3.3 Omvang van de steekproef

	aantal huishoudens	omvang van de steekproef	fractie van de steekproef in %	aantal bruikbare enquêtes
Engelbert	370	100	25,6	85
Harkstede	790	100	12,7	95
Beerta	840	100	11,9	97
Midwolda	830	100	12,0	91
Stedum	400	100	25,0	88
Totaal	3230	500	15,5	456

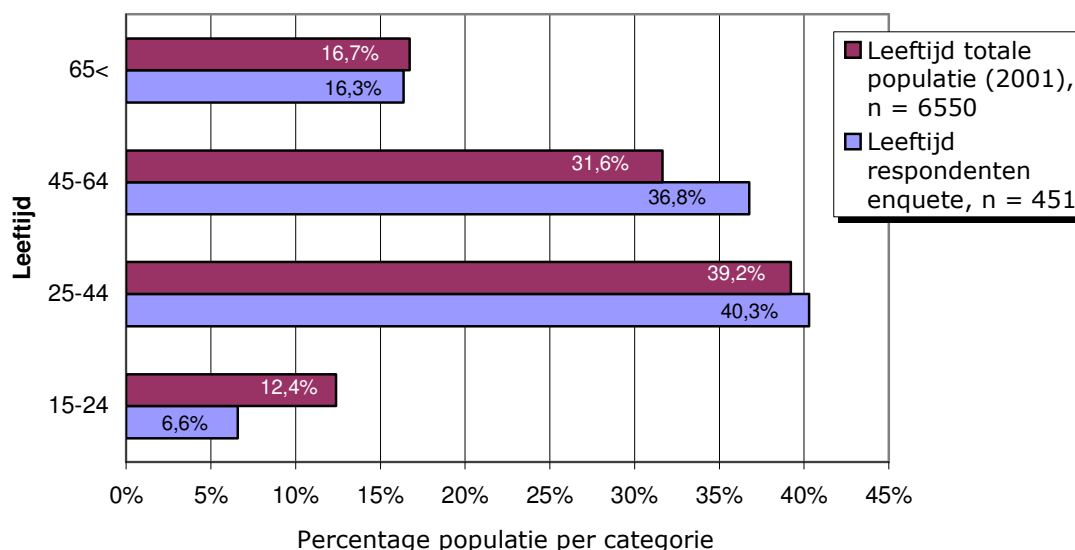
In de periode van 10 maart 2004 tot 29 april 2004 zijn de enquêtes afgenomen en de lijst met gestelde vragen is terug te vinden in bijlage 1. Voor het dorp Stedum is een vraag aangepast, omdat het dorp Stedum niets te maken heeft met De Blauwe Stad of Meerstad. De vragenlijst voor het dorp Stedum is terug te vinden in bijlage 2. Het aantal mensen wat mee wilde werken was bijzonder hoog en voor de vijf dorpen bij elkaar bedroeg het responspercentage 78,4%. In tabel 3.4 is het responspercentage per dorp weergegeven.

Tabel 3.4 Responspercentage per dorp

	totaal aantal enquêtes	responspercentage
Engelbert	85	83,3
Harkstede	95	78,5
Beerta	97	68,8
Midwolda	91	79,8
Stedum	88	84,6
Totaal	456	78,4

De verdeling man/ vrouw van het totaal aantal respondenten is niet gelijk. Het percentage vrouwen is 61,8% en het percentage mannen is 38,2%. Tussen de dorpen is geen significant verschil in deze verdeling. Ook de leeftijdsverdeling is niet als de verdeling man/ vrouw niet gelijk verdeeld. Als de leeftijdsverdeling van de respondenten vergeleken wordt met de werkelijke leeftijdsverdeling (ouder dan 14 jaar) van de vijf dorpen zijn er twee grote verschillen. De categorie 15 tot 24 jaar is ondervertegenwoordigd en de categorie 45 tot 64 jaar is oververtegenwoordigd (zie figuur 3.3). Een reden voor de ongelijke verdeling van mannen en vrouwen, de ondervertegenwoordiging van de categorie 15 tot 24 jaar en de oververtegenwoordiging van de categorie 45 tot 64 jaar kan zijn de gekozen methode van enquêteren. Zoals eerder genoemd wordt er één persoon per huishouden geënuquêteerd. Aangenomen kan worden dat in veel gevallen de oudste vrouw van het huishouden bij de deur komt en geënuquêteerd wordt. Het feit dat een groot gedeelte van de leeftijdscategorie 15 tot 24 jaar in de onderzoeksdorpen nog bij hun ouders thuis wonen, verklaart waarom de leeftijdscategorie 15 tot 24 jaar is ondervertegenwoordigd en de oververtegenwoordiging van de leeftijdscategorie 45 tot 64 jaar. Tevens het hogere percentage vrouwen kan hiermee worden verklaard.

Figuur 3.3 Verdeling leeftijd respondenten vergeleken met de werkelijke verdeling van de populatie (ouder dan 14 jaar) (Bron: CBS 2004).

Voor de analyse van de resultaten van de afgenomen enquêtes is gebruikt gemaakt van het statisch programma SPSS. In hoofdstuk 5 en 6 wordt gebruikt gemaakt van de volgende statistische methoden:

- Cramer's V is een maatstaf die inzicht geeft in de mate waarin een verband bestaat tussen twee nominale variabelen. De waarde van Cramer's V ligt tussen de 0 en 1. Een waarde van 0 betekent dat er geen verband is en een waarde van 1 betekent dat de variabelen gelijk aan elkaar zijn.
- One-way ANOVA is een methode om vast te stellen of de gemiddelden van verschillende groepen aan elkaar gelijk zijn. De groepen worden onderscheiden aan de hand van een variabele. De F-waarde is de waarde waarmee de overschrijdingskans van de One-way ANOVA methode berekend kan worden.
- Pearson's correlatie is een kengetal waarin de mate van samenhang tussen twee variabelen wordt weergegeven en deze waarde varieert van 0, geen samenhang, tot 1, de variabelen zijn gelijk aan elkaar (Huizingh 2002).

3.2.2. Focusgroepen

Naast het afnemen van enquêtes is aan de hand van focusgroepen aanvullende informatie verzameld onder de bewoners van het dorp. Een focusgroep is een groep van individuen, die uit persoonlijke ervaring discussiëren en commentaar geven op het onderwerp van het onderzoek. Belangrijk hierbij is dat er duidelijk inbreng is van persoonlijke kennis en ervaring van de individuen en dat er sprake is van een collectief gedragen mening. Voordelen hiervan zijn dat het een efficiënte manier is om de mening van de 'experts' van het dorp te achterhalen en dat er een sociale constructie wordt gevormd van het dorp. Nadelen kunnen zijn dat er dominante actoren binnen de focusgroepen zijn en dat er sociaal gewenste reacties worden gegeven (Bloor et al 2001).

In de vier dorpen: Engelbert, Harkstede, Beerta en Midwolda is contact gezocht met de plaatselijke dorpsbelangenvereniging. Dorpsbelangenverenigingen nemen een speciale positie binnen een dorp en houden zich bezig met 'leefbaarheids-onderwerpen'. Ze hebben een traditioneel karakter, omdat leden op een traditionele manier worden gerekruteerd. Maar ze richten zich op de moderne oriëntatie op het dorp als woondomein (Thissen 1998). Met uitzondering van Midwolda is er voor elk dorp een discussie georganiseerd waar voornamelijk actieve leden en bestuursleden van de plaatselijke dorpsbelangenvereniging aan deel genomen hebben. Aan deze focusgroepen zijn enkele vragen over het dorp en de komst van Meerstad of de Blauwe Stad voorgelegd (zie bijlage 3). Deze focusgroepen hebben de vorm van groepsinterviews, waar de 'experts' van het dorp gevraagd wordt naar hun mening en visie over het dorp.

In tegenstelling tot de andere drie dorpen was het in Midwolda niet mogelijk een focusgroep te vormen en een discussie te organiseren. In Midwolda is er daarom voor gekozen om enkele sleutelfiguren, die nauw verbonden zijn met het dorp onafhankelijk van elkaar te interviewen. In de periode van 8 maart 2004 tot 29 april 2004 zijn de focusgroep bijeenkomsten gehouden en twee interviews afgenomen.

4. Grootschalige bouwprojecten

Zoals in de voorgaande hoofdstukken naar voren is gekomen richt het onderzoek zich op de gevolgen voor bestaande dorpen van grootschalige bouwprojecten. In Groningen zijn verschillende plannen in ontwikkeling die gezien kunnen worden als grootschalige ingrepen op de bestaande ruimtelijke structuren. In dit onderzoek is gekeken naar de projecten Meerstad en De Blauwe Stad. In de volgende paragrafen zal een korte toelichting gegeven worden over de twee plannen.

4.1. Meerstad

Meerstad is een plan voor de nieuwe inrichting van het gebied ten oosten van de stad Groningen. Het gebied is 4.000 hectare groot en ligt tussen de dorpen Engelbert, Harkstede en de stad Groningen (zie figuur 3.1). De belangrijkste punten waaruit de nieuwe invulling van het gebied bestaat zijn ten eerste de komst van 8.000 nieuwe woningen, ten tweede een groot meer van ongeveer 650 hectare groot en ten derde ruimte voor natuurgebieden die onderdeel uit gaan maken van de ecologische hoofdstructuur. De planning is dat in de zomer van 2006 de eerste woningen in het gebied zullen worden opgeleverd en het plan rond 2020 helemaal voltooid zal zijn. (Zie bijlage 4 voor het concept-masterplan).

Meerstad is een stadsuitbreiding waar niet alleen ruimte wordt gereserveerd voor bedrijven en woningen maar ook aandacht is voor recreatie, natuur en water. Dit is om een aantrekkelijk woonmilieu te scheppen voor de toekomstige bewoners van het gebied. Veel van de woningen zijn gepland aan de westkant van het nieuwe meer en op een paar eilanden in het meer. Meerstad is opgezet om aan de woningbehoefte van uit de stad te voldoen. Op het moment is de woningproductie in de gemeente Groningen te laag (762 woningen in 2003) en Meerstad moet over enkele jaren zorgen voor een inhaalslag (Vellekoop 2004). In de plannen wordt ook aandacht besteed aan de bestaande lintstructuren van de dorpen in het gebied en daarmee wordt zo mogelijk rekening mee gehouden om deze structuren zoveel mogelijk in stand te houden. Tevens zal geprobeerd worden het dorpse karakter van Harkstede te behouden (Projectbureau Meerstad 2004).

Het gebied kan gezien worden als de stadsrandzone van de stad Groningen waar menging van stedelijke en rurale functies plaatsvindt. Een voorbeeld hiervan is het Grunostrand met de roeibaan, die een recreatieve functie heeft voor de stad, maar wel ligt in de stadsrandzone van Groningen. Steden breiden zich uit over het aangrenzende platteland als olievlekken. De agrarische functie in de stadsrandzone is meestal de grootste verliezer, zoals ook bij Meerstad het geval is. Uit onderzoek is gebleken dat de negatieve effecten en dynamiek in de stadsrandzone in Nederland in vergelijking met andere landen heel gering is en dat is te danken aan het redelijk goed functioneren van de ruimtelijke ordening (Van Oort en Lucas 1993).

De verschillende betrokken overheden hebben geprobeerd een open planproces te hanteren, waar veel ruimte voor inspraak werd gegeven. In plaats van een kant en klaar plan te presenteren heeft men gewerkt met een concept-masterplan en een discussiemodel. Er zijn bewonersavonden georganiseerd om de bewoners van de dorpen te informeren en ruimte te geven voor kritiek. Bijvoorbeeld dorpsbelangen Harkstede en belangenvereniging MEER-dorpen hebben hun stem laten horen. Een

van de bezwaren vanuit de dorpen was dat de lintbebouwing niet voldoende in stand worden gehouden, doordat de open ruimtes achter deze linten op veel plekken toch bebouwd zullen worden (Werkgroep Hoofdweg/ Gruno/ Kern-Harkstede 2003). Verder zijn er bezwaren gekomen tegen de verkeersplannen, waarbij Engelbert minder goed bereikbaar zou zijn en men in Harkstede bang is voor grotere verkeersdruk in het dorp (Projectbureau Meerstad 2004).

4.2. De Blauwe Stad

De Blauwe Stad is een grootschalige landschappelijke ingreep in het Oldambt gebied. Het plangebied van de Blauwe Stad strekt zich uit ten noorden van Winschoten tussen de dorpen Beerta, Finsterwolde, Oostwold en Midwolda (zie figuur 3.2.). Dit gebied wordt ook wel het Schiereiland van Winschoten genoemd. Er komt een meer van ongeveer 800 hectare groot en daar omheen is ruimte voor natuur en recreatieve voorzieningen. Verder komen er op vijf verschillende locaties in en om het meer in totaal ongeveer 1.400 nieuwe woningen (De Blauwe Stad B.V. 2004).

Een belangrijk verschil tussen Meerstad en de Blauwe Stad is dat Meerstad een stadsuitbreiding is waar een grote differentiatie in woningen is gepland, huur- en koopwoningen, hoog- en laagbouw enz. De Blauwe Stad daarentegen is bedoeld als een villawijk waar enkel koopwoningen worden ontwikkeld voor mensen uit de hoogste inkomensklassen. De prijzen van de woningen zullen tussen de €350.000 en €750.000 liggen.

Het initiatief voor de Blauwe Stad is genomen om de regio op te krikken. Door de crisis in de landbouw heeft het Oldambt het economisch en sociaal zwaar te verduren gekregen. De Blauwe Stad heeft als belangrijkste doelstelling de leefbaarheid van het gebied te vergroten en dat op drie verschillende vlakken.

Ten eerste door middel van het aantrekken van nieuwe economische activiteiten die samengaan met de nieuwe bewoners en de uitbreiding van de recreatieve functie in het gebied. Ook bestaande voorzieningen en bedrijven in het gebied kunnen daarvan profiteren.

Ten tweede door het aantrekken van nieuwe bewonersgroepen kan de eenzijdige sociale opbouw (veel lage inkomens) van de omliggende dorpen doorbroken worden en worden er nieuwe woonmilieus aangeboden die aanvullend zijn op het bestaande aanbod.

Ten derde kan de Blauwe Stad een imagoverbetering teweeg brengen voor het Oldambt, waar nu het Oldambt veelal gezien wordt als een probleemgebied (Vorbereidingsgroep Vernieuwingsimpuls voor de Ring Blauwe Stad 2003).

Om de dorpen in het gebied zoveel mogelijk te laten profiteren van de Blauwe Stad zijn er ook plannen gemaakt om de ring om de Blauwe Stad te stimuleren. Het project heet 'In de Ban van de Ring' en richt zich op vier punten. De vier aandachtsvelden zijn:

- Verbindingen: de dorpen en de Blauwe Stad moeten onderling optimaal verbonden worden en er moet rekening worden gehouden met de toename van verkeersbewegingen in het gebied. Ook de natuurverbindingen in de vorm van de ecologische hoofdstructuur zijn in het plan opgenomen.

- Adres aan het water: om de bestaande dorpen optimaal te laten profiteren moeten de dorpen zich stedenbouwkundig en visueel richten op het water, een adres aan het water hebben.
- Voorzieningen: de vraag is of de voorzieningen in het gebied over enkele jaren voldoende zijn als er nieuwe bewoners komen. Gekeken wordt naar welke voorzieningen er zijn en welke voorzieningen moeten uitbreiden of er nieuw bij moeten komen.
- Nieuwe ontwikkelingsmogelijkheden: er moet ruimte worden geboden aan nieuwe bedrijvigheid of uitbreiding van bestaande bedrijven, met name op het gebied van recreatie en toerisme (Vorbereidingsgroep Vernieuwingsimpuls voor de Ring Blauwe Stad 2003).

De vraag is hoeveel geld er voor deze projecten beschikbaar komt, omdat er op dit moment al heel veel is geïnvesteerd in de Blauwe Stad. In het najaar van 2003 is er begonnen met het graven van het meer en de verwachting is dat in 2005 de eerste bouwkavels opgeleverd zullen worden. In 2016 zal het hele plan afgerond zijn.

5. De betekenis van het dorp

In het volgende hoofdstuk zal nader ingegaan worden op de resultaten die verkregen zijn uit het veldonderzoek en dan specifiek gericht op hoe het dorp geconstrueerd wordt door zijn bewoners. In de eerste paragraaf zal ingegaan worden op de rol die het dorp speelt voor de bewoners. Het gaat er om welke associaties de bewoners met het dorp hebben en om welke redenen ze in het dorp wonen. De tweede paragraaf gaat specifiek over de sociale en emotionele betrokkenheid van de bewoners met het dorp. In de derde paragraaf volgt de conclusie op de vraag wat het dorp betekent voor de bewoners en op welke manier het dorp geconstrueerd wordt.

5.1. De rol van het dorp

De laatste decennia heeft Het dorp een transformatie doorgemaakt. Zoals in hoofdstuk 2 al naar voren is gekomen is de betekenis van het dorp in veel gevallen voor de bewoners veranderd. Het dorp is veranderd van een plaats waar men werkt, woont, recreëert en waar men op de voorzieningen in het dorp is aangewezen naar een plaats waar men enkel woont en recreëert. Om inzicht te krijgen in de rol die het dorp tegenwoordig speelt voor de bewoners is er onderzoek gedaan naar twee verschillende aspecten.

Ten eerste is er gevraagd naar de eerste associatie die de bewoners hebben met het dorp en ten tweede naar de voornaamste reden waarom men in het dorp woont. Door het onderzoek, door middel van het enquêteren van bewoners in de onderzoeksdorpen, is inzicht verkregen in de eerste associatie die de bewoners hebben bij het dorp. Gevraagd is waar men het eerst aan denkt als men het heeft over het desbetreffende dorp (zie bijlage 1 en 2). Hiernaast is door middel van de focusgroepen en interviews meer informatie verkregen over deze associaties. De vele verschillende antwoorden zijn op twee manieren gecategoriseerd en deze categorisatie is terug te vinden in bijlage 5.

De associaties zijn opgedeeld in drie categorieën, wonen, fysieke/ functionele elementen en sociaal-culturele elementen. Associaties uit de categorie sociaal-culturele elementen worden door 39,3% van de respondenten genoemd, gevolgd door de categorieën fysieke/ functionele elementen (29,4%) en wonen (27,0%). De rest van de respondenten kan niet meteen bedenken waarmee ze het dorp associeerden (2,9%) of vallen in de categorie overige associaties (1,5%). Verder is een tweede indeling gemaakt tussen positieve/ neutrale of negatieve associaties, daaruit blijkt dat 7,2% van de respondenten een negatieve associatie heeft met het dorp en 92,8% een positieve/ neutrale associatie met het dorp.

Om een beeld te krijgen wat voor rol het dorp speelt in het leven van de bewoners zijn de redenen waarom de bewoners in het dorp wonen een belangrijke graadmeter. Daarom is in de enquête ook gevraagd naar de voornaamste reden waarom men in het dorp woont. De vele verschillende antwoorden zijn ingedeeld in een aantal categorieën (zie bijlage 6). In tabel 5.1 zijn de percentages hiervan weergegeven. Tevens zijn ook de voornaamste woonredenen gecategoriseerd in de drie hoofdcategorieën: wonen, sociaal-culturele elementen en fysieke/ functionele elementen. Bij de categorie wonen gaat het voornamelijk om het woongenot en de woonruimte. Als gekeken wordt naar alle respondenten dan vallen de meeste

genoemde woonredenen in de categorie sociaal-culturele elementen (37,3%), gevolgd door de categorie wonen (34,9%) en tenslotte de categorie fysieke/ functionele elementen (20,4%). 5,5% van de voornaamste woonredenen valt binnen de categorie overige redenen en 2% van de respondenten heeft geen idee. Er is gekozen voor de categorisering in deze drie categorieën om de genoemde woonredenen overzichtelijk te houden en de vergelijking te kunnen maken met de eerste associaties met het dorp.

Tabel 5.1 Voornaamste redenen waarom men in een dorp woont

		N	%	N	%
sociaal-culturele elementen	geboren en/of getogen	80	17,5	170	37,3
	samenwonen/ getrouwd	43	9,4		
	familie en/of vrienden	30	6,6		
	houdt van het wonen in een dorp	10	2,2		
	thuis	7	1,5		
wonen	rust en ruimte	50	11,0	159	34,9
	woonruimte beschikbaar	49	10,7		
	mooie woonomgeving	19	4,2		
	woonplezier	17	3,7		
	het huis zelf	16	3,5		
	goedkoop/betaalbaar	8	1,8		
fysieke/ functionele elementen	werk	41	9,0	93	20,4
	dichtbij de stad	29	6,4		
	weg uit de stad	13	2,9		
	voorzieningen	10	2,2		
overige redenen			25	5,5	
geen idee			9	2,0	
Totaal			456	100	

Uit de enquêtes zijn ook de volgende sociaal-economische kenmerken van de respondenten ten sprake gekomen: de leeftijd (zie figuur 3.3), het aantal jaren dat men in een dorp woont, de hoogst genoten opleiding, het wel of niet verrichten van betaald werk en het geslacht. Hierbij moet worden opgemerkt dat al deze variabelen onderling significant correleren, afgezien van geslacht met leeftijd en geslacht met het aantal jaren woonachtig zijn in een dorp. Er is een significant verband tussen deze sociaal-economische kenmerken van de bewoners en de voornaamste woonredenen. Omdat de sociaal-economische kenmerken onderling sterk correleren kan verklaard worden dat tussen alle eigenschappen onafhankelijk en de voornaamste woonredenen een verband aanwezig is.

Aan de hand van de variabele woonduur is een aantal woonredenen te onderscheiden in meer traditionele woonredenen en meer moderne woonredenen (zie tabel 5.2). Bij traditionele woonredenen gaat het voornamelijk om sociaal-culturele en economische redenen, die in het verleden zeer belangrijk waren bij de keuze van een woonplek. Bij moderne woonredenen gaat het meer om de waardering van het dorp om zijn woonkwaliteiten, dus veel minder om de sociaal-culturele en economische structuur van het dorp.

Respondenten die een traditionele woonreden noemen zijn tevens gemiddeld ouder, lager opgeleid en verrichten minder vaak betaald werk. Respondenten die een moderne woonredenen noemen zijn tevens gemiddeld jonger, hoger opgeleid en verrichten vaker betaald werk. Ook in de verschillende focusgroepen en interviews in de dorpen kwam naar voren dat er verschillen bestaan tussen de mensen die langer in het dorp wonen en de mensen die korter in het dorp wonen. Een bestuurslid van dorpsbelangen Harkstede zegt hierover het volgende: "Ik denk dat je verschil moet

maken tussen mensen die op de Borgmeren [nieuwbouwwijk in Harkstede] wonen en de mensen die in het oude dorp wonen.”

Tabel 5.2 Traditionele en moderne woonredenen aan de hand van de woonduur in een dorp

		N	< = 10 jaar (%)	>10 jaar (%)	Totaal	Gem. aantal jaren	Cramer's V	Sig.
<i>Traditionele redenen</i>	geboren en/of getogen	79	2,5	97,5	100	47,2	0,40	0,00 ¹
	samenwonen/ getrouwd	43	32,6	67,4	100	23,2		
	werk	41	26,8	73,2	100	21,8		
<i>Moderne redenen</i>	rust en ruimte	50	64,0	36,0	100	13,6	0,24	0,00 ¹
	woonruimte beschikbaar	49	67,3	32,7	100	11,0		
	overige redenen (tabel 5.1)	193	53,9	46,1	100	16,5		
<i>Basis</i>		455	43,1	56,9	100	22,2	0,41	0,00 ¹

1. Er is een significant verband tussen de voornaamste woonredenen en woonduur in het dorp.

De dorpen zijn op drie verschillende manieren in te delen en op die manier kunnen de eerste associaties met de dorpen en de voornaamste woonredenen nader bestudeerd worden.

- Er is een indeling te maken tussen de dorpen die direct te maken hebben met Meerstad (Engelbert en Harkstede) en de dorpen die direct te maken hebben met de Blauwe Stad (Beerta en Midwolda). Bij deze indeling wordt het dorp Stedum buiten beschouwing gelaten, omdat het dorp Stedum niets met beide grootschalige bouwprojecten te maken heeft.
- Aan de hand van het inwonertal per dorp kan een indeling worden gemaakt. Er is een groep met dorpen tot 1000 inwoners, waartoe Engelbert (850 inwoners) en Stedum (1000 inwoners) behoren. De andere groep bevat dorpen met meer dan 1000 inwoners, dus de dorpen Harkstede (1940 inwoners), Beerta (1990 inwoners) en Midwolda (2080 inwoners).
- De dorpen kunnen worden verdeeld in christelijk gezinde dorpen en niet-christelijk gezinde dorpen. Als per dorp naar het percentage dat lid is van een kerkgemeenschap in het dorp wordt gekeken (zie tabel 5.11), kan een indeling gemaakt worden van dorpen waar significant meer bewoners lid zijn van een kerkgemeenschap en dorpen waar dat niet het geval is. Tot de christelijk gezinde dorpen behoren dan Midwolda en Stedum en tot de niet-christelijk gezinde dorpen Engelbert, Harkstede en Beerta.

Tabel 5.3 Eerste associaties met de dorpen van Meerstad en de Blauwe Stad in %

	Dorpen Meerstad	Dorpen Blauwe Stad	Totaal	Cramer's V	Sig.
sociaal-culturele elementen	34,3	45,6	40,1	0,11	0,03 ¹
fysieke/ functionele elementen	30,9	29,7	30,3	0,01	0,79
wonen	34,9	20,9	27,7	0,15	0,00 ¹
overige associaties	0,0	3,8	2,0	0,14	0,01 ¹
Totaal	100	100	100	0,21	0,00 ¹
N	175	182	357		

1. Er is een significant verband tussen de eerste associatie met het dorp en de ligging van het dorp.

Bij de indeling Meerstad/ de Blauwe Stad is er een significant verband tussen de eerste associatie en het onderscheid van de dorpen tussen Meerstad en de Blauwe Stad (zie tabel 5.3). In de dorpen van Meerstad wordt het dorp vaker geassocieerd

met de categorie wonen en in de dorpen van de Blauwe Stad wordt het dorp vaker geassocieerd met de categorie sociaal-culturele elementen.

Ook bij de voornaamste woonredenen is er een significant verband tussen de ligging van de dorpen en de voornaamste woonredenen (zie tabel 5.4). In de dorpen van Meerstad worden de redenen: dichtbij de stad en weg uit de stad vaker genoemd en in de dorpen van de Blauwe Stad worden de redenen: geboren en/of getogen, samenwonen/ getrouwd en het huis zelf vaker genoemd. Hiervoor kunnen een tweetal verklaringen worden gegeven.

Een eerste verklaring voor deze verschillen is de ligging van de dorpen ten opzichte van de stad Groningen, waardoor de voornaamste woonredenen dichtbij de stad en weg uit de stad vaker worden genoemd in de dorpen van Meerstad dan in de dorpen van de Blauwe Stad.

Tabel 5.4 Voornaamste woonredenen in de dorpen van Meerstad en de Blauwe Stad in %

	Dorpen Meerstad	Dorpen Blauwe Stad	Totaal	Cramer's V	Sig.
geboren en/of getogen	10,8	26,2	18,7	0,19	0,00 ¹
woonruimte beschikbaar	9,1	13,7	11,4	0,07	0,18
rust en ruimte	13,6	8,7	11,1	0,08	0,14
werk	9,7	9,3	9,5	0,01	0,89
samenwonen/ getrouwd	6,3	12,6	9,5	0,11	0,04 ¹
dichtbij de stad	13,6	1,1	7,2	0,24	0,00 ¹
familie en/of vrienden	5,7	6,6	6,1	0,02	0,74
woonplezier	6,8	2,7	4,7	0,10	0,07
mooie woonomgeving	5,1	2,7	3,9	0,06	0,24
het huis zelf	1,1	6,0	3,6	0,13	0,01 ¹
weg uit de stad	4,5	0,5	2,5	0,13	0,02 ¹
houdt van het wonen in een dorp	4,0	1,1	2,5	0,09	0,79
goedkoop/ betaalbaar	2,3	1,1	1,7	0,05	0,38
voorzieningen	0,6	2,7	1,7	0,08	0,11
thuis	1,1	1,1	1,1	0,00	0,97
overige redenen	5,7	3,8	4,7	0,04	0,40
Totaal	100	100	100	0,41	0,00 ¹
N	176	183	359		

1. Er is een significant verband tussen de voornaamste woonredenen en de ligging van het dorp.

Een tweede verklaring voor deze verschillen betreft de verschillen in de samenstelling van de bewoners van de verschillende dorpen. De respondenten uit de dorpen van Meerstad wonen gemiddeld minder lang in de dorpen (18 jaar) dan de respondenten uit de dorpen van de Blauwe Stad (24 jaar). Ook het feit dat een groter percentage van de bewoners uit de dorpen van de Blauwe Stad (21,4%) hun hele leven lang in het dorp wonen, dan de bewoners uit de dorpen van Meerstad (11,2%) speelt hierbij een rol. Het percentage dat als hoogste opleiding HBO en wetenschappelijk onderwijs hebben genoten is aanzienlijk groter in de dorpen van Meerstad (30%) dan de dorpen van de Blauwe Stad (8,5%). In de dorpen Engelbert en Harkstede zijn in tegenstelling tot Beerta en Midwolda de laatste 10 jaar aanzienlijke uitbreidingen geweest. De wijk Borgmeren (nog in ontwikkeling) in Harkstede (1250 woningen) en het Lintdal/ Lintweg (ca. 100 woningen) in Engelbert zijn in verhouding met de bestaande bebouwing vrij grote uitbreidingen (Gemeente Slochteren 2004 en Jager et al 1989). Geboren en/of getogen en samenwonen/ getrouwd zijn traditionele woonredenen (zie tabel 5.2), die dus vaker worden

genoemd in de dorpen van de Blauwe Stad dan in de dorpen van Meerstad. Dit kan dus gedeeltelijk verklaard worden doordat de samenstelling van de bevolking in de dorpen van de Blauwe Stad verschilt met die van de dorpen van Meerstad.

Tabel 5.5 Eerste associaties naar de omvang van het dorp in %

	Dorpen =<1000	Dorpen >1000	Totaal	<i>Cramer's V</i>	<i>Sig.</i>
sociaal-culturele elementen	36,5	42,9	40,4	0,06	0,24
fysieke/ functionele elementen	30,0	30,4	30,2	0,00	0,97
wonen	33,5	24,2	27,8	0,15	0,03 ¹
overige associaties	0,0	2,6	1,6	0,10	0,04 ¹
Totaal	100	100	100	0,14	0,03 ¹
N	170	273	443		

1. Er is een significant verband tussen de eerste associatie met het dorp en de grootte van het dorp.

Als er gekeken wordt naar de grootte van het dorp is er een significant verband tussen de eerste associaties met het dorp en de grootte van het dorp. In de dorpen met 1000 of minder inwoners wordt het dorp vaker geassocieerd met de categorie wonen (zie tabel 5.5). Tussen de voornaamste woonredenen en de grootte van het dorp is geen significant verband.

De verschillen tussen christelijk gezinde dorpen en niet-christelijk gezinde dorpen is alleen terug te vinden bij de voornaamste woonredenen. Redenen uit de categorie sociaal-culturele elementen worden vaker genoemd in de christelijk gezinde dorpen dan in de niet-christelijk gezinde dorpen (zie tabel 5.6). Dit kan verklaard worden door het feit dat het lid zijn van een kerkgemeenschap onder meer significant correleert met woonduur, leeftijd en opleiding. Dus mensen die lid zijn van een kerkgemeenschap wonen gemiddeld langer in het dorp, zijn gemiddeld genomen ouder en lager opgeleid. Er is tevens een significant verband tussen het lid zijn van een kerkgemeenschap en het geven van traditionele woonredenen. Dit gecombineerd met het gegeven dat 72,4% van de genoemde woonredenen uit de categorie sociaal-culturele elementen binnen de categorie traditionele woonredenen valt en 0% binnen de categorie moderne woonredenen, kan het hogere percentage sociaal-culturele elementen in christelijk gezinde dorpen verklaren.

Tabel 5.6 Voornaamste woonredenen in christelijke en niet-christelijke dorpen in %

	Chr. dorpen	Niet-chr. dorpen	Totaal	<i>Cramer's V</i>	<i>Sig.</i>
sociaal-culturele elementen	44,1	35,1	38,0	0,11	0,03 ¹
wonen	30,5	38,9	35,6	0,08	0,09
fysieke/ functionele elementen	18,1	22,6	20,8	0,05	0,28
overige redenen	7,3	4,4	5,6	0,06	0,18
Totaal	100	100	100	0,13	0,06
N	177	270	447		

1. Er is een significant verband tussen de voornaamste woonredenen sociaal-culturele elementen en de gezindheid van het dorp.

Naast de indeling van de dorpen in verschillende groepen worden de dorpen ook onafhankelijk van elkaar vergeleken. Als gekeken wordt naar de eerste associaties met het dorp bestaan er vooral in de categorie wonen grote verschillen tussen de dorpen (zie tabel 5.7). In het dorp Engelbert wordt het dorp significant vaker geassocieerd met de categorie wonen. Associaties die binnen deze categorie vallen zijn bijvoorbeeld rust, ruimte en leuk wonen. In het dorp Beerta wordt het dorp in

vergelijking met de andere dorpen juist significant minder geassocieerd met associaties uit de categorie wonen. De meest genoemde eerste associatie met het dorp Beerta is de associatie gezellig (17,2%) en deze associatie valt in de categorie sociaal-culturele elementen. Deze verschillen in de categorie wonen kwam ook naar voren bij de opdeling van de dorpen in dorpen van Meerstad en dorpen van de Blauwe Stad en de opdeling van kleinere en grotere dorpen.

Tabel 5.7 Eerste associatie met het dorp in %

	Engelbert	Harkstede	Beerta	Midwolda	Stedum
sociaal-culturele elementen	31,0	37,4	49,5	41,6	41,9
fysieke/ functionele elementen	29,8	31,9	28,0	31,5	30,2
wonen	39,3 ¹	30,8	17,2 ¹	24,7	27,9
	Cramer's V = 0,13		Cramer's V = 0,12		
overige associaties	0,0	0,0	5,4 ¹	2,2	0,0
			Cramer's V = 0,15		
Totaal	100 ²	100	100 ²	100	100
	Cramer's V = 0,14		Cramer's V = 0,20		
N	84	91	93	89	86

1. Significant verschil.

2. Significant afwijkende verdeling van het dorp vergeleken met de andere dorpen.

De eerste associaties zijn verder onderscheiden in positieve/ neutrale associaties en negatieve associaties (zie tabel 5.8). Als de percentages per dorp nader bestudeerd worden valt op dat in het dorp Beerta de bewoners significant vaker een negatieve eerste associatie hebben bij het dorp dan in de andere dorpen. Ook het dorp Harkstede verschilt significant van de andere dorpen, daar is het aantal bewoners dat een negatieve eerste associatie met het dorp heeft kleiner.

Tabel 5.8 Eerste associatie positief/ neutraal of negatief per dorp in %

	Engelbert	Harkstede	Beerta	Midwolda	Stedum
positief/ neutraal	96,4	97,8	86,0	94,4	89,5
negatief	3,6	2,2 ¹	14,0 ¹	5,6	10,5
	Cramer's V = 0,10		Cramer's V = 0,14		
Totaal	100	100	100	100	100
N	84	91	93	89	86

¹ Significant verschil.

Bij de voornaamste woonredenen per dorp komen de eerder onderscheiden verschillen tussen de dorpen van Meerstad en de dorpen van de Blauwe Stad onafhankelijk per dorp ook naar voren (zie tabel 5.9). Opvallend in deze tabel is dat Stedum een soort tussenpositie inneemt. De percentages bij het dorp Stedum komen sterk overeen met de percentages van het totaal van de vijf dorpen. Alleen bij de categorie woonplezier scoort Stedum significant lager dan de andere vier dorpen.

Zoals in paragraaf 2.3 al naar voren is gekomen kan er een onderscheid worden gemaakt tussen het autonome dorp en een woondorp (Ostendorf en Thissen 2001). Als gekeken wordt naar de associaties en woonredenen zou kunnen worden bepaald in welke mate de onderzochte dorpen een autonoom dorp of een woondorp is.

Tabel 5.9 Voornaamste woonredenen per dorp in %

	Engelbert	Harkstede	Beerta	Midwolda	Stedum
geboren en/of getogen	13,3	8,6 ¹	25,5 ¹	27,0 ¹	14,8
		Cramer's V = 0,12 Cramer's V = 0,10 Cramer's V = 0,12			
rust en ruimte	16,9	10,8	11,7	5,6	11,4
woonruimte beschikbaar	6,0	11,8	16,0	11,2	9,1
samenwonen/ getrouwd	4,8	7,5	11,7	13,5	10,2
werk	7,2	11,8	9,6	9,0	8,0
familie en/of vrienden	2,4	8,6	5,3	7,9	9,1
dichtbij de stad	16,9 ¹	10,8	0,0 ¹	2,2	3,4
	Cramer's V = 0,20		Cramer's V = 0,14		
mooie woonomgeving	7,2	3,2	2,1	3,4	5,7
woonplezier	6,0	7,5 ¹	3,2	2,2	0,0 ¹
		Cramer's V = 0,10		Cramer's V = 0,10	
het huis zelf	1,2	1,1	5,3	6,7	3,4
weg uit de stad	3,6	5,4	0,0	1,1	4,5
houdt van het wonen in een dorp	4,8	3,2	2,1	0,0	1,1
voorzieningen	1,2	0,0	2,1	3,4	4,5
goedkoop/ betaalbaar	2,4	2,2	2,1	0,0	2,3
thuis	1,2	1,1	1,1	1,1	3,4
overige redenen	4,8	6,5	2,1	5,6	9,1
Totaal	100 ²	100	100	100	100
	Cramer's V = 0,29				
N	83	93	94	89	88

1. Significant verschil.

2. Significant afwijkende verdeling van het dorp vergeleken met de andere dorpen.

Het dorp Engelbert wordt voornamelijk gewaardeerd om zijn woonkwaliteiten. Als naar de eerste associaties met het dorp wordt gekeken kan het dorp Engelbert gezien worden als het dorp dat het verste is ontwikkeld als woondorp. Ook bij de voornaamste woonredenen wordt de categorie wonen het meest genoemd (zie tabel 5.10). De categorie dichtbij de stad wordt net als rust en ruimte het meest genoemd. De categorie dichtbij de stad wordt significant vaker genoemd dan in de andere 4 dorpen. Een bestuurslid van belangenvereniging MEER-dorpen omschrijft deze relatie als volgt: "De tegenstelling is dat je in de stad voor de drukte, je werk en voor de cultuur en het uitgaan bent. Maar dat je hier [Engelbert] juist voor de rust en het woongenot zit." De stad is een aanvullende voorziening voor het dorp op een paar kilometer afstand. Het dorp als autonoom dorp heeft langzaam plaats gemaakt voor het dorp als woondorp.

Harkstede is in grote lijnen vergelijkbaar met Engelbert. De grootste verschillen worden veroorzaakt door de grotere afstand tot de stad Groningen. Het dorp Harkstede wordt ook voornamelijk gewaardeerd om de kwaliteit van wonen en kan in dezelfde mate als Engelbert gezien worden als een woondorp.

Het dorp Beerta verschilt op een aantal punten sterk met de andere dorpen. Het dorp wordt veel minder geassocieerd met de categorie wonen en ook het aantal negatieve associaties is beduidend hoger. In Beerta spelen in vergelijking tot Engelbert en Harkstede de sociaal-culturele elementen een belangrijkere rol. Zoals bij de verschillen tussen de dorpen van Meerstad en de dorpen van de Blauwe Stad al naar voren kwam wonen de bewoners gemiddeld langer in het dorp. In Beerta is het percentage bewoners dat hun hele leven in het dorp woont significant hoger dan in Harkstede en het percentage dat langer dan 10 jaar in het dorp woont is significant hoger dan het percentage in Engelbert.

Bij de voornaamste woonredenen wordt de categorie woonruimte beschikbaar het op een na meeste genoemd in Beerta. Een verklaring hiervoor werd gegeven in de focusgroep. Een bestuurslid van dorpsbelangen in Beerta omschreef dit als volgt: "Het is een financiële kwestie geweest, omdat je hier [Beerta] nog goedkoper kunt wonen dan richting de stad, absoluut." 31,3% van de bewoners zijn de afgelopen 6 jaar in Beerta komen wonen, omdat er in veel gevallen voor hun beschikbare, in dit geval meestal betaalbare, woonruimte was. Tachtig procent van de mensen die als reden woonruimte beschikbaar aangaf woont 10 jaar of korter in het dorp.

Tabel 5.10 Voornaamste woonredenen per dorp in %

	Engelbert	Harkstede	Beerta	Midwolda	Stedum
sociaal-culturele elementen	26,5 ¹	29,0 ¹	45,7	49,4 ¹	38,6
	<i>Cramer's V = 0,11</i>	<i>Cramer's V = 0,09</i>		<i>Cramer's V = 0,11</i>	
wonen	39,8	36,6	40,4	29,2	31,8
fysieke/ functionele elementen	28,9 ¹	28,0	11,7 ¹	15,7	20,5
	<i>Cramer's V = 0,09</i>		<i>Cramer's V = 0,12</i>		
overige redenen	4,8	6,5	2,1	5,6	9,1
Totaal	100	100	100 ²	100	100
			<i>Cramer's V = 0,15</i>		
N	83	93	94	89	88

1. Significant verschil.

2. Significant verschillende verdeling van het dorp vergeleken met de andere dorpen.

Net als bij bewoners van Beerta spelen de sociaal-culturele elementen bij de bewoners van Midwolda ook een belangrijke rol. Eerst associaties als geboorteplaats en gezellig en voornaamste woonredenen als geboren en/of getogen en samenwonen/ getrouwd worden veel genoemd in Midwolda. Het percentage bewoners dat meer dan 10 jaar in het dorp Midwolda woont is significant hoger dan in Engelbert en Harkstede. Als de dorpen op een continuüm van autonoom dorp naar woondorp worden gepositioneerd dan staat Midwolda van alle dorpen nog het meest dichtbij het punt van autonoom dorp.

Zoals eerder genoemd neemt het dorp Stedum een tussenpositie in, in vergelijking tot de dorpen van Meerstad aan de ene kant en de dorpen van de Blauwe Stad aan de andere kant. Verklaringen hiervoor kunnen zijn de ligging van het dorp Stedum en het beleid van de gemeente Loppersum waar het dorp toe behoort. In de eerste plaats is er bijna geen nieuwbouw gepleegd in het dorp de laatste jaren, dus op die manier is Stedum vergelijkbaar met Beerta en Midwolda. In de tweede plaats heeft het dorp Stedum een directe treinverbinding met de stad Groningen, waardoor de reisafstand tot de stad vergelijkbaar is met Engelbert en Harkstede.

Er zijn tussen de dorpen dus duidelijke verschillen tussen de eerste associaties en voornaamste woonredenen. Per dorp kan niet simpelweg de rol van het dorp worden gedefinieerd, maar duidelijk is wel dat de samenstelling van de bevolking belangrijk is voor deze rolbepaling. Zo is er een verband tussen de woontijd en hoogst genoten opleiding van de bewoners en de voornaamste woonredenen. Ook de ligging van de dorpen speelt daarbij een niet te onderschatte rol.

5.2. De sociale en emotionele betrokkenheid met het dorp

In de definitie die Groot (1974) geeft van dorpsbinding spreekt hij over de emotionele verbondenheid die mensen hebben met de lokale samenleving. Die emotionele verbondenheid uit zich in het sociale leven van een dorp. De vraag is welke binding de bewoners hebben met het dorp en wat het dorp op die manier voor de bewoners betekent. Om een indicatie te krijgen van deze emotionele verbondenheid is de betrokkenheid van de bewoners met het sociale leven in het dorp, de actiebereidheid van de bewoners voor het dorp en het zich thuis voelen in een dorp onderzocht.

De betrokkenheid van de bewoners met het sociale leven in het dorp is onderzocht door middel van het lidmaatschap van een vereniging of kerkgemeenschap in het dorp en het doen van vrijwilligerswerk in het dorp. Met het sociale leven in het dorp wordt hier dus het verenigingsleven, de kerkgemeenschappen in het dorp en het doen van vrijwilligerswerk bedoeld. De percentages bewoners die lid zijn van een vereniging of kerkgemeenschap in het dorp en vrijwilligerswerk verrichten zijn per dorp terug te vinden in tabel 5.11.

Tabel 5.11 Lidmaatschap verenigingen, kerkgemeenschap en verrichten van vrijwilligerswerk in %

	Engelbert	Harkstede	Beerta	Midwolda	Stedum	Totaal
lid van een vereniging	82,4 ¹ Cramer's V = 0,20	60,0	50,5 ¹ Cramer's V = 0,12	49,5 ¹ Cramer's V = 0,13	69,3	61,8
<i>aantal genoemde verenigingen</i>	15	24	19	17	22	
lid van een kerkgemeenschap	9,4 ¹ Cramer's V = 0,16	25,3	4,1 ¹ Cramer's V = 0,23	30,8 ¹ Cramer's V = 0,09	46,6 ¹ Cramer's V = 0,27	23,0
<i>aantal genoemde kerken</i>	1	3	1	3	3	
verricht vrijwilligerswerk	31,8	26,3	24,7	34,1	40,9 ¹ Cramer's V = 0,10	31,4
Basis	100	100	100	100	100	100
N	85	95	97	91	88	456

1. Significant afwijkend

N.B. Kolommentotalen zijn > 100%, doordat respondenten tegelijk lid kunnen zijn van een vereniging, kerkgemeenschap en/of vrijwilligerswerk kunnen verrichten.

Om de sociale betrokkenheid van de bewoners met het dorp te kunnen meten is er een schaal berekend met de mate van sociale betrokkenheid met het dorp. Een indeling is gemaakt van geen betrokkenheid tot zeer sterke betrokkenheid. Simpelweg is per respondent het aantal verenigingen waar men lid van is opgeteld met het wel of niet lid zijn van een kerkgemeenschap in het dorp en met het aantal verschillende vormen van vrijwilligerswerk die de respondent verricht in het dorp. Geen betrokkenheid is een score van 0, een zwakke betrokkenheid is een score van 1, een sterke betrokkenheid is een score van 2 tot 4 en een zeer sterke betrokkenheid is een score van 5 of meer.

Naast de sociale betrokkenheid met het dorp is de actiebereidheid van de bewoners gemeten aan de hand van de actieve betrokkenheid bij de plaatselijke belangenverenigingen. Bij de actiebereidheid van de bewoners gaat het er om in hoeverre bewoners bereid zijn in te zetten voor zaken die van belang zijn voor het dorp en zijn bewoners. Bijvoorbeeld acties die worden gevoerd om het dorpshuis van sluiting te behouden. Verenigingen voor dorpsbelangen houden zich bezig met dit

soort van leefbaarheidkwesties (Thissen 1998) en de actieve betrokkenheid bij deze verenigingen is daarom een goede graadmeter voor de actiebereidheid van de bewoners. Gevraagd is aan de respondenten of men vergaderingen bezoekt van de vereniging voor dorpsbelangen in het dorp waar men woont. Uit het onderzoek bleek dat 35,3% van de bewoners vergaderingen bezoekt van de plaatselijke vereniging voor dorpsbelangen.

In de enquête is aan de bewoners gevraagd of ze zich thuis voelen in het dorp waar men woont. Verreweg de meeste mensen voelen zich thuis in het dorp waar men woont. 94,1% voelt zich thuis in het dorp, 2,2% twijfelt en 3,7% voelt zich niet thuis in het dorp.

Net als in paragraaf 5.1 zal eerst gekeken worden naar de sociaal-economische kenmerken van de bewoners en of er verschillen bestaan ten aanzien van de sociale betrokkenheid met het dorp, de actiebereidheid van de bewoners en het zich thuis voelen in een dorp. Vervolgens zullen de drie indelingen van de dorpen naar ligging, grootte en christelijke gezindheid worden toegelicht en tenslotte worden de dorpen onderling met elkaar vergeleken.

Tabel 5.12 Gemiddelde leeftijd en gemiddelde woonduur in jaren bij de mate van sociale betrokkenheid met het dorp.

	N	gem. leeftijd	N	gem. woonduur
geen	126	41,4	127	12,9
zwak	112	49,1	112	25,6
sterk	170	47,8	170	24,8
zeer sterk	46	56,2	46	30,4
Totaal	454	47,2	455	22,2
<i>F (One-way ANOVA)</i>		<i>11,30</i>		<i>14,87</i>
<i>Sig.</i>		<i>0,00¹</i>		<i>0,00¹</i>

1. Er is een significant verschil tussen de gemiddelden van de groepen.

Uit het onderzoek blijkt dat er een verband is tussen leeftijd en de mate van sociale betrokkenheid met het dorp en een verband is tussen de woonduur en de mate van sociale betrokkenheid met het dorp. Uit tabel 5.12 komt naar voren dat er een significant verschil is tussen de gemiddelde leeftijd en gemiddelde woonduur van de verschillende groepen ingedeeld in de mate van sociale betrokkenheid met het dorp. De gemiddelde leeftijd en de gemiddelde woonduur nemen toe naarmate de sociale betrokkenheid met het dorp toeneemt. Hierbij moet opgemerkt worden dat de gemiddelde leeftijd en de gemiddelde woonduur niet significant verschillen tussen de twee groepen die in zwakke en sterke mate sociaal betrokken zijn bij het dorp. Er is geen verband gevonden tussen de hoogste genoten opleiding en de mate van sociale betrokkenheid met het dorp en tussen het verrichten van betaald werk en de mate van sociale betrokkenheid met het dorp.

Tabel 5.13 Bezoek vergaderingen in de verschillende leeftijdscategorieën in %.

	N	Bezoekt vergaderingen	<i>Cramer's V</i>	<i>Sig.</i>
15-24	30	13,3	<i>0,13</i>	<i>0,01¹</i>
25-44	182	28,6	<i>0,12</i>	<i>0,01¹</i>
45-64	165	47,3	<i>0,18</i>	<i>0,00¹</i>
65<	74	36,5	<i>0,01</i>	<i>0,88</i>
Totaal	451	35,7	<i>0,21</i>	<i>0,00¹</i>

1. Er is een significant verband tussen het percentage dat een vergadering van dorpsbelangen bezoekt en de verschillende leeftijdscategorieën.

Opvallend is dat er, naast de verbanden met de mate van sociale betrokkenheid, ook tussen de actiebereidheid van de bewoners en leeftijd en woontijd significante verbanden zijn. Aangenomen mag worden dat het bezoek aan vergaderingen van dorpsbelangen significant correleert met de mate van sociale betrokkenheid met het dorp. Van de bewoners uit de leeftijdscategorieën 15-24 en 25-44 jaar bezoekt een significant kleiner aandeel vergaderingen van dorpsbelangen. Van de bewoners uit de leeftijdscategorie 45-64 bezoekt een significant groter aandeel vergaderingen (zie tabel 5.13). Het verband tussen de woontijd en het percentage dat een vergadering van dorpsbelangen bezoekt is terug te vinden in de categorie die minder dan 6 jaar in het dorp woont waar het aandeel dat een vergadering bezoekt significant lager is (zie tabel 5.14). Bewoners die 21 jaar of langer in het dorp wonen bezoeken significant vaker vergaderingen van dorpsbelangen. In de overige categorieën zijn geen significante verschillen te zien.

Tabel 5.14 Bezoek vergaderingen en woontijd in %.

	N	Bezoekt vergaderingen	Cramer's V	Sig.
minder dan 6 jaar	123	15,4	0,26	0,00 ¹
6 tot 10 jaar	73	42,5	0,06	0,17
11 tot 20 jaar	58	41,4	0,05	0,31
21 jaar of meer	121	44,6	0,12	0,01 ¹
hele leven	79	41,8	0,06	0,20
Totaal	454	35,5	0,26	0,00 ¹

1. Er is een significant verband tussen het percentage dat een vergadering van dorpsbelangen bezoekt en de woontijd.

Het derde aspect dat vergeleken wordt met de demografische kenmerken is het zich thuis voelen van de bewoners in hun dorp. Alleen tussen de woontijd en het zich thuis voelen in het dorp is een significant verband te vinden. Met de andere demografische kenmerken is geen verband. In tabel 5.15 is te zien dat bij de categorie die minder dan 6 jaar in het dorp woont het aandeel dat zich thuis voelt in het dorp significant kleiner is. Bij de categorie die 21 jaar of langer in het dorp woont is het aandeel dat zich thuis voelt in het dorp significant groter. Waarbij moet worden opgemerkt dat het zich thuis voelen in een dorp significant positief correleert met de mate van sociale betrokkenheid met het dorp.

Tabel 5.15 Zich thuis voelen in een dorp en woontijd in %

	N	Voelt zich thuis	Cramer's V	Sig.
minder dan 6 jaar	123	87,8	0,16	0,00 ¹
6 tot 10 jaar	73	90,4	0,07	0,15
11 tot 20 jaar	58	98,3	0,07	0,15
21 jaar of meer	121	98,3	0,11	0,02 ¹
hele leven	79	97,5	0,07	0,16
Totaal	454	94,1	0,20	0,00 ¹

1. Er is een significant verband tussen het percentage dat zich thuis voelt en de woontijd.

De sociale en emotionele verbondenheid met het dorp hangt samen met de woontijd van de bewoners in het dorp. De categorie bewoners die minder dan 6 jaar in het dorp woont scoort significant lager op de drie aspecten. Tevens hangt leeftijd ook samen met de sociale en emotionele verbondenheid met het dorp. Tot de categorie 65 en ouder neemt de verbondenheid toe en na de leeftijd van 65 neemt deze verbondenheid weer af. Uit het onderzoek komt verder naar voren dat geslacht, hoogst genoten opleiding en het verrichten van betaald werk niet direct samenhangen met deze verbondenheid met het dorp.

Tabel 5.16 Ligging dorpen en de mate van sociale betrokkenheid met het dorp in %

	Dorpen	Dorpen Blauwe	Totaal	Cramer's V	Sig.
	Meerstad	Stad			
geen	22,2	40,4	31,5	0,20	0,00 [†]
zwak	28,3	23,9	26,1	0,05	0,34
sterk	37,2	29,3	33,2	0,09	0,11
zeer sterk	12,2	6,4	9,2	0,10	0,05
Totaal	100	100	100	0,21	0,00 [†]
Gem. score	2,02	1,36	1,68		
N	180	188	368		

1. Er is een significant verband tussen de mate van sociale betrokkenheid en de ligging van de dorpen.

Als het onderscheid wordt gemaakt tussen de dorpen van Meerstad en de dorpen van de Blauwe Stad dan blijkt er een verband te zijn tussen de ligging van de dorpen en de mate van sociale betrokkenheid bij het dorp. Waarbij moet worden opgemerkt dat de samenstelling van de bewoners in de dorpen van Meerstad sterk verschilt van de samenstelling in de dorpen van de Blauwe Stad en zoals eerder naar voren is gekomen hangt de samenstelling van de bewoners sterk samen met de sociale en emotionele betrokkenheid met het dorp. De groep bewoners die binnen de categorie geen sociale betrokkenheid valt is significant groter in de dorpen van de Blauwe Stad dan in de dorpen van Meerstad (zie tabel 5.16). Ook is er een significant verband tussen de ligging van de dorpen en het bezoek van vergaderingen van dorpsbelangen. In de dorpen van Meerstad bezoekt 41,9% van de bewoners vergaderingen van dorpsbelangen, waar in de dorpen van de Blauwe Stad maar 28,7% van de bewoners vergaderingen bezoeken. Tussen het zich thuis voelen in een dorp en de ligging van de dorpen is geen significant verband.

Tabel 5.17 De grootte van het dorp en de mate van sociale betrokkenheid met het dorp in %

	Dorpen	Dorpen	Totaal	Cramer's V	Sig.
	=<1000	>1000			
geen	15,0	36,0	28,1	0,23	0,00 [†]
zwak	20,8	26,9	24,6	0,07	0,15
sterk	49,7	29,7	37,3	0,20	0,00 [†]
zeer sterk	14,5	7,4	10,1	0,11	0,02
Totaal	100	100	100	0,28	0,00 [†]
Gem. score	2,50	1,45	1,85		
N	173	283	456		

1. Er is een significant verband tussen de mate van sociale betrokkenheid en de grootte van het dorp.

Zoals uit tabel 5.17 valt op te maken is er ook een significant verband tussen de grootte van het dorp en de mate van sociale betrokkenheid met het dorp. In dorpen met 1000 of minder bewoners is het aantal bewoners dat geen sociale betrokkenheid heeft met het dorp significant kleiner dan in dorpen met meer dan 1000 inwoners. Tevens is het aantal bewoners dat in sterke mate betrokken is bij het sociale leven in het dorp significant groter in de kleine dorpen dan in de grotere dorpen. Zoals eerder al naar voren is gekomen, correleert het bezoeken van vergaderingen van dorpsbelangen met de sociale betrokkenheid. Het percentage dat vergaderingen bezoekt in de kleinere dorpen (48%) is daarom ook significant groter dan het percentage in de grotere dorpen (27,7%). Tussen het zich thuis voelen in een dorp en de grootte van het dorp is geen significant verband.

Tabel 5.18 Christelijk en niet-christelijk gezinde dorpen en sociale betrokkenheid met het dorp in %

	Chr. dorpen	Niet-chr. dorpen	Totaal	Cramer's V	Sig.
geen	26,8	28,9	28,1	0,02	0,63
zwak	17,9	28,9	24,6	0,13	0,01 ¹
sterk	44,7	32,5	37,3	0,12	0,01 ¹
zeer sterk	10,6	9,7	10,1	0,01	0,76
Totaal	100	100	100	0,15	0,02 ¹
Gem. score	2,04	1,72	1,85		
N	179	277	456		

1. Er is een significant verband tussen de mate van sociale betrokkenheid en gezindheid van het dorp.

Ook als het onderscheid wordt gemaakt tussen de christelijk gezinde en niet-christelijk gezinde dorpen is er een significant verband met de sociale betrokkenheid van de bewoners met het dorp (zie tabel 5.18). De groep bewoners die in sterke mate sociaal betrokken zijn bij het dorp is significant groter in de christelijk gezinde dorpen dan in niet-christelijk gezinde dorpen. Terwijl de groep bewoners die in zwakke mate sociaal betrokken zijn bij het dorp significant groter is in de niet-christelijke dorpen. Dit verband is minder sterk dan bij de ligging en grootte van het dorp het geval is. Als gekeken wordt naar het bezoek van vergadering van dorpsbelangen en het zich thuis voelen in een dorp zijn er geen significante verbanden met de gezindheid van het dorp.

Uit het voorgaande blijkt dat naast de leeftijd en woonduur van de bewoners ook de ligging, grootte en christelijke gezindheid van het dorp een rol speelt bij de mate van sociale en emotionele betrokkenheid met dorp. Het sterkste verband is zichtbaar bij het onderscheid in grootte van de dorpen. Kleinschaligheid bevordert de sociale en emotionele betrokkenheid met het dorp (Engbersen et al 2003). Dit wordt al zichtbaar als de grens bij 1000 inwoners wordt getrokken.

Tabel 5.19 Gemiddelde score voor sociale betrokkenheid en de drie verschillende onderdelen

	Stedum	Engelbert	Harkstede	Midwolda	Beerta	Totaal	F	Sig.
- lidmaatschap verenigingen	1,53	2,02	1,05	0,82	0,80	1,23	13,48	0,00 ¹
- lidmaatschap kerkgemeenschap	0,47	0,09	0,25	0,31	0,04	0,23	16,87	0,00 ¹
- verrichten vrijwilligerswerk	0,53	0,35	0,31	0,44	0,32	0,39	2,01	0,09
- sociale betrokkenheid	2,53	2,47	1,61	1,57	1,16	1,85	10,63	0,00 ¹
N	88	85	95	91	97	456		

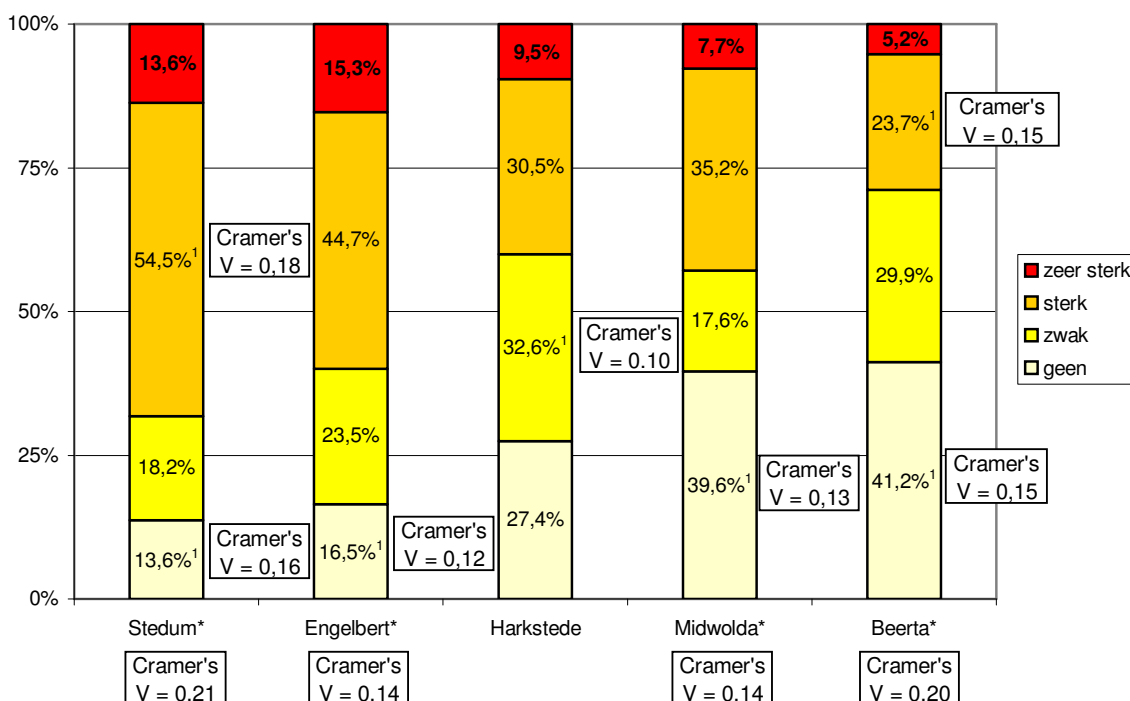
1. Er is een significant verschil tussen de gemiddelden van de dorpen.

Opvallend is het dan ook niet dat als de dorpen onderling worden vergeleken de gemiddelde score van sociale betrokkenheid in de kleinere dorpen Stedum en Engelbert het hoogst is. Uit tabel 5.19 blijkt verder dat de gemiddelde scores op het lidmaatschap van verenigingen en lidmaatschap van kerkgemeenschap significant verschillen per dorp. In Engelbert zijn significant meer bewoners lid van een vereniging en in de dorpen Midwolda en Beerta significant minder (zie tabel 5.11). Bij het lidmaatschap van kerkgemeenschappen blijkt dat in Stedum en Midwolda significant meer bewoners lid zijn en in Engelbert en Beerta significant minder (zie tabel 5.11). Stedum verschilt verder van de vier dorpen, omdat significant meer bewoners vrijwilligerswerk verrichten (zie tabel 5.11). Dit kan gedeeltelijk verklaard worden door het hoge percentage bewoners dat lid is van een kerkgemeenschap,

omdat het lidmaatschap van kerkgemeenschappen significant positief correleert met het verrichten van vrijwilligerswerk.

De verschillen tussen de dorpen in sociale betrokkenheid zijn ook terug te vinden als weer wordt gekeken naar de schaal van de mate van sociale betrokkenheid met het dorp (zie figuur 5.1). De groep bewoners die binnen de categorie geen sociale betrokkenheid valt is in de dorpen Stedum en Engelbert significant kleiner en in de dorpen Midwolda en Beerta significant groter dan het gemiddelde van de dorpen. De verdeling van de categorieën in de mate van sociale betrokkenheid verschilt alleen in Harkstede niet van het gemiddelde. Verder afwijkende percentages zijn te vinden bij de groep die in sterke mate sociaal betrokken is bij het dorp. In het dorp Stedum is deze groep significant groter en in het dorp Beerta significant kleiner.

Figuur 5.1 De mate van sociale betrokkenheid met het dorp

1. Significant afwijkend percentage.

*Significant afwijkende percentages van het dorp vergeleken met de andere dorpen.

Als er naar de andere twee aspecten van de sociale en emotionele betrokkenheid met het dorp wordt gekeken zijn er ook een aantal significante verbanden zichtbaar (zie tabel 5.20). In het dorp Engelbert is het percentage bewoners die vergaderingen van dorpsbelangen bezoeken significant hoger dan in de andere dorpen. Het percentage is net als het percentage dat lid is van een vereniging in het dorp aanzienlijk hoger dan in de andere dorpen. In het dorp Harkstede daarentegen is het percentage bewoners dat vergaderingen bezoekt significant lager. Verder is bij het zich thuis voelen in het dorp geen verband tussen de verschillende dorpen en het percentage dat zich thuis voelt in het dorp. Alleen het percentage bewoners dat zich thuis voelt in het dorp is in het dorp Beerta vergeleken met de andere vier dorpen significant lager.

Het dorp Engelbert wordt gekenmerkt door een grote betrokkenheid bij voornamelijk het verenigingsleven in het dorp. Dit is vooral opmerkelijk, omdat het aantal genoemde verenigingen met 15 het laagst is van alle dorpen (zie tabel 5.11). Er zijn drie verenigingen waar veel mensen in Engelbert lid van zijn, belangenvereniging MEER-dorpen (55,3%), de ijsvereniging (42,4%) en de vereniging voor volksvermaak (30,6%). In Engelbert is verder een nieuw multicultureel centrum gebouwd, waar veel van de verenigingen terecht kunnen. Uit de focusgroep in Engelbert kwam naar voren dat veel mensen het lidmaatschap van bijvoorbeeld dorpsbelangen zien als een morele plicht, iets dat bij het wonen in een dorp hoort. Ook maken de kleine dorpjes en gehuchten in de buurt van Engelbert, zoals Middelbert, gebruik van de voorzieningen in het dorp Engelbert, waardoor meer verenigingen draaiende kunnen worden gehouden.

Tabel 5.20 Het bezoek aan vergaderingen en zich thuis voelen in een dorp in %

	N	Bezoekt vergaderingen	Cramer's V		Voelt zich thuis	Cramer's V	
			V	Sig.		V	Sig.
Engelbert	85	60,0	0,25	0,00 ¹	94,1	0,00	0,98
Harkstede	94	25,5	0,11	0,03 ¹	96,8	0,06	0,21
Beerta	97	28,9	0,07	0,13	89,7	0,10	0,04 ¹
Midwolda	91	28,6	0,07	0,13	96,7	0,06	0,23
Stedum	88	36,4	0,01	0,83	93,2	0,02	0,70
Totaal	455	35,4	0,26	0,00 ¹	94,1	0,11	0,21

1. Significant verband tussen het bezoek aan vergaderingen, zich thuis voelen in het dorp en het dorp waar men woont.

Als er echt een beroep op de bewoners van Engelbert wordt gedaan zijn ze bereid zich in te zetten voor het dorp. Een voorbeeld is de basisschool, die uiteindelijk gered is in zijn bestaan door de nieuwbouw die in het dorp gepleegd is. De ruim honderd nieuwe huizen aan het Lintdal en de Lintweg heeft voor de nodige aanwas gezorgd een aantal jaren geleden.

Zoals al eerder naar voren is gekomen wordt Harkstede gekenmerkt door een vrij grote nieuwbouwwijk, de Borgmeren. In de focusgroep in Harkstede werd gesuggereerd dat de mensen uit deze nieuwbouwwijk minder betrokken zouden zijn bij het dorp, maar uit de discussie kwam al snel naar voren dat inmiddels een aantal actieve leden van dorpsbelangen Harkstede in deze nieuwbouwwijk woont. Aangegeven werd wel dat er bewoners zijn die meer op de stad gericht zijn en het dorp meer zien als alleen de plek waar ze wonen, maar dat dat weinig verband houdt met de plek waar ze wonen binnen het dorp. Gewezen werd op de rol die de basisscholen in het dorp vervullen bij het betrekken van de nieuwe bewoners bij het sociale leven in het dorp. Via de schoolgaande kinderen raken de nieuwe bewoners betrokken bij het dorp. Er gaan over het algemeen een aantal jaren overheen voordat nieuwe bewoners zich gaan bemoeien met het sociale leven in het dorp. In vergelijking tot Engelbert zijn er veel meer mensen lid van een kerkgemeenschap in het dorp Harkstede. Harkstede heeft een Gereformeerde, een Nederlands Hervormde en een Gereformeerd Vrijgemaakte kerkgemeenschap. Uit de focusgroep kwam naar voren dat de leden van de Gereformeerd Vrijgemaakte kerkgemeenschap zich wat afzonderlijk opstellen binnen het dorp.

Als voorbeeld voor de actiebereidheid in het dorp Harkstede werd het verdwijnen van het dorps huis genoemd. Er was een te kleine groep bewoners die zich inzette voor het behoud van het dorps huis, waardoor het uiteindelijk gesloten werd. Dit komt ook naar voren bij het bezoek van de bewoners aan vergaderingen van dorpsbelangen dat in Harkstede significant lager is dan in de andere dorpen. Als mogelijke

verklaring voor het verdwijnen van het dorps huis werd de nabijheid van de stad Groningen genoemd, waardoor ook makkelijk van de voorzieningen aldaar gebruik gemaakt kan worden, in plaats van de eigen voorzieningen in het dorp.

Het dorp Beerta onderscheidt zich net als bij de eerste associaties met het dorp meer in negatieve zin. Het percentage dat zich thuis voelt is significant lager dan in de andere dorpen. Tevens is de sociale betrokkenheid met het dorp het laagste van alle vijf de dorpen. Het meest opvallende is de score op de sociale betrokkenheid van de groep van 65 jaar en ouder, waar het gemiddelde van de vijf dorpen 2,30 bedraagt, wijkt de score van Beerta met 0,65 significant af. Waarom de bewoners van 65 jaar en ouder minder betrokken zijn bij het sociale leven in Beerta is moeilijk aan te geven. Uit eerder onderzoek gedaan in het Oldambt gebied blijkt in ieder geval dat de maatschappelijke participatie van ouderen in het Oldambt lager is dan het landelijk gemiddelde (Adriaanse en Hortulanus 1997; blz. 96).

Tijdens de focusgroep in Beerta kwam naar voren dat met name een kleine groep mensen zeer betrokken is bij het sociale leven in het dorp en als je actief betrokken bent bij meerdere verenigingen wel steeds dezelfde mensen tegenkomt. Het lidmaatschap van kerkgemeenschappen in het dorp Beerta is in vergelijking tot de andere dorpen significant lager (zie tabel 5.11). Een verklaring hiervoor kan zijn het communisme dat een belangrijke rol speelde in het verleden van het dorp.

Een bestuurslid van dorpsbelangen merkte het volgende op over de actiebereidheid van de bewoners: "Een kleine categorie is actief, maar op het moment dat we hier echt op de barricade moesten, zoals je dat dan mag noemen, dan is toch wel zeg maar 50% van de bevolking, die was dan wel actief." Het plan van de gemeente Reiderland was om de voorzieningen van het dorp Beerta min of meer samen te laten gaan met de voorzieningen van het dorp Finsterwolde. Er is een nieuw multifunctioneel centrum gebouwd tussen de twee dorpen, waar onder andere de voetbalclub en de basisschool van Beerta heen zouden verhuizen. Vanuit het dorp is daar fel op gereageerd en is er met succes actie gevoerd om de voorzieningen in de eigen dorpskern te behouden.

De sociale betrokkenheid met het dorp Midwolda verschilt op een belangrijk punt van het dorp Beerta. In tabel 5.19 is te zien dat het lidmaatschap van kerkgemeenschappen veel hoger scoort in Midwolda dan in Beerta. In Midwolda zijn drie kerkgemeenschappen, een Nederlands Hervormde, een Gereformeerde en een Christelijk Gereformeerde kerkgemeenschap. Midwolda heeft in tegenstelling tot Beerta altijd een christelijke inslag gehad. Verder kwam er in de interviews naar voren dat er een onderscheid kan worden gemaakt tussen de bewoners die in het dorp geboren en getogen zijn, de 'echte Midwolmers', en bewoners die later in hun leven in het dorp zijn komen wonen. Gesteld werd dat in tegenstelling tot de nieuwere bewoners de 'echte Midwolmer' veel sterker verbonden is met het dorp Midwolda en die zal niet zomaar uit het dorp weggaan. Deze stelling is niet hard te maken aan de hand van de mate van sociale betrokkenheid met het dorp en het aantal jaren dat men woonachtig is in het dorp. Net als bij de andere dorpen kwam in Midwolda naar voren dat als er ergens actie voor gevoerd moet worden het altijd maar om een kleine groep gaat die zich daar ook werkelijk voor inzet.

Het dorp Stedum valt binnen de twee indelingen die gekenmerkt worden door een grotere betrokkenheid bij het sociale leven. Ten eerste is het dorp een christelijk gezind dorp en ten tweede een dorp dat tot de dorpen met 1000 of minder inwoners behoort. Voornamelijk de kerkgemeenschappen in het dorp spelen daarin een

belangrijke rol. Er zijn drie verschillende kerkgemeenschappen, waarvan de Gereformeerde kerkgemeenschap, naast de Hervormde en de Gereformeerde Vrijgemaakte kerkgemeenschappen, het grootste is. Eenderde van de bewoners is lid van de Gereformeerde kerkgemeenschap. Verder is te zien in tabel 5.11 dat vergeleken met de andere dorpen een hoger percentage vrijwilligerswerk verricht in het dorp. Een eerder genoemde verklaring hiervoor is het hogere percentage bewoners dat lid is van een kerkgemeenschap, omdat het lidmaatschap van een kerkgemeenschap significant positief correleert met het doen van vrijwilligerswerk. Van de bewoners in Stedum die vrijwilligerswerk verrichten in het dorp geeft 30,5% aan dat het vrijwilligerswerk in of vanuit de kerk is.

Naast de verschillen die er bestaan tussen de verschillende leeftijdscategorieën en de verschillende categorieën van woonduur, verschillen de dorpen ook onderling van elkaar in de mate van sociale en emotionele betrokkenheid met het dorp. De ligging, grootte en christelijke gezindheid van de dorpen kunnen deze verschillen gedeeltelijk verklaren. Het dorp Beerta onderscheidt zich het sterkst van de andere dorpen en neemt een aparte positie in als het gaat om de mate van sociale en emotionele betrokkenheid met het dorp. Daarnaast is de betrokkenheid bij het verenigingsleven in Engelbert ook opvallend of misschien wel uitzonderlijk te noemen.

5.3. Conclusie: de betekenis van het dorp

De betekenis van het dorp verschilt per individuele bewoner. Bij de rol die het dorp speelt zijn voornamelijk de woonduur en de hoogst genoten opleiding van de bewoners van belang. Tevens heeft de ligging van de dorpen en dan met name de afstand tot de stad Groningen een sterke invloed op deze rolbepaling. De sociaal-culturele elementen van het dorp zijn voor de meeste dorpsbewoners het belangrijkste. Het onderscheid dat Ostendorf en Thissen (2001) maken tussen een autonoom dorp en een woondorp is bij de rolbepaling van de vijf verschillende dorpen toepasbaar. Aan de ene kant Midwolda en Beerta als autonome dorpen en aan de andere kant Engelbert als een woondorp.

Net als bij de rol die het dorp speelt voor de bewoners is de sociale en emotionele betrokkenheid afhankelijk van de specifieke eigenschappen van de bewoners. De sociale en emotionele betrokkenheid met het dorp neemt toe naarmate de bewoners langer in het dorp wonen. Zoals een van de geïnterviewde personen uit Midwolda het noemde: het meer en meer verankerd raken op een bepaalde plek. Opmerkelijk is het verschil in de mate van sociale en emotionele betrokkenheid tussen kleinere dorpen en wat grotere dorpen. Ook opvallend is dat de mate van sociale en emotionele betrokkenheid groter is in de dorpen in het gebied van Meerstad dan in de dorpen in het gebied van de Blauwe Stad.

In de verschillende focusgroepen en interviews is ook gevraagd naar de betekenis van het dorp in het algemeen. De hier volgende omschrijving van het dorp is een opsomming van de aspecten die door de 'experts' werden genoemd. Het dorp wordt voornamelijk gezien als een duidelijk te onderscheiden gebouwde omgeving met een herkenbare kern. Er is veel ruimte om de huizen en er is een open landschap om het dorp. Tevens ligt de nadruk op de sociale contacten die bij het wonen in een dorp horen. Het dorp is overzichtelijk en kleinschalig, in de zin dat iedereen elkaar kent of in ieder geval groet en dat tevens de verhoudingen van de bewoners onderling bekend zijn. In tegenstelling tot de definitie die het CBS hanteert worden grotere nederzettingen, van bijvoorbeeld meer dan 5000 inwoners, al snel niet meer gezien

als een echt dorp. Kort samengevat het dorp is kleinschalig en overzichtelijk, volgens de 'expert' van de onderzoekdorpen. Dit idee is terug te vinden in de verschillen in de sociale en emotionele betrokkenheid met het dorp tussen de dorpen met 1000 of minder inwoners en dorpen met meer dan 1000 inwoners.

Uit de gegevens van hoofdstuk 5 is moeilijk te bepalen in welke mate er sprake is van de in hoofdstuk 2 ter sprake gekomen begrippen dorpsbinding en lokaal bewustzijn in de dorpen. In een autonoom dorp zullen de meeste relaties gebaseerd zijn op traditionele structuren en verhoudingen en kan er gesproken worden van een in sterkere mate aanwezig zijn van dorpsbinding. Het idee van woondorpen daarentegen is net als lokaal bewustzijn, pas in de laatste decennia op de voorgrond gekomen. In een woondorp zullen de sociale verhoudingen binnen het dorp in sterkere mate voortkomen uit lokaal bewustzijn. In met name Midwolda zou de sociale en emotionele verbondenheid in sterkere mate terug te leiden zijn tot dorpsbinding en in Engelbert en Harkstede tot lokaal bewustzijn.

De vraag is nu in hoeverre grootschalige bouwprojecten veranderingen teweeg kunnen brengen in de betekenis van het dorp. In het volgende hoofdstuk wordt er gekeken naar de kansen en bedreigingen van grootschalige bouwprojecten en kan er een idee gegeven worden van de mogelijke veranderingen in het dorp.

6. Kansen en bedreigingen van grootschalige bouwprojecten voor het dorp

Dorpen worden soms geconfronteerd met grootschalige bouwprojecten die door hogere overheden bedacht en uitgewerkt worden. Bij de twee onderzochte grootschalige bouwprojecten is dat ook min of meer het geval. De bestaande dorpen gaan veranderen, maar de vraag is op welke manieren. Belangrijk voor het inschatten van de maatschappelijke effecten hiervan is om inzicht te krijgen in de kansen en bedreigingen voor het dorp die er zijn volgens de bewoners. In dit hoofdstuk zal eerst de genoemde kansen worden toegelicht. Vervolgens zullen de bedreigingen voor het dorp aan bod komen. Tenslotte zal gekeken worden naar de algemene beoordeling van de gevolgen van de grootschalige bouwprojecten aan de hand van de genoemde kansen en bedreigingen door de bewoners

6.1. Kansen voor het dorp

De belangrijkste vraag waar deze paragraaf om draait is hoe het dorp kan profiteren van de plannen die er gemaakt zijn ten aanzien van de grootschalige bouwprojecten Meerstad en de Blauwe Stad. Centraal hierbij staat de mening van de bewoners hierover, met andere woorden welke kansen zien zij in de toekomst voor het dorp. In de enquête is specifiek gevraagd naar de kansen die Meerstad of de Blauwe Stad volgens de respondent bieden voor het dorp (zie bijlage 1). De vele verschillende genoemde kansen zijn ingedeeld in 11 verschillende categorieën en de categorisering is terug te vinden in bijlage 7. In tabel 6.1 zijn de percentages te zien die bij de verschillende categorieën behoren. Het aantal kansen dat respondenten noemen varieert van geen tot 4 verschillende kansen. 34,4% van de bewoners geeft aan dat desbetreffende grootschalig bouwproject geen kansen biedt voor het dorp.

Tabel 6.1 De ligging van de dorpen en de genoemde kansen in %

	Dorpen		Totaal	Cramer's	
	Meerstad	Blauwe Stad		V	Sig.
meer voorzieningen	42,1	3,1	22,5	0,41	0,00 ¹
economische impuls	11,3	16,1	13,8	0,06	0,26
meer recreatie/ toerisme	5,0	18,6	11,9	0,19	0,00 ¹
betere verkeersverbindingen	11,3	1,9	6,6	0,16	0,00 ¹
levendiger, meer activiteiten	8,8	1,9	5,3	0,14	0,01 ¹
groter worden van het dorp	6,3	3,7	5,0	0,06	0,27
verenigingsleven/ kerken profiteren	5,0	0,6	2,8	0,13	0,02 ¹
goed voor de scholen/ kinderdagverblijven	3,8	1,9	2,8	0,06	0,28
imago verbetering	0,6	4,3	2,5	0,10	0,06
meer natuur/ meer water	0,6	3,7	2,2	0,08	0,11
overige kansen	9,4	7,5	8,4	0,04	0,47
niet veel kansen	5,7	10,6	8,1	0,08	0,13
geen kansen	25,8	42,9	34,4	0,15	0,00 ¹
Basis	100	100	100	0,53	0,00 ¹
Totaal genoemde kansen	166	102	268		
Totaal respondenten (N)	159	161	320		
<i>Gemiddeld aantal genoemde kansen</i>	<i>0,95</i>	<i>0,59</i>	<i>0,76</i>	<i>F</i>	<i>Sig.</i>
				16,92	0,00 ¹

1. Er is een significant verband.

N.B. Kolommentotalen zijn >100%, omdat respondenten meer dan een kans kunnen noemen.

Bij de vergelijking van de kansen genoemd in de dorpen die in het gebied van Meerstad liggen en de dorpen die in het gebied van de Blauwe Stad liggen komt naar voren dat de twee plannen sterk van elkaar verschillen (zie tabel 6.1). De bewoners in het gebied van Meerstad zien in de eerste plaats significant meer kansen voor het dorp dan de bewoners in het gebied van de Blauwe Stad. In de dorpen van de Blauwe Stad geeft 42,9% van de bewoners aan geen kansen te zien voor het dorp, tegenover 25,8% in de dorpen van Meerstad.

In de tweede plaats is er een zeer sterk verband tussen de ligging van de dorpen en het soort genoemde kansen. De kansen uit de categorieën 'meer voorzieningen', 'betere verkeersverbindingen', 'levendiger, meer activiteiten' en 'verenigingsleven/kerken profiteren' worden significant vaker genoemd in de dorpen van Meerstad, dan in de dorpen van de Blauwe Stad. In de dorpen van de Blauwe Stad worden daarentegen alleen significant meer kansen uit de categorie 'meer recreatie/toerisme' genoemd. In de dorpen van de Blauwe Stad ligt het accent voornamelijk op de economische voordelen die het grootschalige bouwproject kan bieden voor de bewoners van het gebied en in de dorpen van Meerstad ligt het accent voornamelijk op de uitbreiding en de instandhouding van de voorzieningen in de dorpen. Het is dus duidelijk dat de bewoners in de twee gebieden heel anders denken over hoe het dorp kan profiteren van de grootschalige bouwprojecten en dat de plannen voor Meerstad heel anders van aard zijn dan die voor de Blauwe Stad.

Omdat er grote verschillen bestaan tussen de dorpen van Meerstad en de dorpen van de Blauwe Stad is het zinvol om de dorpen van Meerstad met elkaar te vergelijken en de dorpen van de Blauwe Stad met elkaar te vergelijken, in plaats van alle vier de dorpen met elkaar. De kansen die worden genoemd in de dorpen Engelbert en Harkstede verschillen niet veel van elkaar. Het enige verschil tussen het soort genoemde kansen in de twee dorpen is terug te vinden in de categorie 'economische impuls'. In Engelbert wordt significant minder gedacht dat het dorp economisch kan profiteren (2,4%) van de stadsuitbreiding Meerstad dan in Harkstede (16,8%). Ondanks dat het gemiddeld aantal genoemde kansen niet significant van elkaar verschilt in de dorpen Engelbert en Harkstede is het aantal bewoners dat geen kansen ziet voor het dorp significant groter in het dorp Engelbert (32,9%) dan in het dorp Harkstede (13,7%).

In de dorpen van de Blauwe Stad zijn er verbanden tussen de sociaal-economische kenmerken van de bewoners, de voornaamste redenen waarom men in het dorp woont en het aantal genoemde kansen gevonden (zie tabel 6.2). In de dorpen van Meerstad zijn deze verbanden niet terug te vinden. Het aantal genoemde kansen correleert significant negatief met de verschillende leeftijdscategorieën. De bewoners van de leeftijd 25 tot 44 jaar noemen gemiddelde significant meer kansen dan oudere bewoners uit de dorpen die te maken hebben met de Blauwe Stad. Hoger opgeleide bewoners noemen ook significant meer kansen dan lager opgeleide bewoners. Dat allebei deze sociaal-economische kenmerken correleren met het aantal genoemde kansen is gedeeltelijk te verklaren, doordat hoogst genoten opleiding en leeftijd onderling sterk met elkaar samenhangen. Verder is er een verband tussen het gemiddeld aantal genoemde kansen en de voornaamste woonredenen. Bewoners die woonredenen noemen uit de categorie wonen noemen significant meer kansen dan bewoners die woonredenen noemen uit de categorie sociaal-culturele elementen. Het is dus opmerkelijk dat in tegenstelling tot de dorpen van Meerstad, de samenstelling van de bevolking in de dorpen van de Blauwe Stad samenhangt met het aantal genoemde kansen.

Tabel 6.2 Gemiddeld aantal genoemde kansen in de dorpen van de Blauwe Stad

		N	gem. aantal kansen			
leeftijd	15-24 jaar	16	0,53			
	25-44 jaar	72	0,81	F	4,61	Pearson cor, -0,20
	45-64 jaar	64	0,54	Sig.	0,00 ¹	Sig. 0,01 ²
	65 jaar en ouder	34	0,26			
	Totaal	186	0,59			
opleiding	lagere school	29	0,24			
	middelbare school	82	0,55	F	4,23	Pearson cor, 0,25
	MBO	56	0,74	Sig.	0,01 ¹	Sig. 0,00 ²
	HBO/ WO	16	0,94			
	Totaal	183	0,59			
voornaamste woonredenen	wonen	64	0,77			
	fysieke/ functionele elementen	25	0,68	F	3,67	Pearson cor, -0,20
	sociaal-culturele elementen	87	0,45	Sig.	0,28 ¹	Sig. 0,01 ²
	Totaal	176	0,60			

1, Er is een significant verschil van de gemiddelden tussen de groepen.

2. Er is een significante correlatie tussen leeftijd en hoogst genoten opleiding en het aantal genoemde kansen.

Het aantal en het soort genoemde kansen komen sterk overeen in de twee dorpen Beerta en Midwolda. Als gekeken wordt naar het soort genoemde kansen is er in één categorie een significant verschil te vinden tussen het dorp Beerta en Midwolda. In het dorp Beerta is door een aantal bewoners als kans aangegeven dat het imago van het dorp kan verbeteren (6,2%) en in het dorp Midwolda wordt dat door niet een van de bewoners genoemd. Beerta onderscheidt zich verder significant van de andere dorpen, ook de dorpen Engelbert en Harkstede, door het hoge percentage bewoners die geen inschatting kunnen maken van de kansen voor het dorp (20,6% in Beerta tegenover 10,3% van de bewoners in de andere dorpen).

Om de verschillen tussen de dorpen van Meerstad en de dorpen van de Blauwe Stad nader te bestuderen is het zinvol om naar de genoemde kansen in het dorp Stedum te kijken. In Stedum was de vraagstelling iets anders dan in de andere dorpen, omdat Stedum niet te maken heeft met een grootschalig bouwproject. De bewoners van Stedum wordt gevraagd zich voor te stellen dat er in de toekomst grootschalige nieuwbouw wordt ontwikkeld bij het dorp en wat daarvan dus de kansen en bedreigingen zouden kunnen zijn voor het dorp (zie bijlage 2). In het dorp Stedum worden er gemiddeld significant meer kansen per bewoner genoemd (1,00 kansen per bewoner) dan in de dorpen die te maken hebben met de Blauwe Stad (0,59 kansen per bewoner). Kansen uit de categorie 'groter worden van het dorp' worden in Stedum significant vaker genoemd dan in de dorpen van de Blauwe Stad en Meerstad. Binnen deze categorie valt voornamelijk de kans dat mensen in het dorp kunnen blijven wonen, met andere woorden dat er passende woonruimte is in het dorp.

Tabel 6.3 De kansen voor het dorp en de ligging van de dorpen in %

	Dorpen Meerstad	Stedum	Dorpen Blauwe Stad
meer voorzieningen	42,1	39,7	3,1 ¹ <i>Cramer's V = 0,43</i>
economische impuls	11,3	11,5	16,1
groter worden van het dorp	6,3 ¹ <i>Cramer's V = 0,27</i>	28,2	3,7 ¹ <i>Cramer's V = 0,32</i>
meer recreatie/ toerisme	5,0 ¹ <i>Cramer's V = 0,12</i>	0,0	18,6 ¹ <i>Cramer's V = 0,24</i>
levendiger, meer activiteiten	8,8	15,4	1,9 ¹ <i>Cramer's V = 0,25</i>
betere verkeersverbindingen	11,3 ¹ <i>Cramer's V = 0,14</i>	1,3	1,9
verenigingsleven/ kerken profiteren	5,0	5,1	0,6 ¹ <i>Cramer's V = 0,14</i>
goed voor de scholen/ kinderdagverblijven	3,8	5,1	1,9
imago verbetering	0,6	0,0	4,3
meer natuur/ meer water	0,6	0,0	3,7
overige kansen	9,4	5,1	7,5
niet veel kansen	5,7	2,6	10,6 ¹ <i>Cramer's V = 0,13</i>
geen kansen	25,8	20,5	42,9 ¹ <i>Cramer's V = 0,19</i>
Basis	100	100	100
Totaal genoemde kansen	166	105	102
Totaal respondenten (N)	159	78	161

1. Significant afwijkend van de genoemde kansen in Stedum.

N.B. Kolommentotalen zijn >100%, omdat respondenten meer dan een kans kunnen noemen.

In tabel 6.3 wordt het dorp Stedum aan de ene kant vergeleken met de dorpen van Meerstad en aan de andere kant met de dorpen van de Blauwe Stad. Het dorp Stedum kan gezien worden als nulmeting. De genoemde kansen in het dorp Stedum kunnen daardoor gezien worden als de kansen die passen bij het, volgens de bewoners, ideale plan voor grootschalige nieuwbouw bij het dorp. De verschillen van dit ideale plan met de plannen van Meerstad en de Blauwe Stad kan op die manier uit de genoemde kansen worden afgeleid. Opvallend is dat de dorpen van de Blauwe Stad net als bij het gemiddeld aantal genoemde kansen in sterkere mate afwijken van het dorp Stedum dan de dorpen van Meerstad. De verschillen kunnen gedeeltelijk verklaard worden door de verschillen in samenstelling en sociale betrokkenheid van de bewoners in de verschillende dorpen en door de verschillen in de plannen voor Meerstad en de Blauwe Stad. Uit hoofdstuk 5 komt naar voren dat de dorpen Beerta en Midwolda afwijken in de samenstelling en sociale betrokkenheid van de dorpen Engelbert, Harkstede en Stedum en tevens zijn de verschillen tussen de plannen voor Meerstad en de Blauwe Stad in hoofdstuk 4 duidelijk naar voren gekomen.

6.2. Bedreigingen voor het dorp

Naast kansen zijn er bedreigingen. De grootschalige bouwprojecten zorgen voor veranderingen in de bestaande dorpen en deze veranderingen worden uiteraard niet altijd als positief ervaren. De door de bewoners genoemde bedreigingen zijn heel divers en de vele verschillende bedreigingen zijn ingedeeld in 14 verschillende categorieën. De indeling van de bedreigingen in de categorieën is terug te vinden in bijlage 8. In tabel 6.4 zijn de percentages te vinden die bij de verschillende categorieën behoren. Het gaat hier om de vier dorpen Engelbert en Harkstede bij de dorpen van Meerstad en Beerta en Midwolda bij de dorpen van de Blauwe Stad.

Tabel 6.4 Genoemde bedreigingen voor het dorp in %

	Dorpen	Dorpen	Totaal	Cramer's	
	Meerstad	Blauwe Stad		V	Sig.
drukker, minder rustig	33,3	5,2	19,0	0,33	0,00 ¹
aantasting natuur en omgeving	23,0	5,8	14,2	0,23	0,00 ¹
de identiteit/ het karakter van het dorp verdwijnt	24,8	1,7	13,1	0,32	0,00 ¹
verkeersoverlast	12,7	7,0	9,8	0,08	0,11
overlast overig	2,4	10,5	6,5	0,15	0,01 ¹
kost veel geld	0,0	10,5	5,3	0,22	0,00 ¹
nieuwe mensen in het dorp	1,2	8,7	5,0	0,16	0,00 ¹
slecht voor de economie in het dorp	1,2	6,4	3,9	0,12	0,02 ¹
grootschaligheid	6,7	0,0	3,3	0,18	0,00 ¹
te hoge verwachtingen van de geplande nieuwbouw	0,0	5,2	2,7	0,15	0,01 ¹
prijzen van de huizen stijgen	0,6	4,1	2,4	0,11	0,04 ¹
meer bedrijven/ industrie	3,0	0,6	1,8	0,09	0,09
mentaliteit/ karakter van de stad	3,0	0,0	1,5	0,12	0,02 ¹
overige bedreigingen	2,4	12,8	7,7	0,18	0,01 ¹
niet veel bedreigingen	2,4	0,0	1,2	0,11	0,04 ¹
geen bedreigingen	14,5	32,6	23,7	0,20	0,00 ¹
Basis	100	100	100	0,67	0,00 ¹
Totaal aantal bedreigingen	217	191	408		
Totaal aantal respondenten (N)	165	172	337		
<i>Gemiddeld aantal genoemde bedreigingen</i>	<i>1,06</i>	<i>0,72</i>	<i>0,89</i>	<i>21,02</i>	<i>0,00¹</i>

1. Significant verband tussen de genoemde bedreigingen en de ligging van de dorpen.

N.B. Kolommentotalen zijn >100%, omdat respondenten meer dan een bedreiging kunnen noemen.

Het soort genoemde bedreigingen in de dorpen van Meerstad verschillen zo sterk van de genoemde bedreigingen in de dorpen van de Blauwe Stad, dat de twee gebieden eigenlijk op dit punt niet met elkaar zijn te vergelijken. In de dorpen van Meerstad zijn de meest genoemde bedreigingen dat het drukker wordt in het dorp, de natuur en omgeving aangetast wordt, dat het dorp zijn identiteit of karakter verliest en dat de geplande nieuwbouw zorgt voor verkeersoverlast.

In de dorpen van de Blauwe Stad zijn in de eerst plaats het gemiddeld aantal genoemde bedreigingen per bewoner significant lager dan in de dorpen van Meerstad. Verder worden er de meeste bedreigingen genoemd uit de categorieën 'overlast overig', 'kost veel geld' en 'nieuwe mensen in het dorp'. Opvallend is dat een significant groter aandeel van de bewoners in de dorpen van de Blauwe Stad economische/ financiële bedreigingen zien dan de bewoners uit de dorpen van Meerstad. Onder de economische/ financiële bedreigingen vallen kost veel geld, slecht voor de economie in het dorp (bijvoorbeeld de bedreiging dat het nadelig is voor de agrarische sector), te hoge verwachtingen van de geplande nieuwbouw, dus dat de financiële en economische opbrengsten voor het dorp tegen zullen vallen en

Tabel 6.6 Genoemde bedreiging aantasting natuur en omgeving in de dorpen van Meerstad in %

		N ¹	aantasting natuur en omgeving			
leeftijd	15-24 jaar	7	57,1	<i>Cramer's V</i>	0,26	
	25-44 jaar	65	27,7			
	45-64 jaar	53	22,6			<i>Sig.</i>
	65 jaar en ouder	15	0,0			
	Totaal	140	24,3			

1. Aantal respondenten dat minimaal een bedreiging noemt.
2. Significant verband tussen leeftijd en de genoemde bedreiging.

In de dorpen van de Blauwe Stad is er in de categorie bedreigingen 'kost veel geld' een significant verband met het verrichten van betaald werk. Bewoners die betaald werk verrichten noemen significant meer bedreigingen uit de categorie 'kost veel geld' dan bewoners die geen betaald werk verrichten (zie tabel 6.7). Bewoners die betaald werk verrichten zijn meer beducht op de negatieve financiële gevolgen van de Blauwe Stad.

Tabel 6.7 Genoemde bedreiging kost veel geld in de dorpen van de Blauwe Stad in %

		N ¹	kost veel geld			
betaald werk	wel	57	24,6	<i>Cramer's V</i>	0,25	
	niet	59	6,8			<i>Sig.</i>
	Totaal	116	15,5			

1. Aantal respondenten dat minimaal een bedreiging noemt.
2. Significant verband tussen leeftijd en de genoemde bedreiging.

Tussen het aantal genoemde bedreigingen in de dorpen Engelbert en Harkstede zijn geen significante verschillen. Het enige verschil tussen de dorpen is te vinden in de categorie 'meer bedrijven/ industrie'. In het dorp Engelbert worden significant meer bedreigingen genoemd uit deze categorie (7,6%) dan in het dorp Harkstede (0%). De verklaring hiervoor kan gezocht worden in de plannen voor Meerstad. Net buiten het dorp Engelbert is een nieuw bedrijventerrein gepland en dat is bij het dorp Harkstede niet het geval.

Tussen de dorpen Beerta en Midwolda zijn net als bij de dorpen Engelbert en Harkstede geen significante verschillen tussen het aantal genoemde bedreigingen. Het dorp Beerta wijkt in twee verschillende categorieën bedreigingen significant af van het dorp Midwolda. Bewoners van het dorp Beerta noemen significant vaker bedreigingen uit de categorieën 'nieuwe mensen in het dorp' en 'kost veel geld' dan de bewoners van het dorp Midwolda (zie tabel 6.8).

Tabel 6.8 Genoemde bedreigingen nieuwe mensen in het dorp en kost veel geld in de dorpen Beerta en Midwolda in %

	N ¹	nieuwe mensen in het dorp		kost veel geld	
Beerta	55	20,0	<i>Cramer's V</i>	23,6	<i>Cramer's V</i>
Midwolda	61	4,9		<i>Sig.</i>	
Totaal	116	12,1		15,5	

1. Aantal respondenten dat minimaal een bedreiging noemt.
2. Significant verband tussen de dorpen en de genoemde bedreiging.

De bedreigingen die genoemd zijn in het dorp Stedum kunnen weer als nulmeting worden genomen om het onderscheid tussen de dorpen van Meerstad en de dorpen van de Blauwe Stad te kunnen verduidelijken. In tabel 6.9 komt naar voren dat de

dorpen van Meerstad in evenveel categorieën bedreigingen afwijkt van het dorp Stedum als de dorpen van de Blauwe Stad. Bedreigingen uit de categorieën 'grootschaligheid' en 'nieuwe mensen in het dorp' worden significant vaker genoemd in het dorp Stedum dan in de andere vier dorpen. Opvallend is het hoge percentage bewoners in de dorpen van de Blauwe Stad die bedreigingen noemen uit de categorie 'kost veel geld', waar in de dorpen van Meerstad en Stedum geen van de bewoners deze bedreiging noemt. In de dorpen van de Blauwe Stad is men toch veelal sceptisch over het slagen van het grootschalige bouwproject de Blauwe Stad en is men bang voor de financiële gevolgen daarvan. Het gemiddeld aantal genoemde bedreigingen is in Stedum significant lager (0,81) dan in de dorpen van Meerstad, maar wijkt niet significant af van het gemiddelde in de dorpen van de Blauwe Stad.

Tabel 6.9 Genoemde bedreigingen en de ligging van de dorpen in %

	Dorpen Meerstad	Stedum	Dorpen de Blauwe Stad
drukker, minder rustig	33,3 ¹ <i>Cramer's V = 0,16</i>	16,4	5,2 ¹ <i>Cramer's V = 0,19</i>
de identiteit/ het karakter van het dorp verdwijnt	24,8	16,4	1,7 ¹ <i>Cramer's V = 0,29</i>
aantasting natuur en omgeving	23,0 ¹ <i>Cramer's V = 0,22</i>	4,1	5,8
verkeersoverlast	12,7	4,1	7,0
nieuwe mensen in het dorp	1,2 ¹ <i>Cramer's V = 0,39</i>	19,2	8,7 ¹ <i>Cramer's V = 0,16</i>
overlast overig	2,4	2,7	10,5
grootschaligheid	6,7 ¹ <i>Cramer's V = 0,19</i>	16,4	0,0 ¹ <i>Cramer's V = 0,39</i>
kost veel geld	0,0	0,0	10,5 ¹ <i>Cramer's V = 0,24</i>
slecht voor de economie in het dorp	1,2	2,7	6,4
te hoge verwachtingen van de geplande nieuwbouw	0,0 ¹ <i>Cramer's V = 0,23</i>	5,5	5,2
prijzen van de huizen stijgen	0,6	0,0	4,1
meer bedrijven/ industrie	3,0	0,0	0,6
mentaliteit/ karakter van de stad	3,0	0,0	0,0
overige bedreigingen	2,4	8,2	12,8
niet veel bedreigingen	2,4	2,7	0,0 ¹ <i>Cramer's V = 0,13</i>
geen bedreigingen	14,5	21,9	32,6
Basis	100	100	100
Totaal aantal bedreigingen	217	88	191
Totaal aantal respondenten (N)	165	73	172

1. Significant afwijkend van de genoemde bedreigingen in Stedum.

N.B. Kolommentotalen zijn >100%, omdat respondenten meer dan een bedreiging kunnen noemen.

Bij de dorpen van Meerstad gaat het dus voornamelijk om fysieke en sociale bedreigingen in het dorp. Met ander woorden het idee van rust en ruimte wordt door de komst van Meerstad in gevaar gebracht. In de dorpen van de Blauwe Stad is de beleving van de nadelige effecten van het grootschalige bouwproject compleet anders. De genoemde bedreigingen zijn voor het grootste gedeelte economisch/ financieel van aard.

6.3. De kansen en bedreigingen afgewogen

De beoordeling van de gevolgen van de grootschalige bouwprojecten door de bewoners is belangrijk om aan de ene kant te zien of de bewoners van de dorpen mogelijkheden zien waardoor het dorp kan profiteren en aan de andere kant bedreigingen zien voor het dorp. Kansen kunnen niet simpelweg worden afgewogen tegen bedreigingen, maar deze methode is wel bruikbaar om een vergelijking te kunnen maken tussen de dorpen van Meerstad en de Blauwe Stad. Het aantal genoemde bedreigingen is afgetrokken van het aantal genoemde kansen per respondent. Hieruit is een schaalverdeling gemaakt in negatief, gematigd negatief, neutraal, gematigd positief en positief. In tabel 6.10 zijn de percentages bij de schaalverdeling te zien. Bij geen beoordeling gaf de respondent aan geen idee te hebben over de kansen en/of bedreigingen voor het dorp. Het dorp Stedum is hier buiten beschouwing gelaten, omdat Stedum niet betrokken is bij een van de grootschalige bouwprojecten.

Tabel 6.10 Beoordeling grootschalige bouwprojecten in %

	Dorpen		Totaal	Cramer's V	Sig.
	Dorpen Meerstad	Blauwe Stad			
negatief	21,1	26,6	23,9	0,10	0,08
gematigd negatief	11,7	6,4	9,0	0,09	0,12
neutraal	31,1	25,0	28,0	0,05	0,39
gematigd positief	8,3	8,0	8,2	0,01	0,91
positief	13,9	13,3	13,6	0,01	0,88
geen idee	13,9	20,7	17,4	0,09	0,08
Totaal	100	100	100	0,15	0,17
N	180	188	368	<i>F</i>	<i>Sig.</i>
gem. beoordeling	-0,20	-0,23	-0,22	0,03	0,87
gem. aantal kansen + bedreigingen	1,99	1,25	1,61	40,76	0,00 ¹

1. Significant verschil tussen de dorpen van Meerstad en de dorpen van de Blauwe Stad

Tussen de dorpen van Meerstad en de dorpen van de Blauwe Stad zijn geen significante verschillen. In de dorpen van de Blauwe Stad worden significant minder kansen en minder bedreigingen voor het dorp genoemd dan in de dorpen van Meerstad (zie tabel 6.10). Omdat het aantal genoemde kansen en bedreigingen in dezelfde mate verschillen is er geen verschil in de beoordeling. Zoals in de voorgaande paragrafen bleek zijn er grote verschillen tussen de genoemde kansen en bedreigingen in de twee gebieden en is het zinvol om de dorpen van Meerstad apart te nemen van de dorpen van de Blauwe Stad. Eerst zal gekeken worden naar de sociaal-economische kenmerken van de bewoners en de verschillen in beoordeling van het grootschalige bouwproject en vervolgens zullen de twee dorpen per gebied apart met elkaar worden vergeleken.

In de dorpen van Meerstad, Engelbert en Harkstede, zijn geen significante verbanden gevonden tussen de sociaal-economische kenmerken van de bewoners en de beoordeling van de gevolgen van Meerstad. In de verschillende bevolkingsgroepen van de dorpen wordt de komst niet negatiever of positiever ervaren dan in andere bevolkingsgroepen. Alleen als gekeken wordt naar het totaal van het aantal genoemde kansen plus het aantal genoemde bedreigingen zijn er verschillen tussen de bevolkingsgroepen. Bewoners die gemiddeld hoger opgeleid zijn, betaald werk verrichten, gemiddeld jonger en minder lang in het dorp wonen noemen meer kansen plus bedreigingen.

Als gekeken wordt naar de sociale betrokkenheid met het dorp, de eerste associatie met het dorp en de voornaamste redenen waarom men in het dorp woont zijn er net als bij de sociaal-economische kenmerken van de bewoners geen significante verbanden met de beoordeling van de gevolgen van Meerstad. Het aantal genoemde kansen plus bedreigingen correleert significant positief met de sociale betrokkenheid met het dorp, dus dat wil zeggen dat bewoners die sterker sociaal bij het dorp betrokken zijn gemiddeld meer kansen plus bedreigingen noemen. Hetzelfde geldt voor bewoners die in het dorp wonen voor het wonen zelf, die noemen significant meer kansen plus bedreigingen dan bewoners die voor de sociaal-culturele elementen in het dorp wonen. Een verklaring hiervoor is dat deze twee factoren samenhangen met de sociaal-economische kenmerken van de bewoners, net als de sociaal-economische kenmerken onderling.

In de dorpen van de Blauwe Stad zijn, in tegenstelling tot de dorpen van Meerstad, duidelijke verschillen in de beoordeling van de gevolgen van de Blauwe Stad aan de hand van de sociaal-economische kenmerken van de bewoners. In tabel 6.11 is te zien dat bewoners die minder dan 10 jaar in het dorp wonen, binnen de leeftijdscategorie 25 tot 44 jaar vallen of als hoogst genoten opleiding HBO of een wetenschappelijk opleiding hebben gevolgd in vergelijking tot de ander bewoners de gevolgen van de Blauwe Stad gemiddeld positief beoordelen. Daarnaast geldt hetzelfde voor de groep bewoners die in het dorp wonen voor het wonen zelf. Uitschieters in negatieve zin, beoordeling lager dan -1, zijn bewoners die 65 jaar en ouder zijn of als hoogst genoten opleiding lagere school hebben gevolgd.

Tabel 6.11 Gemiddelde beoordeling in de dorpen van de Blauwe Stad in %

		N	gem. beoordeling		
woonduur	<= 10 jaar	50	+0,36	F	9,48
	> 10 jaar	98	-0,52		
	Totaal	148	-0,22	Sig.	0,00 ¹
leeftijd	15-24 jaar	8	-0,19	F	3,53
	25-44 jaar	64	+0,18		
	45-64 jaar	51	-0,32		
	65 jaar en ouder	24	-1,08		
	Totaal	147	-0,22		
opleiding	lagere school	23	-1,09	F	3,55
	middelbare school	61	-0,15		
	MBO	49	-0,19		
	HBO/ WO	12	+0,75		
	Totaal	145	-0,24		
voornaamste woonredenen	wonen	50	+0,23	F	3,44
	fysieke/ functionele elementen	21	-0,05		
	sociaal-culturele elementen	67	-0,58		
	Totaal	138	-0,21		

1. Significant verschil tussen de gemiddelde van de verschillende groepen.

Het gemiddeld aantal genoemde kansen plus het aantal genoemde bedreigingen correleert in de dorpen van de Blauwe Stad alleen significant positief met hoogst genoten opleidingen. Met ander woorden, bewoners die gemiddeld hoger opgeleid zijn noemen significant meer kansen plus bedreigingen.

De dorpen die te maken hebben met Meerstad, Engelbert en Harkstede, verschillen niet veel als gekeken wordt naar de beoordeling van de gevolgen voor het dorp. Alleen de groep bewoners die de gevolgen negatief beoordelen is in het dorp Engelbert significant groter dan in het dorp Harkstede (zie tabel 6.12). De

gemiddelde beoordeling in Harkstede is daarom ook neutraal en in Engelbert gematigd negatief.

Tabel 6.12 Beoordeling Meerstad in Engelbert en Harkstede in %

	Engelbert	Harkstede	Totaal	Cramer's V	Sig.
negatief	34,2	15,9	24,5	0,21	0,01 ¹
gematigd negatief	11,0	15,9	13,5	0,07	0,37
neutraal	30,1	41,5	36,1	0,12	0,14
gematigd positief	6,8	12,2	9,7	0,09	0,26
positief	17,8	14,6	16,1	0,04	0,59
Totaal	100	100	100	0,24	0,07
N	73	82	155	F	Sig.
gem. beoordeling	-0,46	0,00	-0,20	3,17	0,08
gem. aantal kansen + bedreigingen	1,91	2,06	1,99	0,68	0,41

1. Significant verband tussen de beoordeling en de dorpen.

De dorpen die te maken hebben met de Blauwe Stad, Beerta en Midwolda, verschillen niet van elkaar als gekeken wordt naar de beoordeling van de gevolgen van de Blauwe Stad (zie tabel 6.13). Het enige dat opvallend is, is het feit dat er significant meer bewoners in het dorp Beerta geen inschatting kunnen maken van de kansen en/of bedreigingen die de Blauwe Stad vormen voor het dorp (28,9%), dan in het dorp Midwolda (12,1%).

Tabel 6.13 Beoordeling van de Blauwe Stad in Beerta en Midwolda in %

	Beerta	Midwolda	Totaal	Cramer's V	Sig.
negatief	34,8	32,5	33,6	0,02	0,77
gematigd negatief	4,3	11,3	8,1	0,13	0,12
neutraal	30,4	32,5	31,5	0,02	0,79
gematigd positief	11,6	8,8	10,1	0,05	0,57
positief	18,8	15,0	16,8	0,05	0,53
Totaal	100	100	100	0,14	0,57
N	69	80	149	F	Sig.
gem. beoordeling	-0,17	-0,29	-0,23	0,19	0,66
gem. aantal kansen + bedreigingen	1,15	1,35	1,25	1,94	0,17

In het dorp Stedum worden de gevolgen van eventueel grootschalig bouwproject gemiddeld gematigd positief beoordeeld (0,18), maar het gemiddelde wijkt niet significant af van de gemiddelden in de dorpen van Meerstad en de dorpen van de Blauwe Stad. Het ideale plan voor dorpsuitbreiding wijkt dus in de beoordeling niet significant af van de stadsuitbreiding Meerstad en het grootschalige bouwproject de Blauwe Stad. Daarentegen is het aantal genoemde kansen plus het aantal genoemde bedreigingen in Stedum (1,64) significant lager dan in de dorpen van Meerstad en significant hoger dan in de dorpen van de Blauwe Stad.

In Engelbert kwam in de focusgroep naar voren dat de komst van Meerstad kansen en bedreigingen biedt voor het dorp. Het dorp krijgt met een zo'n grote uitbreiding van het aantal inwoners te maken, dat het dorpsleven zoals dat nu is langzaam zal verdwijnen. De binding met het dorp zal minder worden en de samenstelling van de bewoners zal aanzienlijk veranderen. Engelbert wordt opgeslokt door de stad Groningen en zal een stadswijk worden met misschien nog overblijfselen van de oude dorpskern is het algemene beeld dat tijdens de focusgroep naar voren kwam. Aan de andere kant kunnen voornamelijk oudere bewoners in het dorp profiteren van het dichterbij komen van voorzieningen en geschikte woonruimte. Een bestuurslid van belangenvereniging MEER-dorpen zegt het volgende over de komst van de nieuwe bewoners in de toekomst, "Voor de nieuwbouw zal het nog wel iets hebben

van goh d'r is een oude kern [...] de mensen uit het dorp die denken wij zijn nu helemaal stad geworden.”

In het dorp Harkstede zijn de meningen die in de focusgroep naar voren kwamen minder negatief dan in het dorp Engelbert en dat valt ook uit de gemiddelde beoordeling van de bewoners op te maken. Het zal een stuk drukker worden in het dorp en de vraag is of alle voorzieningen voldoende groot zijn voor de komst van de nieuwe bewoners. Harkstede blijft zeker bestaan, omdat in de huidige plannen van Meerstad een gering aantal uitbreidingen direct bij het dorp zijn gepland en het idee is dat Harkstede een duidelijk te onderscheiden kern blijft. De verwachting is wel dat het open gebied tussen de stad Groningen en het dorp Harkstede volgebouwd zal worden. De hoop is er onder de deelnemers van de focusgroep dat het dorp Harkstede blijft bestaan als er maar een sterke scheiding blijft bestaan tussen de stad Groningen en het dorp.

De Blauwe Stad scheidt veel onduidelijkheid onder de bewoners van het dorp Beerta. In de focusgroep kwam naar voren dat de grootste bedreiging is dat het allemaal niet gaat lukken met de plannen voor de Blauwe Stad. Met andere woorden dat het veel geld gaat kosten en niks oplevert voor het dorp. De nieuwe bewoners zullen niet snel gebruik gaan maken van de voorzieningen in het dorp, omdat de stad Winschoten vlakbij ligt en er voorzieningen zijn van een hoger niveau. Een bestuurslid van vereniging van dorpsbelangen 'Houd Beerta Leefbaar' zegt hierover het volgende: "Ik denk dat zoals de situatie nu is dat je een dorp op zich krijgt, of een gemeenschap." Verder is de vraag wat voor mensen er op de Blauwe Stad afkomen. In de focusgroep werd gesteld dat jongere gezinnen een groter bijdrage kunnen leveren aan het dorpsleven dan bijvoorbeeld 55-plussers.

In Midwolda wordt op veel punten hetzelfde gedacht als in Beerta. Uit de interviews kwam naar voren dat de bewoners van de Blauwe Stad geen aanwinst zullen zijn voor het dorp. In de eerste plaats omdat de bouwkavels aan de andere kant van het meer zullen liggen en in de tweede plaats omdat de verwachte bewoners, veelal 55-plussers, zich naar verwachting niet zullen bemoeien met het dorpsleven in Midwolda. Tevens staan de bewoners sceptisch tegenover het eventuele succes van de Blauwe Stad. Het dorp Midwolda zal zeker in de toekomst niet verdwijnen. Het kan heel goed zijn dat Midwolda door middel van recreatie kan profiteren van de Blauwe Stad. Voornamelijk omdat er Midwolda al een aantal bedrijven zijn die zich speciaal richten op recreatie en toerisme.

7. Conclusie

Centraal in het onderzoek staat de vraag wat de maatschappelijke gevolgen zijn van grootschalige bouwprojecten op bestaande dorpen in de provincie Groningen. Aan de hand van de genoemde kansen en bedreigingen door de bewoners is geprobeerd daar inzicht in te krijgen. Verder wordt aandacht gegeven aan het dorp als sociale constructie. Waarmee associëren de bewoners het dorp, waarom wonen de bewoners in het dorp, hoe groot is de sociale en emotionele betrokkenheid met het dorp.

De onderzoeksvragen die aan het begin van het onderzoek zijn gesteld waren:

- *Wat is een dorp?*
- *Hoe construeren de bewoners hun dorp?*
- *Wat betekent het dorp voor de bewoners?*
- *Welke binding hebben de bewoners met het dorp?*
- *Waarom wonen mensen in een dorp?*
- *Hoe kan de sociale constructie van het dorp veranderen bij grootschalige bouwprojecten?*

Met als de centrale hoofdvraag:

- *Wat zijn de maatschappelijke gevolgen van grootschalige bouwprojecten op bestaande dorpen in de provincie Groningen?*

Het onderzoek heeft zich gericht op de grootschalige bouwprojecten Meerstad en de Blauwe Stad in de provincie Groningen. In het gebied van Meerstad is onderzoek gedaan in de dorpen Engelbert en Harkstede en in het gebied van de Blauwe Stad in de dorpen Beerta en Midwolda. Verder is het dorp Stedum als nulmeting in het onderzoek opgenomen, omdat het dorp Stedum niet te maken heeft met grootschalige bouwprojecten.

Geconcludeerd kan worden dat er grote verschillen bestaan tussen de maatschappelijke gevolgen van de grootschalige bouwprojecten op de dorpen die in het gebied van Meerstad liggen en de dorpen die in het gebied van de Blauwe Stad liggen. De gevolgen van deze twee grootschalige bouwprojecten worden in de twee verschillende gebieden door de bewoners wezenlijk anders geïnterpreteerd. De kansen voor het dorp in het gebied van Meerstad worden voornamelijk gezien in het in stand houden of uitbreiden van de voorzieningen in het dorp. Voornamelijk de sociale en fysieke aspecten van het dorp worden door de bewoners als bedreigd ervaren. De bewoners zien als bedreigingen bij de komst van de stadsuitbreiding Meerstad voornamelijk dat het drukker wordt in het dorp en dat het dorp zijn dorpse karakter of identiteit verliest. Met het verlies van het dorpse karakter of identiteit wordt meestal het verlies van de kleinschaligheid en overzichtelijkheid van de dorpsamenleving bedoeld. Twee begrippen die centraal staan in de beleving of sociale constructie van het dorp.

In de dorpen van de Blauwe Stad ligt daarentegen het accent op de economische/financiële kansen en bedreigingen voor het dorp. Aan de ene kant ziet een groot gedeelte van de bewoners kansen op het gebied van recreatie en toerisme, als tevens een economische impuls voor het dorp bij de komst van de Blauwe Stad. Aan de andere kant zijn de bewoners veelal sceptisch over het slagen van de Blauwe Stad en daarbij worden met name de kosten van de Blauwe Stad die op het dorp worden verhaald en te hoge verwachtingen van de Blauwe Stad genoemd als bedreigingen.

De beoordeling van de plannen voor Meerstad en de Blauwe Stad is in alle vier de dorpen, Engelbert, Harkstede, Beerta en Midwolda, over het algemeen gematigd negatief. Dat wil zeggen dat er door de bewoners een klein aantal meer bedreigingen dan kansen is genoemd ten aanzien van de grootschalige bouwprojecten. Opvallend is dat in de dorpen van de Blauwe Stad verschillen bestaan in de beoordeling, als gekeken wordt naar de sociaal-economische kenmerken van de bewoners. Groepen bewoners beoordelen de komst van de Blauwe Stad positief. Het gaat voornamelijk om bewoners die minder dan 10 jaar in het dorp wonen, hoog opgeleid zijn en in het dorp wonen om het wonen zelf, dus voornaamste woonredenen noemen uit de categorie wonen.

De ideale dorpsuitbreiding in Stedum wijkt in sterkere mate af, als gekeken wordt naar de genoemde kansen en bedreigingen voor het dorp, van de Blauwe Stad dan van Meerstad. Dit benadrukt aan de ene kant de verschillen tussen het gebied van de Blauwe Stad en het gebied van Meerstad en aan de andere kant zegt het iets over de verwachting van de bewoners. In de dorpen van de Blauwe Stad worden de plannen van de Blauwe Stad ervaren als de komst van een min of meer nieuw dorp, in plaats van de hypothetische dorpsuitbreiding van het dorp Stedum. De beoogde stadsuitbreiding Meerstad is voor de bewoners van de bestaande dorpen in vergelijking tot de Blauwe Stad in sterkere mate vergelijkbaar met de ideale dorpsuitbreiding. Een belangrijk rol is hier weggelegd voor de plannen die er zijn gemaakt voor Meerstad, waar de nadruk wordt gelegd op het behoud van de bestaande lintstructuren van de dorpen en het dorpse karakter van Harkstede (Projectbureau Meerstad 2004).

De verschillen tussen de dorpen van Meerstad en de dorpen van de Blauwe Stad zijn zo sterk, dat naast de verschillen in de plannen voor de twee grootschalige bouwprojecten een aantal andere factoren verklarend zullen zijn voor deze verschillen. In het onderzoek is aandacht besteed aan de factoren die te maken hebben met de samenstelling van de bewoners en de sociale constructie van het dorp door de bewoners.

De dorpen van Meerstad worden heel anders sociaal geconstrueerd dan de dorpen van de Blauwe Stad. In de dorpen van Meerstad wordt het dorp voornamelijk geassocieerd met de kwaliteit van wonen. De dorpen Engelbert en Harkstede maken onderdeel uit van de uitgelegde stad. Waarbij de stad Groningen de centrale rol inneemt, als de plaats waar men werkt en gebruik maakt van de voorzieningen. De samenstelling van de bevolking in de twee dorpen speelt daarin een belangrijke rol. In verhouding met de dorpen van de Blauwe Stad wonen er in de dorpen van Meerstad aanzienlijk meer hoog opgeleide mensen en zijn de bewoners gemiddeld minder lang woonachtig in het dorp. Moderne woonredenen als rust en ruimte en woonruimte beschikbaar benadrukken de waardering van het dorp om zijn kwaliteit van wonen. De bedreigingen die door de bewoners gezien worden voor het dorp is een reactie op het opgeslokt raken van het dorp door de stad. De sociale en fysieke aspecten van het dorp, die voornamelijk als bedreigd ervaren worden, worden gezien als belangrijke onderdelen van de kwaliteit van wonen in het dorp. Naast de oriëntatie van de bewoners op de regio of de uitgelegde stad is er een duidelijke oriëntatie op de lokale woonomgeving.

In de dorpen van de Blauwe Stad wordt het dorp voornamelijk geassocieerd met het dorp als een sociale groep, een gemeenschap. Het dorp wordt geassocieerd met de sociale en culturele elementen van het dorp. Het dorp wordt als een completer

geheel gezien waar het voor de bewoners niet alleen gaat om het wonen alleen. De verbondenheid met het dorp is van een ander karakter dan in de dorpen van Meerstad. Dit hangt samen met de verschillen in samenstelling van de bevolking in de dorpen Beerta en Midwolda, waar in verhouding minder hoog opgeleide bewoners wonen en de bewoners gemiddeld langer in het dorp woonachtig zijn. De meer traditionele woonredenen als geboren en getogen en samenwonen/ getrouwd illustreren de completere rol die het dorp speelt voor de bewoners. Uit de bedreigingen die voornamelijk economisch/ financieel van aard zijn kan worden afgeleid dat de onafhankelijkheid van het dorp nog als heel belangrijk ervaren wordt. De autonomie die het traditionele dorp overheerste is terug te vinden in de dorpen van de Blauwe Stad. In de dorpen van de Blauwe Stad gaat het om 'het' dorp waar men in woont en in de dorpen van Meerstad gaat het meer om 'een' dorp waar men in woont.

De verschillen in de associaties met het dorp en de voornaamste woonredenen wijzen op het bestaan van de twee door Ostendorf en Thissen (2001) aangedragen referentiepunten van autonomie aan de ene kant en het nieuwe referentiepunt van de specifieke functie die het dorp speelt binnen een regionaal systeem aan de andere kant. De associaties met het dorp uit de categorie wonen en de moderne woonredenen illustreren het nieuwe referentiepunt, waar de dorpen gewaardeerd worden op hun woonkwaliteiten binnen een regionaal systeem. Het dorp als woonwijk van de uitgelegde stad, een monofunctionele omgeving waar het wonen de enige (overgebleven) functie is.

Tabel 7.1 De twee referentiepunten van het dorp onderscheiden

Referentiepunt	Zelfstandig dorp	↔	Woonwijk van de uitgelegde stad
- associatie met het dorp	<i>sociaal-culturele elementen</i>		<i>wonen</i>
- voornaamste woonredenen	<i>geboren en getogen, samenwonen/ getrouwd</i>		<i>rust en ruimte, woonruimte beschikbaar</i>
	Beerta Midwolda	Stedum Harkstede	Engelbert

De associaties met het dorp uit de categorie sociaal-culturele elementen en de traditionele woonredenen tonen aan dat er in de dorpen in meer of mindere mate sprake is van het oude referentiepunt van autonomie. Totale autonomie is niet terug te vinden in de dorpen, maar er is zeker nog een bepaalde mate van zelfstandigheid binnen de dorpen. Het dorp als zelfstandig dorp, waar het dorp multifunctioneel is en het dorp een zelfstandige rol speelt binnen een regio. De vijf onderzochte dorpen kunnen aan de hand van deze factoren ingedeeld worden in de mate waarin het referentiepunt van het zelfstandige dorp plaats gemaakt heeft voor het referentiepunt van het dorp als woonwijk van de uitgelegde stad. De indeling van meest zelfstandige dorp naar woonwijk van de uitgelegde stad is dan Beerta, Midwolda, Stedum, Harkstede en Engelbert (zie tabel 7.1). Met ander woorden zou kunnen worden gezegd dat in de dorpen Engelbert, Harkstede en Stedum wonen, in vergelijking tot de dorpen Midwolda en Beerta, meer mensen die gekozen hebben om in het dorp te wonen en in de dorpen Midwolda en Beerta wonen meer mensen die daar terecht zijn gekomen.

De binding die de bewoners hebben met het dorp verschillen tussen de dorpen van Meerstad en de dorpen van de Blauwe Stad. De sociale en emotionele betrokkenheid met het dorp is in het gebied van Meerstad groter dan in het gebied van de Blauwe Stad. De verschillen in de sociale betrokkenheid met het dorp hangen samen met de

grootte van het dorp en de christelijke gezindheid van het dorp. Opvallend is dat in de kleinste twee dorpen, Stedum en Engelbert de sociale betrokkenheid het grootste is.

De binding die de bewoners hebben met het dorp is terug te leiden tot de twee begrippen dorpsbinding en lokaal bewustzijn. Zoals Groot (1989) beweert, is het onderscheid moeilijk te maken, omdat de twee processen naast elkaar kunnen bestaan en dezelfde reacties teweeg kunnen brengen. Aan de hand van de in het onderzoek gemeten sociale en emotionele betrokkenheid met het dorp is moeilijk het onderscheid te maken tussen dorpsbinding en lokaal bewustzijn. In het onderzoek staat de mate waarin men verbonden is met het dorp en niet de aard van de binding met het dorp centraal. De psychologische binding die de bewoners hebben met het dorp is in dit onderzoek niet ter sprake gekomen en zou een punt zijn voor verder onderzoek. Waarbij dus in dat onderzoek de relaties tussen de aard van de binding van de bewoners met het dorp en de kansen en bedreigingen ten aanzien van de grootschalige bouwprojecten onderzocht kunnen worden.

Ten slotte is de vraag hoe de sociale constructie van het dorp zal veranderen bij de komst van de grootschalige bouwprojecten. Die verandering hangt nauw samen met de veranderingen die zullen plaatsvinden in de samenstelling van de bevolking. In de dorpen van Meerstad bestaat wel het idee, dat ondanks de aandacht die er in de plannen wordt besteed aan het behoud van het dorpse karakter, de dorpen uiteindelijk op zullen gaan in de stad. De sociale constructie van het dorp verandert als het ware in de sociale constructie van een stadswijk. Hebben de bewoners het idee dat ze in een dorp of in de stad wonen? Dus de beste manier om te kijken hoe het dorp in de toekomst zal worden geconstrueerd kan gekeken worden naar de sociale constructie van een stadswijk.

In de dorpen van de Blauwe Stad zal de sociale constructie in mindere mate veranderen dan in de dorpen van Meerstad, omdat de gevolgen van de grootschalige bouwprojecten totaal verschillend zullen zijn. De verwachting onder de bewoners is dat er meer recreatie en toerisme komt in het dorp. Door de komst hiervan kan de samenstelling van de bewoners van de dorpen aanzienlijk veranderen, waardoor de sociale constructie van het dorp ook anders zal zijn. Om deze veranderingen daadwerkelijk in kaart te brengen is het zinvol om over enkele jaren gelijksoortig onderzoek te verrichten onder de bewoners van de dorpen.

Bronnen

- Adriaanse, C., R. Hortulanus (1997), *Sociaal isolement in het Oldambt: een studie naar de sociale contacten van inwoners van een Groningse regio met speciale aandacht voor vijftigplussers*. Utrecht: Universiteit Utrecht/ Faculteit der Sociale Wetenschappen/ Vakgroep Algemene Sociale Wetenschappen.
- Atzema, O.A.L.C., J. Buursink, J.P. Groot, P.P.P. Huigen, J. Renes en C.R. Volkers (1990), *Atlas van Nederland in 20 delen: Deel 4 Dorpen*. Den Haag: SDU uitgeverij.
- Bell, M. M. (1994), *Childerley: Nature and morality in a country village*. Chicago/London: The university of Chicago press.
- Bloor, M., J. Frankland, M. Thomas, K. Robson (2001), *Focus groups in social research*. London/ Thousand Oaks/ New Delhi: SAGE Publications.
- Boomars, L., M. Hidding (1997), *Leefbaarheidseffectrapportage: leefbaarheid niet langer een blinde vlek in de besluitvorming*. Wageningen: Ernsting.
- Burgers, J.P.L. (1988), *De schaal van solidariteit: Een studie naar de sociale constructie van de omgeving*. Amersfoort: Acco Leuven.
- Crang, M. (1998), *Cultural Geography*. London/New York: Routledge.
- Engbersen, R., A. van der Kooij, P. van Wesemael en M. Uytterlinde (2003), *Nieuwe dorpen: een essay over sociale samenhang*. Den Haag: InformatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster. <http://www.agro.nl/innovatienetwerk/>.
- Engelsdorp Gastelaars, R. van (1996), *Het verdwijnen van de leefwereld, de opkomst van het woondomein; collectief ervaren territoriale binding op laag niveau in Nederland*. In: Derksen, W., W.G.M. Salet (red.) (1996), *Bouwen aan binnenlands bestuur*. Den Haag: WRR/Sdu.
- Esterik, C. van (2003), *Een jongen van het dorp: honderd jaar Ingen, een dorp in de Betuwe*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Groot, J.P. (1968), *Schaalvergroting en dorpsbinding: een onderzoek naar de houding van bewoners van agrarische dorpen tegenover de veranderende spreiding van bevolking en voorzieningen*. Wageningen/ Amsterdam: SISW.
- Groot, J.P. (1974), *Het kleine dorp: overlevingskansen van en perspectieven voor dorpen en buurtschappen in Nederland*. Baarn: Bosch & Keuning n.v.
- Groot, J.P. (1989), *Dorpsbinding en lokaal bewustzijn*. In: Huigen, P.P.P., M.C.H.M. van der Velden (red.) (1989), *De achterkant van verstedelijkt Nederland: de positie en functie van landelijke gebieden in de Nederlandse samenleving*. Amsterdam/Utrecht: KNAG.
- Haartsen, T., P. Groote, P.P.P. Huigen (red.) (2000), *Claiming rural identities*. Assen: Van Gorcum.
- Holloway, L., P. Hubbard (2001), *People and place: The extraordinary geographies of everyday life*. Harlow: Prentice Hall.
- Huizingh, E. (2002), *Inleiding SPSS 11 voor Windows*. Schoonhoven: Academic Service.
- Jager, W.A., T.H. Sniijders, H. de Vries (1989), *Woningvraag in Engelbert & omgeving in het najaar van 1988*. Groningen: Gemeente Groningen.
- Johnston, R. J., D. Gregory, G. Pratt, M. Watts (red) (2000), *The dictionary of human geography*. Oxford: Blackwell.
- Knox, P.L., S.A. Marston (1998), *Places and regions in global context: human geography*. Upper Saddle River: Prentice-Hall Inc.
- Mak, G. (1996), *Hoe god verdween uit Jorwerd: een Nederlands dorp in de twintigste eeuw*. Amsterdam/ Antwerpen: Atlas.

- Pater, B. de, H. van der Wusten (1996), *Het geografische huis: de opbouw van een wetenschap*. Bussum: Dick Coutinho.
- Robinson, G.M. (1990), *Conflict and change in the countryside: rural society, economy and planning in the developed world*. New York: John Wiley & Sons.
- Short, J.R. (1991), *Imagined country: society, culture and environment*. Londen/ New York: Routledge.
- Swanborn, P.G. (1996), *Case-study: wat, wanneer en hoe?* Amsterdam: Boorn.
- Thissen, F. (1995), *Bewoners en nederzettingen in Zeeland: op weg naar een nieuwe verscheidenheid*. Amsterdam/Utrecht: KNAG.
- Vorbereidingsgroep Vernieuwingsimpuls voor de Ring Blauwe Stad (2003), *In de ban van de ring: voorstel voor vernieuwingsimpuls ring Blauwe Stad*. Groningen: Provincie Groningen.
- Walmsley, D.J., G.J. Lewis (1993), *People and environment: behavioural approaches in human geography*. New York: John Wiley & Sons.

Artikelen

- Dam, F. van, S. Heins, B.S. Elbersen (2002), "Lay discourses of the rural and stated and revealed preferences for rural living. Some evidence of the existence of a rural idyll in the Netherlands." *Journal of Rural Studies* 18, pag. 461-476.
- Jones, O. (1995), "Lay discourses of the rural: Developments and implications for rural studies." *Journal of Rural Studies* 11, pag. 35-49.
- Oort, G. van, P. Lucas (1993), "Dynamiek tussen stad en platteland." *Rooilijn* 26.
- Ostendorf, W., F. Thissen (2001), "Dorpen als woonmilieus: problemen of kansen?" *Ruimte en Planning* 21, 4, pag. 323-333.
- Thissen, F. (1998), "Sociale cohesie en dorpsverenigingen op het Drentse platteland." *Noorderbreedte* 23, 4, pag. 2-5.
- Werkgroep Hoofdweg/ Gruno/ Kern-Harkstede (2003), "Visie werkgroep op het Concept-Masterplan Meerstad." <http://www.harkstede.info/> Bezocht op: 27 april 2004.
- Vellekoop, C. (2004), "Woningbouw in Stad zakt nog verder in." *Dagblad van het Noorden*, 4 maart 2004.

Websites

- De Blauwe Stad B.V. (2004), *Blauwe Stad*. <http://www.deblauwestad.nl>. Bezocht op: 28 april 2004.
- Gemeente Slochteren (2004), *Gemeente Slochteren*. <http://www.slochteren.nl>. Bezocht op: 17 mei 2004.
- Projectbureau Meerstad (2004), *Meerstad Groningen: Buitengewoon*. <http://www.meerstad-groningen.com>. Bezocht op: 26 april 2004.
- Redactie Staatsalmanak (2004), *Gemeentepagina van de Staatscourant Kerngegevens*. <http://www.sdu.nl/staatscourant/scdata/gemeentenindex.htm>. Bezocht op: 23 februari 2004.

Focusgroepen en interviews

- Belangenvereniging MEER-dorpen, 15 april 2004, De Mengelmoes, Engelbert.
- Interviews bewoners Midwolda, 18 maart en 29 april 2004, Midwolda.
- Vereniging Dorpsbelangen Harkstede, 8 maart 2004, Camping de Borgmeren, Scharmer.
- Vereniging van Dorpsbelangen "Houd Beerta Leefbaar", 20 april 2004, gemeentehuis gemeente Reiderland, Beerta.

Bijlage 1. Enquête Beerta/ Engelbert/ Harkstede/ Midwolda

Introductie: Goedemiddag/avond. Wij zijn bezig met een onderzoek van de Rijksuniversiteit Groningen in samenwerking met de Vereniging Kleine Dorpen Groningen en wij doen onderzoek naar hoe de bewoners van een dorp over hun dorp denken. Zou ik u een paar korte vragen mogen stellen? De gegevens zullen strikt vertrouwelijk in het onderzoek worden verwerkt.

1. Waar denkt u het eerst aan wanneer we het hebben over het dorp Beerta/ Engelbert/ Harkstede/ Midwolda? Zegt u maar wat het eerst bij u opkomt.
.....
2. Bent u lid van een vereniging in het dorp? Zo ja, welke?
.....
3. Bent u lid van een kerkgemeenschap in het dorp? Zo ja, welke?
.....
4. Verricht u vrijwilligerswerk in het dorp? Zo ja, wat voor vrijwilligerswerk?
.....
5. Wat is voor u de voornaamste reden waarom u in het dorp Beerta/ Engelbert/ Harkstede/ Midwolda woont?
.....
6. Voelt u zich thuis in het dorp Beerta/ Engelbert/ Harkstede/ Midwolda?
.....
7. Bezoekt u wel eens vergaderingen van Dorpsbelangen Beerta/ Belangenvereniging MEER-dorpen/ Dorpsbelangen Harkstede/ Stichting Midwolda?
.....

De Blauwe Stad/ Meerstad komt eraan. Volgens de wetenschappers biedt dat enerzijds kansen en anderzijds bedreigingen voor het dorp.

8. Welke kansen biedt Meerstad/ De Blauwe Stad volgens u voor het dorp?
.....
9. Welke bedreigingen vormt Meerstad/ De Blauwe Stad volgens u voor het dorp?
.....

Mag ik tenslotte wat persoonlijke gegevens van u noteren?

10. Wat is uw leeftijd?
.....
11. Hoe lang woont u in het dorp?
.....
12. Wat is uw hoogst genoten opleiding?
.....
13. Verricht u wel of geen betaald werk?
.....
14. Geslacht: (*niet vragen, alleen noteren*)
.....

Bijlage 2. Enquête Stedum

Introductie: Goedemiddag/avond. Wij zijn bezig met een onderzoek van de Rijksuniversiteit Groningen in samenwerking met de Vereniging Kleine Dorpen Groningen en wij doen onderzoek naar hoe de bewoners van een dorp over hun dorp denken. Zou ik u een paar korte vragen mogen stellen? De gegevens zullen strikt vertrouwelijk in het onderzoek worden verwerkt.

1. Waar denkt u het eerst aan wanneer we het hebben over het dorp Stedum?
Zegt u maar wat het eerst bij u opkomt.
.....

2. Bent u lid van een vereniging in het dorp? Zo ja, welke?
.....

3. Bent u lid van een kerkgemeenschap in het dorp? Zo ja, welke?
.....

4. Verricht u vrijwilligerswerk in het dorp? Zo ja, wat voor vrijwilligerswerk?
.....

5. Wat is voor u de voornaamste reden waarom u in het dorp Stedum woont?
.....

6. Voelt u zich thuis in het dorp Stedum?
.....

7. Bezoekt u wel eens vergaderingen van dorpsbelangen in Stedum?
.....

Stelt u zich eens voor dat er in de toekomst grootschalige nieuwbouw (bijvoorbeeld meer dan 100 nieuwe woningen) wordt ontwikkeld in Stedum. Dit zal enerzijds kansen en anderzijds bedreigingen bieden voor het dorp.

8. Welke kansen denkt u dat dit soort grootschalige nieuwbouw zal bieden voor het dorp?
.....

9. Welke bedreigingen denkt u dat dit soort grootschalige nieuwbouw zal vormen voor het dorp?
.....

Mag ik tenslotte wat persoonlijke gegevens van u noteren?

10. Wat is uw leeftijd?
.....

11. Hoe lang woont u in het dorp?
.....

12. Wat is uw hoogst genoten opleiding?
.....

13. Verricht u wel of geen betaald werk?
.....

14. Geslacht: *(niet vragen, alleen noteren)*
.....

Bijlage 3. Vragenlijst focusgroep/ interview

Het onderzoek richt zich op het dorp als sociale eenheid en de vraag hoe deze wordt gevormd door zijn bewoners. Uitgangspunt hierbij zijn de kansen en bedreigingen van de grootschalige bouwprojecten Meerstad en de Blauwe Stad met betrekking tot de bestaande dorpen. De eerste 5 vragen gaan over de situatie in het dorp heden ten dage en de laatste 2 vragen gaan over de toekomst van het dorp.

1. Wat betekent het dorp Beerta/ Engelbert/ Harkstede/ Midwolda voor u?

- Zou u hier altijd willen blijven wonen?
- Voelt u zich thuis in het dorp?
- Wat is er bijzonder aan het dorp?
- Waarin verschilt het dorp van andere dorpen?
- Welke rol speelt het dorp bij uw dagelijkse bezigheden?
- Is het dorp voor u meer dan alleen een woonplaats?
- In hoeverre denkt u het dorp te kennen?
- Denkt u alle bewoners van het dorp te kennen?
- Wat is een dorp in het algemeen?
- Wat wordt verstaan onder het dorps karakter?
- Wat wordt verstaan onder het dorpsgevoel?

2. Hoe sterk is de binding van de inwoners met het dorp?

- Welke band hebben de inwoners met het dorp?
- Betekent het dorp voor de inwoners meer dan alleen een plaats om te wonen?
- Gaan de meeste kinderen in het dorp naar de plaatselijke school?
- Is dat belangrijk voor het dorp?
- Hoe groot is de betrokkenheid van de inwoners met de plaatselijke kerkgemeenschappen?
- Zijn er jaarlijks terugkerende evenementen in het dorp?
- Is er een grote betrokkenheid van de inwoners bij jaarlijks terugkerende evenementen in het dorp?
- Zijn er ook buurtverenigingen in het dorp?
- Zijn er regelmatig buurtfeesten in het dorp?
- Zijn er duidelijk verschillende groepen aanwijsbaar in het dorp?
- Hoe zijn deze verschillen ontstaan?
- Waar zijn die verschillen op gebaseerd?
- Is er een verschil in sterkte van de binding met het dorp tussen nieuwe bewoners en mensen die al langer in het dorp wonen?

3. Hoe groot is de betrokkenheid van de inwoners met het verenigingsleven?

- Hoeveel inwoners zijn er ongeveer lid van plaatselijke verenigingen?
- Hoeveel verenigingen zijn er in het dorp?
- Hoe groot zijn deze verenigingen?
- Hoe belangrijk zijn de plaatselijke verenigingen voor het dorp?
- Hoeveel mensen van buiten het dorp zijn lid van plaatselijke verenigingen?
- Welke faciliteiten zijn er voor de verenigingen in het dorp?

- Hoe wordt er van deze faciliteiten gebruik gemaakt?
- Worden er plaatselijke verenigingen in hun bestaan bedreigd?
- Waardoor worden deze verenigingen bedreigd?
- Hoe groot is de betrokkenheid met het verenigingsleven van nieuwe bewoners in het dorp?

4. Heeft het dorp een duidelijke identiteit?

- Hoe kan de identiteit van het dorp omschreven worden?
- Op welke manieren onderscheidt het dorp zich ten opzichte van andere plaatsen?
- Zijn er bepaalde gebouwen karakteristiek voor het dorp?
- Op wat voor een manier is de geschiedenis belangrijk voor het dorp?
- Heeft er een identiteitsverandering plaatsgevonden in de laatste 10 jaar?
- Zijn de ideeën van rust en ruimte van belang voor de identiteit van het dorp?
- Is de tegenstelling stad versus platteland belangrijk?

5. Zijn de bewoners bereid zich in te zetten voor het dorp?

- Hoe staan bewoners tegenover acties of activiteiten georganiseerd vanuit het dorp?
- Waar heeft het dorp zich in het verleden gezamenlijk voor ingezet?
- Is er een grote bereidheid om zich in te zetten tegen het verdwijnen van belangrijke voorzieningen in het dorp?
- Hoe groot is de bereidheid om zich in te zetten voor het dorp onder nieuwkomers?
- Hoeveel inwoners zijn er (actief) betrokken bij dorpsbelangen?
- Bestaan er grote fluctuaties in het ledenbestand van dorpsbelangen?
- Waaraan zijn deze fluctuaties te danken of te wijten?

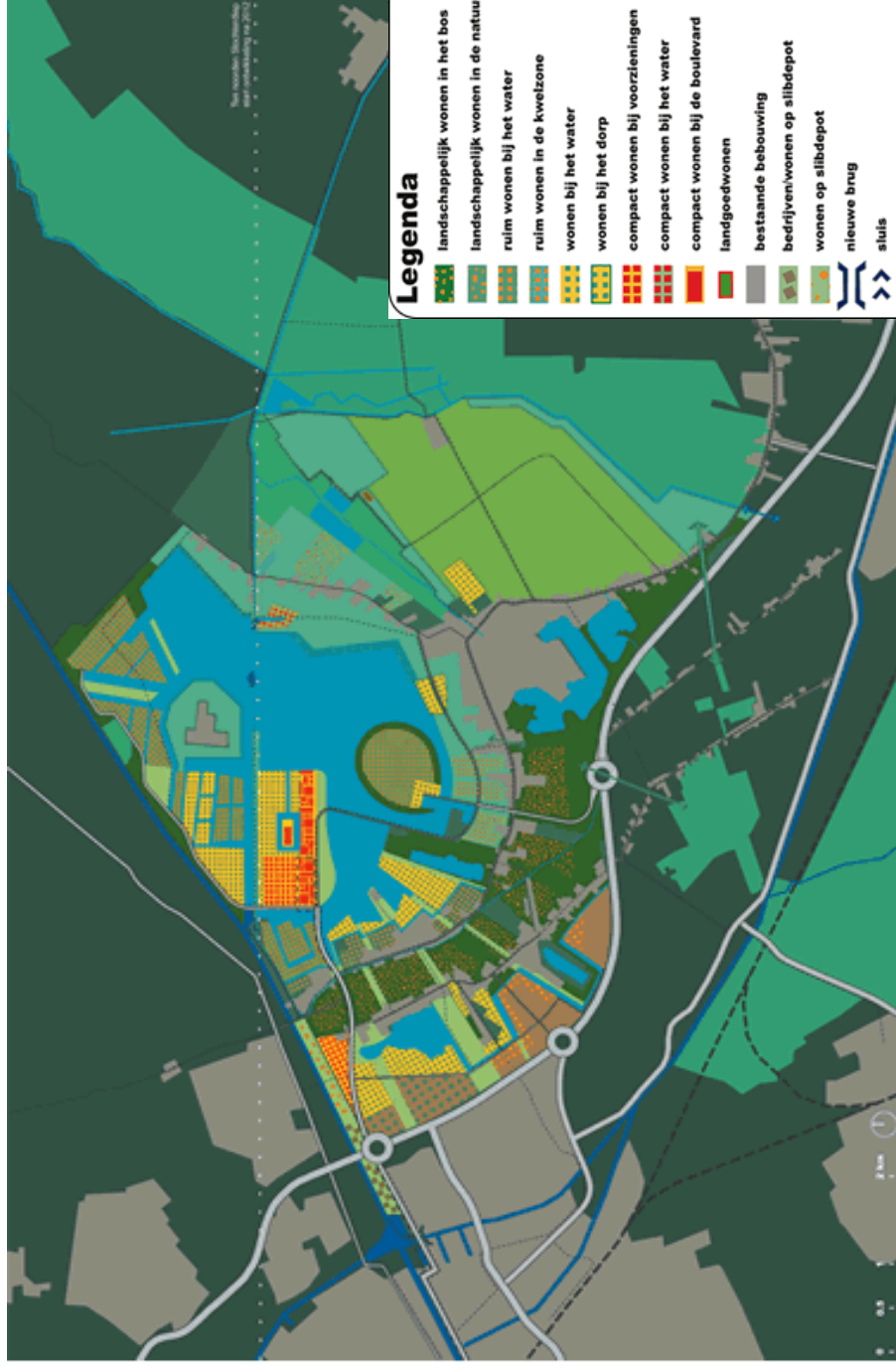
6. Wat zijn de gevolgen, kansen en bedreigingen, van de komst van Meerstad/ de Blauwe Stad voor het dorp?

- Ten aanzien van de binding van de inwoners met het dorp.
- Ten aanzien van het verenigingsleven in het dorp.
- Ten aanzien van de identiteit van het dorp.
- Ten aanzien van de bereidheid van de inwoners om zich in te zetten voor het dorp.
- Zal het dorp uiteindelijk verdwijnen?

7. Op welke manier(en) zal het dorp veranderen?

- Hoe zal het dorp er over 20 jaar uitzien?
- Op wat voor manier zal de samenstelling van de inwoners veranderen?
- Wat kunnen de belangrijkste redenen in de toekomst zijn waarom mensen uit het dorp weggaan?

Bijlage 4. Concept-masterplan Meerstad

Legenda

	landschappelijk wonen in het bos		nieuwe natuur
	landschappelijk wonen in de natuur		nieuwe ecologische verbinding (droge natuur)
	ruim wonen bij het water		nieuwe ecologische verbinding (natte natuur)
	ruim wonen in de kwelzone		nieuwe water verbinding
	wonen bij het water		bosrijk gebied
	wonen bij het dorp		bestaande landbouw
	compact wonen bij voorzieningen		bestaande natuur
	compact wonen bij het water		bestaand gebied binnen het Concept-Masterplan
	compact wonen bij de boulevard		bestaand gebied buiten het Concept-Masterplan
	landgoedwonen		parken en recreatiegebieden
	bestaande bebouwing		ondiep water / natte natuur
	bedrijven/wonen op slibdepot		meren en plassen
	wonen op slibdepot		kanalen en vaarten
	nieuwe brug		representatieve bedrijven in het park
	sluis		kleinschalige bedrijvigheid
	hoofdontsluiting		bedrijven
	afslag snelweg		ijsbaan
	bestemmingsverkeer		
	tram		
	fiets		
	pontje		

Bron: <http://www.meerstad-groningen.com>

Bijlage 5. Categorisering eerste associatie met het dorp

Categorisering sociaal-culturele elementen, functionele/ fysieke elementen en wonen

zwembad
 klein dorp
 mooi dorp
 engelbert bart
 het is een dorp
 verlengstuk van de stad
 mijn huis
 ver van school
 plattelandsdorp
 groot dorp
 kerken
 mooi klein dorp
 voldoende voorzieningen
 dichtbij de stad
 rustig dorp
 het dorp
 de kerk
 winkels
 weinig winkels
 voorzieningen
 wordt slechter qua voorzieningen
 vrachtwagens met stro
 slechte voorzieningen
 klein gehucht
 Immerkorf
 veehuizen
 boerendorp
 schoner
 compact
 niet opgeruimd
 bos
 Ennemaborg
 veel winkels
 Midwolda
 Stedum
 klein boeren dorp
 kleinschaligheid
 beetje stedelijk werd
 mooie kerk
 trein
 Harry's café
 twee auto's nodig
 minder winkels
 school
 leuk dorp
 dorp en stad tegelijk
 mooie natuur
 mooi landelijk
 platteland
 wordt erg snel groot
 Groningen
 te rustig
 prachtig
 blij met trein
 landelijk uitzicht
 ruimte nog wel
 landschap
 mooi
 verloederd
 gewoon een dorp
 forenzendorp

**Functionele/ fysieke
 elementen**

goed wonen
 leuk wonen
 woonplek
 prettig wonen
 plezierig wonen
 buiten wonen
 fijn dorp om in te wonen
 landelijk wonen
 fijn wonen
 mooi wonen
 wonen
 goede plaats
 wonen als god in Frankrijk
 niet rustig wonen
 rust
 rust en ruimte
 ruimte
 geluk gehad met woning

Wonen

thuis	nee, help
leefklimaat is hier goed	altijd goed
gemoedelijk	heerlijk
druk geworden	de gemeenschap
niet groeten	hele leven gewoond
vrij	lange tijd gewoond
dorpscultuur	altijd gewoond
moet zo blijven	
blij met gereformeerde kerk	
gezamenlijk	
hechte kleine gemeenschap	
intimiteit	
gemoedelijk dorp	
prettig dorp	
leuke gemeenschap	
sociale mensen	
goede plaats	
sociale controle	
verveling	
leefbaar	
eenheid	
mensen groeten veel meer	
voetbalvereniging	
saamhorigheid	
belangenbehartiging	
levendig dorp	
veel te doen	
gemeenschapszin	
vrienden en familie	
de bewoners	
boeren en arbeiders	
weinig te doen	
kleine sociale groep	
dorp blijft	
boeren	
geboorteplaats	
gezellig	
dat het dorps blijft	
fijn dorp	
kinderen rustig buiten spelen	
geboren en getogen	
leuk	
kinderverkrachters	
houd er niet van	
communisme	
discriminatie	
vriendelijke mensen	
criminaliteit aanpakken	
lekker rustig	
weinig te doen	
vrouw	
hart bij de stad	
arme gemeente	
arm dorp	
goed	
een dorp	
super	
dorps	
tevreden	
saai	

Sociaal-culturele elementen

Categorisering positieve/ neutrale en negatieve associaties.

dorp blijft	boeren
dat het dorps blijft	plattelandsdorp
moet zo blijven	mooi landelijk
mooi	platteland
leuk dorp	veehuizen
goed	boerendorp
mooi dorp	klein boeren dorp
altijd goed	landelijk uitzicht
leefklimaat is hier goed	boeren en arbeiders
vrij	geboorteplaats
mooi klein dorp	lange tijd gewoon
fijn dorp	altijd gewoon
kinderen rustig buiten spelen	geboren en getogen
prettig dorp	hele leven gewoon
leuk	thuis
positief	dorp en stad tegelijk
blij dat ik er ben	hart bij de stad
goede plaats	verlengstuk van de stad
leefbaar	dichtbij de stad
schoner	forenzendorp
vooruit gegaan	beetje stedelijk werd
prachtig	woonplek
heerlijk	gezellig
super	gemoedelijk
tevreden	niet groeten
zwembad	dorpscultuur
engelbert bart	kerken
mijn huis	gezamenlijk
mooie natuur	hechte kleine gemeenschap
de kerk	intimiteit
Immerkorf	gemoedelijk dorp
Ennemaborg	leuke gemeenschap
mooie kerk	sociale mensen
Harry's cafe	sociale controle
school	vriendelijke mensen
landschap	eenheid
goed wonen	mensen groeten veel meer
leuk wonen	voetbalvereniging
prettig wonen	saamhorigheid
plezierig wonen	belangenbehartiging
buiten wonen	levendig dorp
fijn dorp om in te wonen	veel te doen
landelijk wonen	gemeenschapszin
fijn wonen	vrienden en familie
geluk gehad met woning	de bewoners
mooi wonen	de gemeenschap
graag wonen	kleine sociale groep
wonen als god in Frankrijk	klein dorp
voldoende voorzieningen	klein gehucht
blij met gereformeerde kerk	gewoon een dorp
winkels	het is een dorp
voorzieningen	groot dorp
veel winkels	wonen
blij met trein	een dorp
trein	het dorp
vrouw	communisme
dorps	Groningen
rust	compact
ruimte	Midwolda
rust en ruimte	Stedum
rustig dorp	kleinschaligheid
lekker rustig	twee auto's nodig

Positieve/ neutrale associaties

druk geworden
ver van school
wordt erg snel groot
kinderverkrachters
houd er niet van
arm dorp
niet positief
discriminatie
arme gemeente
vrachtwagens met stro
te hoge belastingen
verveling
niet opgeruimd
geld verknoeien door de blauwe stad
nee, help
niet rustig wonen
criminaliteit aanpakken
weinig te doen
verloederd
saai
wordt slechter qua voorzieningen
slechte voorzieningen
te rustig
ruimte nog wel
minder winkels
weinig winkels

Negatieve associaties

Bijlage 6. Categorisering voornaamste woonredenen

werk in Groningen dichtbij dichtbij werk van man werk dichtbij werk werk van man zakelijk dichtbij bedrijf werk in Winschoten werk van de vrouw	Werk	geboren geboren en getogen hele leven gewoond opgegroeid geboortestreek altijd gewoond	Geboren en/of getogen
ouders familie de kinderen kleinkinderen vrienden	Familie en/of vrienden	openbaar vervoer goed voorzieningen dichtbij school treinverbinding winkels	Voorzieningen
goedkoop betaalbaar	Goedkoop/ betaalbaar	mooi landelijk mooie omgeving buiten wonen mooi wonen mooie plaats landelijk mooi	Mooie woonomgeving
woning gekregen woning vrij woonruimte beschikbaar woonruimte ruimer wonen moest verhuizen nieuwe wijk huis gekocht grond te koop	Woonruimte beschikbaar	getrouwd samenwonen partner woonde hier man ontmoet in het dorp man wil niet weg vriend wil hier wonen man komt uit Oostwold vrouw hier geboren vriendin leren kennen	Samenwonen/ getrouwd
niet veilig in de stad buiten de stad geen ruimte meer in de stad wilde graag in een dorp wonen uit de stad houdt niet van de drukte in de stad	Weg uit de stad	gezellig woont er heel graag weinig criminaliteit plezier bevalt goed prettig wonen goede sfeer woont er met plezier leuk wonen	Woonplezier
dichtbij de stad dorp en stad tegelijk fietsafstand van de stad vlakbij Haren faciliteiten in Groningen dichtbij Winschoten dichtbij de stad en toch een dorp	Dichtbij de stad	rust ruimte rust en ruimte	Rust en ruimte
het dorp zelf dorpsgevoel dichtbij de stad klein dorp dorpse karakter saamhorigheid dorpsmens dorpsgevoel platteland houdt van dorpen	Houdt van het leven in een dorp	hier een thuis gevonden thuis hart aan verpand wil niet meer weg vertrouwd	Thuis
		huis mooi huis	Het huis zelf

woont er 1 jaar
om kind te krijgen
pensioen
locatie
alles dichtbij
ligt centraal
toeval
scheiding
makkelijk
kindvriendelijk
vrijheid
centraal gelegen

Overige redenen

Categorisering sociaal-culturele elementen, fysieke/ functionele elementen en wonen

goedkoop/ betaalbaar
woonruimte beschikbaar
het huis zelf
mooie woonomgeving
woonplezier
rust en ruimte

Wonen

werk
weg uit de stad
dichtbij de stad
voorzieningen

Fysieke/ functionele elementen

familie en/of vrienden
houdt van het leven in een dorp
geboren en/of getogen
samenwonen/ getrouwd
voelt zich thuis

Sociaal culturele elementen

aandacht Oost-Groningen
Oldambt opkrikken
naamsbekendheid
imago verbetering
uitstralingskracht
meer aandacht voor dorp

imago verbetering

recreatiegebied
meer bezoekers zwembad
meer recreatie
toeristisch aantrekkelijk
meer bezoekers

meer recreatie/ toerisme

Bijlage 8. Categorisering bedreigingen grootschalige bouwprojecten

drukker	drukker, minder rustig	stadsjeugd	mentaliteit/ karakter van de stad
voller		stadse allures	
verlies rust		wordt te stads	
minder rustig			
onrustig			
verkeer	verkeersoverlast	ander publiek	nieuwe mensen in het dorp
wegen dichtbij		komen rijke mensen	
betere verbinding met Groningen		verschil met huidige bewoners	
veel verkeer		Duitsers komen	
doorgaande weg wordt sluiproute		meer voor rijke mensen	
meer verkeer		niet voor mensen uit het dorp	
verkeershinder		meer andere mensen	
Ekamperweg wordt te klein		veel import	
		mensen uit het westen	
		je kent mekaar niet meer	
te groot	grootschaligheid	landbouwgrond gaat verloren	slecht voor de economie in het dorp
grootheid		bedreiging voor bedrijf	
hangt af van de grootte		verdwijnen akkerland	
sneeuwt onder		middenstand profiteert er niet van	
niet meer klein		boerderijen en weilanden verdwijnen	
kleinschaligheid gaat verloren		nadelig voor agrarische sector	
meer inwoners		slecht voor middenstand voor economie	
dicht bevolkt		verlies landbouwgrond	
onoverzichtelijk	mensen verliezen hun baan		
te veel water	overlast overig	alleen betalen	kost veel geld
wateroverlast		alles wordt duurder	
onderhoud dijken		geld kon beter anders besteed worden	
overlast		hogere kosten	
ongedierte		onbetaalbaar	
alles wordt vernield		hogere belastingen	
meer vandalisme		te veel geld	
minder veilig			
meer gespuis			
industrie	meer bedrijven/ industrie		
meer bedrijven			
prijzen van de huizen gaan omhoog	prijzen van de huizen stijgen		

gaat niet door
te hoge verwachtingen
onlogisch
gebeurt toch niet
mensen willen hier niet wonen
alles naar Winschoten
tijdelijke werkgelegenheid

**te hoge verwachtingen
van grootschalige
bouwproject**

geen rekening met huidige bewoners
wordt een soort Hoogkerk gemeente Slochteren geeft land weg
buitengesloten huizen moeten mensen moeten volkstuinen weg alles wordt minder gedwongen verhuizingen mensen gaan weg uit het dorp
verdwijnen van voorzieningen
verschil tussen arm en rijk bewoners boos
geen vooruitgang veel verandering woningen verdwijnen vergrijzing toerisme te dure huizen meer leegstand profiteren niet van nieuwe voorzieningen lelijke nieuwbouw aardbeving nieuwbouw past niet fietspaden weg

overige bedreigingen

dorpskarakter verdwijnt
dorp kwijt
dorp verdwijnt
deel dorpsgevoel verdwijnt
dorpsgezicht verdwijnt
dorps sfeer gaat verloren
dorp wordt minder
dorpskern verandert
dorp verliest identiteit
dorpsgebeuren wordt minder
het lint verdwijnt
karakteristieke van het dorp gaat verloren
charme van het dorp gaat verloren
oude verband dorp uit elkaar gerukt
sociale achteruitgang
minder groeten
gezelligheid verdwijnt
andere sfeer
minder knus

de identiteit/ het karakter van het dorp verdwijnt

aantasting natuur
uitzicht verdwijnt
landschap gaat eraan
stad komt te dichtbij
verstedelijkt
moraliteit van de stad
meer stads
het mooie van de streek verdwijnt
omgeving verandert
volgebouwd
verlies landelijkheid
verlies ruimte
bebouwing

aantasting natuur en omgeving

niet veel **niet veel**